

ČUVARI BAŠTINE
Zbornik radova posvećen prof. dr. Fehimu Nametku

ČUVARI BAŠTINE

Zbornik radova posvećen prof. dr. Fehimu Nametku

Izdavač

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

Za izdavača

Aladin Husić

Glavni urednici

Alena Čatović

Madžida Mašić

Tehnički urednici

Adnan Kadrić

Edina Nurikić

Recenzenti

Behija Zlatar

Mirsad Turanović

DTP

Narcis Pozderac, TDP Sarajevo

ISBN 978-9958-626-70-8

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 62394118

UNIVERZITET U SARAJEVU – ORIJENTALNI INSTITUT

ČUVARI BAŠTINE

(Zbornik radova posvećen prof. dr. Fehimu Nametku)

Sarajevo, 2024.

SADRŽAJ – CONTENTS

Riječ urednica / Editor's foreword

Turkologija u kontekstu proučavanja kulturne baštine Bosne i Hercegovine / Turkology in the context of studying the cultural heritage of Bosnia and Herzegovina 7

Madžida Mašić

Doprinos prof. dr. Fehima Nametka u predstavljanju rukopisne baštine Bosne i Hercegovine / Contribution of Prof. dr. Fehim Nametak in the presentation of the manuscript heritage of Bosnia and Herzegovina 11

Jezik / Language

Edina Solak i Mirza Bašić

Pragmatička uloga komplimenata u romanu Kafamda Bir Tuhaflik autora Orhana Pamuka / Pragmatic role of compliments in Orhan Pamuk's novel Kafamda Bir Tuhaflik 35

Merima Grabčanović i Melinda Botalić

Stilska izražajna sredstva u poeziji turskog književnog pokreta Prvi novi / Stylistic devices of expression in the poetry of the Turkish literary movement "First New" (Birinci Yeni) 55

Književnost / Literature

Slobodan Ilić

Faḫrī Bosnevī, nepoznati beктаšijski pjesnik iz 19. vijeka / Faḫrī Bosnevī, an unknown Bektashi poet from the 19th Century 73

Alena Čatović i Sabina Bakšić

Müzeyyel gazeli pjesnika Mezakije posvećeni Ahmed-paši Čupriliću: pragmatički osvrt / Müzeyyel ghazals of the poet Mezaki dedicated to Köprülüzade Ahmed Pasha: A pragmatic review 97

Amina Šiljak-Jesenković <i>Karakterizacija lika učitelja u ljubavnim mesnevijama na turskom jeziku / Characterization of the figure of the teacher in love-themed masnawi in Turkish language</i>	117
Melinda Botalić <i>When Madame Butterfly Refuses To Die' by Erendiz Atasü / 'Kada Madame Butterfly odbije umrijeti' (Madam Butterfly Ölmeyi Reddederse) autorice Erendiz Atasü.</i>	135
Edina Nurikić <i>Eksperimentalna proza i deteritorijalizacija jezika u djelu U tišini života (Hayatın Sessizliğinde) autorice Aslı Erdoğan / Experimental prose and deterritorialization of language in the work In the Silence of Life (Hayatın Sessizliğinde) by Aslı Erdoğan</i>	143
Kulturna historija / Cultural history	
Adnan Kadrić i Muamer Hodžić <i>Neke zanimljivosti iz vakufname kapuage Ahmed-age Bošnjaka / Some interesting facts from one of the waqfnamas of the Qapu Agha Ahmed Agha Bosniak</i>	159
Emrah Seljaci <i>Vakuf Nakšibendijske tekije u Visokom / The waqf of the Naqshibandi tekke in Visoko</i>	179
Bibliografija / Bibliography	
Osman Lavić i Izudina Zukorlić <i>Bibliografija radova prof.dr. Fehima Nametka / Bibliography of works by Prof. dr. Fehim Nametak</i>	199

Turkologija u kontekstu proučavanja kulturne baštine Bosne i Hercegovine

Pionirskim radovima o bosanskohercegovačkom stvaralaštvu na orijentalnim jezicima započelo se sa predstavljanjem značajnijih autora iz Bosne i Hercegovine koji su pisali na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Prvoj generaciji istraživača ovog bogatog stvaralaštva pripadaju Ibrahim-beg Bašagić, koji je u časopisima *Bosanske salname* i *Vatan* objavio prve biografije autora na orijentalnim jezicima, i Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak koji je u svome djelu *Istočno blago* (objavljenom 1896.) ponudio prijevod gazela Derviš-paše Bajezidagića. U drugoj generaciji istraživača koja je živjela i djelovala početkom 20. stoljeća primjetan je pomak u aktivnostima osvjetljavanja kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine, u vidu sveukupnog predstavljanja autora i djela i na arapskom i na turskom i perzijskom jeziku. Taj je period snažno obilježen radovima Safvet-bega Bašagića, poput prvog sumarnog pregleda bosanskohercegovačkih pisaca na orijentalnim jezicima pod naslovom *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* (1900), ali i kataloga pod naslovom *Popis orijentalnih rukopisa moje biblioteke*. Bašagićev kontinuiran rad na istraživanju i prevođenju djela bosanskohercegovačkih autora na turskom jeziku rezultirao je doktorskom disertacijom *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* i leksikonom *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*. Bašagićev naučnički ideal bio je da napiše historiju bošnjačke književnosti na orijentalnim jezicima, ali je jasno kazao da to nije moguće u njegovom vremenu. S obzirom da je u svome radu primjenjivao znanstvenu metodologiju Bašagić se s pravom može nazvati pionikom turkologije u Bosni i Hercegovini.

Nakon Bašagića, pregled sveukupnog stvaralaštva na arapskom, turskom i perzijskom jeziku objavio je i Mehmed Handžić 1930. na arapskom jeziku.¹

¹ Muḥammad ibn Muḥammad al-Ḥānḡī al-Bosnawī, *al-Ġawhar al-asnā fī tarāḡim ‘ulamā’ wa šu‘arā’ Būsna*, al-Qāhira, 1349/1930.

Ovaj je pregled 1933. godine objavljen i na bosanskom jeziku.² Kada je riječ o prijevodima djela sa turskog jezika napomenimo da je prvi fragmentarni prijevod *Ljetopisa* Mula Mustafe Bašeskije uradio Riza Muderizović i objavio ga 1919. godine³. Među prvim studijama posvećenim određenom autoru jeste rad Mehmeda Tajiba Okića pod naslovom “Jedan zaboravljeni historičar XVIII veka – Ahmed Hadžinesimović iz Prusca”.⁴ Rad osim osvrtu na značajnije hroničare iz Bosne i Hercegovine koji su ostavili značajna djela na turskom jeziku, predstavlja *Hroniku* Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca napisanu na turskom jeziku.

Nakon Drugog svjetskog rata utemeljene su dvije značajne ustanove za izučavanje orijentalnih jezika, obje 1950. godine, a to su Filozofski fakultet u Sarajevu (Odsjek za orijentalistiku) i Orijentalni institut u Sarajevu. Orijentalni institut utemeljen je kao samostalna naučna institucija u čiji je fond uključena i bogata arhivska i rukopisna zbirka Zemaljskog muzeja (nekadašnjeg Balkanološkog instituta). Najzaslužniji za početak rada Orijentalnog instituta bio je akademik Branislav Đurđev, dok su dr. Hazim Šabanović, prof. Hamid Hadžibegić, akademik Nedim Filipović, dr. Besim Korkut i dr. dali posebno značajan doprinos u prvim decenijama rada ove ustanove. Orijentalni institut pokreće i časopis *Prilozi za orijentalnu filologiju* u kojem se već od prve godine rada ove institucije objavljuju rezultati naučnih istraživanja. Taj prvi period obilježili su filolozi “starije generacije” koji su bili i prvi saradnici časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Šaćir Sikirić i Fehim Bajraktarević. Potom se ističe naučnoistraživački rad Omera Mušića čiji je primarni fokus istraživanja bilo izučavanje književne baštine na turskom jeziku. Sedamdesete godine prošloga stoljeća je obilježilo publiciranje epohalnog djela Hazima Šabanovića *Književnost muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima* (1973). Kasnijoj generaciji istraživača pripada i Salih Trako čiji je doprinos u ovoj oblasti

² Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Vrhovno starješinstvo islamske vjerske zajednice, Sarajevo, 1933; Državna štamparija, Sarajevo, 1934.

³ Riza Muderizović, *Kronika Mula Mustafe Bašeskije: prevod iz turskoga*, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1919.

⁴ Tajib Okić, “Jedan zaboravljeni historičar XVIII veka – Ahmed Hadžinesimović iz Prusca”, *Kalendar Gajret za 1939.*, Sarajevo, 1940, 159-191.

višestruk. Naime, on je radio na obradi i katalogizaciji rukopisa, na čemu je bazirana njegova prevodilačka aktivnost kao i objavljeni naučnoistraživački radovi. Zapažen rad u oblasti izučavanja bosanskohercegovačke kulturne baštine ostvarila je i Lamija Hadžiosmanović, kao autorica nekoliko radova o književnosti na turskom jeziku i Vančo Boškov, koji je poput Trake, pored istraživanja književnosti na osmanskome turskom jeziku, radio na obradi i katalogizaciji rukopisne građe.

Istovremeno s osnivanjem Orijentalnog instituta osnovan je i Odsjek za orijentalistiku (danas Odsjek za orijentalnu filologiju) na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Pored izučavanja savremenih orijentalnih jezika i književnosti posebna pažnja posvećena je proučavanju književne baštine Bošnjaka koja je nastajala u vrijeme osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini. Među stručnjacima koji su izučavajući rukopisnu književnu građu stasali na Orijentalnom institutu a potom kao nastavnici počeli prenositi svoje bogato iskustvo studentima orijentalne filologije Filozofskog fakulteta u Sarajevu nezaobilazno je ime prof.dr. Fehima Nametka. Malo je takvih naučnika poput Fehima Nametka čiji se lik i djelo mogu poistovijetiti s izučavanjem književne baštine Bošnjaka na orijentalnim jezicima, a prije svega one na osmanskome turskom jeziku.

Još od svog prvog zaposlenja 1966. godine na Orijentalnom institutu u Sarajevu pa do danas, napisao je i priredio veliki broj knjiga, uredio i recenzirao niz izdanja kako Orijentalnog i Bošnjačkog instituta tako i drugih izdavačkih ustanova, iz oblasti književnosti Bošnjaka na osmanskome turskom jeziku. Doktorska disertacija, kasnije objavljena kao knjiga pod naslovom *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne* iz 1979. godine bila je njegova prva opširnija studija koja je našu književnu baštinu prezentirala naučnoj javnosti. Potom su uslijedile knjige *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, *Divanska poezija XVI i XVII stoljeća*, *Divanska književnost Bošnjaka*, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, *Historija turske književnosti* i druge koje su postale temeljni izvori za proučavanje divanske književnosti u Bosni i Hercegovini. Studiozni pristup i rad na rukopisnoj građi Fehima Nametka iznjedrio je i kataloge orijentalnih rukopisa Bošnjačkog instituta i Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.

Posvećenost i predani rad Fehima Nametka u izučavanju književne baštine Bošnjaka na orijentalnim jezicima, osobito one na osmanskome turskom jeziku inspirirao je i nastanak ovog zbornika priređenog u povodu 80. godišnjice njegovog rođenja. Zbornik je podsjetnik na naš dug prema slavljenu kao profesoru, naučniku i baštiniku tekovina koje su zahvaljujući njegovim postignućima reafirmirane i iznova aktualizirane. Tematska raznolikost zbornika koji sadrži ukupno 10 radova i jednu bibliografiju svjedoči o Nametkovom utjecaju na razvoj naučnih oblasti kao što su filologija, historija i kulturna baština čime je utrt put brojnim generacijama turkologa. Zahvalni smo svim autorima radova, koji su prepoznali našu namjeru da zbornikom odamo počast i priznanje za sveukupan doprinos bosanskohercegovačkoj turkologiji te tako doprinijeli da se ovim posebnim izdanjem nastavi rad na promoviranju turkologije, osobito u oblasti kulturne baštine Bosne i Hercegovine.

Glavne urednice
Alena Čatović – Madžida Mašić

Doprinos prof. dr. Fehima Nametka u predstavljanju rukopisne baštine Bosne i Hercegovine

Madžida Mašić

Univerzitet u Sarajevu

Orijentalni institut

madzida.masic@ois.unsa.ba

Sažetak

Ovim se radom nastoji ukazati na cjeloživotni nemjerljiv doprinos jednog od najistaknutijih bosanskohercegovačkih turkologa, prof.dr. Fehima Nametka u istraživanju i predstavljanju bosanskohercegovačke rukopisne baštine. Iako je tokom svoje šest decenija duge akademske karijere prof. Nametak ostavio neizbrisiv trag u nastavnom procesu i obrazovanju novih generacija turkologa, na pet različitih univerziteta, činjenica je da njegovi radovi iz oblasti stvaralaštva Bošnjaka na orijentalnim jezicima predstavljaju osnovu i vodilju za mlađe generacije istraživača, i kao takvi imaju posebno mjesto i značaj za sva dalja istraživanja kulturne i književne povijesti ovog prostora.

Ključne riječi: Fehim Nametak, rukopisna baština, Bosna i Hercegovina, 16-19. stoljeće, divanska književnost, katalogizacija

Slobodno se može reći da nema bogatijeg književnog stvaralaštva kod nas o kojem se manje zna kao što je slučaj sa književnosti naših ljudi na turskom jeziku.

(F. Nametak)

Uviđajući bogatstvo i važnost predstavljanja književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima, naročito one na turskom jeziku, već od ranih godina svoje akademske karijere započete u Orijentalnom institutu u Sarajevu¹,

¹ Prof.dr. Fehim Nametak svoju je karijeru, odmah po završetku studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, započeo u zvanju asistenta na Orijentalnom institutu u Sarajevu

prof.dr. Fehim Nametak svoje je interesovanje usmjerio u nekoliko pravaca. To je najprije rad na predstavljanju bosanskohercegovačkih pjesnika koji su pisali na turskom jeziku, potom rad na objavljivanju prijevoda djela iz oblasti proznog stvaralaštva na turskom jeziku (hronike, ljetopisi i historije), te na koncu, rad na katalogizaciji rukopisne građe. Svim pobrojanim segmentima posvetit ćemo pažnju onim redoslijedom kako je navedeno.

Promoviranje djela bosanskohercegovačkih pjesnika na turskom jeziku

Opus radova o Fadil-paši Šerifoviću

Doktorski studij na Odsjeku za orijentalistiku Filozofskog fakulteta u Beogradu, Nametak je okončao odbranom doktorske disertacije pod naslovom “Fadil-paša Šerifović: pjesnik i epigrafičar Bosne” (1979). Kao korpus za izradu disertacije Nametak je koristio rukopisni primjerak Šerifovićeve *Divana* koji se čuvao u nekadašnjoj rukopisnoj zbirci Orijentalnog instituta.² Vrijednost tog rada na spomenutom rukopisu iz

1966. godine. Tu je napredovao najprije u svim istraživačkim, a potom i u naučnim zvanjima (asistent – istraživač-turkolog, 1977; viši naučni saradnik, 1980; naučni savjetnik, 1985). Krajem agresije na Bosnu i Hercegovinu bio je na dužnosti direktora ove renomirane naučne ustanove (mart 1994-januar 1998), a od 1997. godine nastavio je svoj angažman u ovoj instituciji u svojstvu spoljnog saradnika na naučnoistraživačkim projektima. (V. *Orijentalni institut u Sarajevu 1950-2015 / The Oriental Institute in Sarajevo 1950-2015*, priredio Aladin Husić, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 46).

² *Dīwān-i Fāḍil Bosnawī*, OIS, Ms 4520. Ovaj rukopisni primjerak sadržavao je kaside, tarihe spjevane za različite povode i događaje, naročito u Bosni 1255/1839-1290/1873, tahmise, gazele, kit'e, rubaije, tarihe o smrti znamenitih ličnosti od 1242/1826-1283/1866-67, te idžazetnamu mevlevijskog šejha Sayyid Muḥammad Qudratullāha izdatu Fadil-paši 1261/1845., prema kojoj mu se dozvoljava da predvodi “vird jutarnje molitve”, te idžazetnamu Mawlānā Maḥmūd Šadrudḍīna izdatu 13. ša'bana 1283/28.12.1866. kojom se Fadil-paša imenuje za šejha mevlevijskog derviškog reda. Prepisivač ovog rukopisnog primjerka je Muḥammad Šawqī iz Sarajeva, a prepis je završen 18. džumadel-uhra 1296/9.6.1879. godine. (V. Salih Trako, Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XX, Sarajevo, 1997, kataloški broj 322, 170-171)

savremene perspektive je veća, imajući u vidu da je taj rukopisni primjerak među više od 5000 rukopisnih kodeksa bespovratno izgubljen u tragediji koja je zadesila Orijentalni institut u maju 1992. godine. Kako u tadašnjoj literaturi nije postojalo dovoljno podataka o ovom pjesniku i njegovu djelu, Nametak je kao izvor za biografske podatke o Fadil-paši Šerifoviću koristio i *Hroniku* Muhameda Enverija Kadića, koja je u to vrijeme takođe bila neistraženi korpus, te *Historiju Bosne* Saliha Sidki Hadžihuseinovića Muvekkita, oba djela u neobjavljenoj rukopisnoj formi na osmanskom jeziku. Na osnovu tih izvora doznajemo da je Fadil-paša obnašao dužnosti imama i hatiba Careve džamije u Sarajevu, mevlevijskog šejha, sarajevskog kadije, beogradskog kadije, te da je autor cjelovitog divana u kojem je pokazao izvanredno pjesničko umijeće. Osim toga, Fadil-paša Šerifović poznat je i kao dobrotvor koji je, između ostalog, podigao i javnu biblioteku u Gradačcu 1839. godine. Manje je poznata činjenica da je osim *Divana* Fadil-paša napisao i djelo *Šerh-i Haqā'iq-i Adkār Šārḥ-i Awrād-i Mawlānā li Fāḍil-pašā Mīr-i Liwā Bosnawī Šarīf-zāda* koje je 1866. godine štampano u Istanbulu.³

Spomenuta doktorska disertacija objavljena je u Sarajevu 1980. godine u ediciji Posebna izdanja (VIII) Orijentalnog instituta. Njome se stručnoj i široj javnosti u formi monografije predočio svijet jednog divanskog pjesnika, uz naučno utemeljenu interpretaciju njegovog pjesništva koje je, kroz ovu studiju, po prvi puta ponuđeno u prijevodu na tadašnji srpskohrvatski jezik. Treba imati na umu da se objavljivanje ove monografske studije i prijevoda *Divana* dešava u vrijeme kada se počinje sa onom vrstom i metodologijom proučavanja književnosti koja se bazira na tekstualnom predlošku. Takav noviji pristup istraživanju književnih djela bio je moguć tek nakon što su prethodne generacije istraživača ukazale na autore i njihova djela i učinile dostupnim podatke o njima. Nedostatak tog pristupa ogleda se u činjenici što u toj fazi nije ponuđena valjana valorizacija tog pjesništva. Spomenutim djelom Nametak valorizira i nudi vlastitu interpretaciju Šerifovićeva pjesničkog izraza, čime je po prvi puta pozicionirao ovog pjesnika u hijerarhiji divanskog pjesništva, ali i stvaralaštvu Bošnjaka na

³ Mehmed Fazıl Paşa, *Şerhü'l Evrâdü'l Müsemma bi Hakayık-ı Ezkar-ı Mevlana – Şerh-i Hakayık-ı Ezkâr-ı Mevlana*, Bosnavi El-Hac Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul, 1866.

orijentalnim jezicima. Autor se radom na Šerifovićevu *Divanu* služio sa dva rukopisna primjerka; jedan je već spomenuti primjerak iz rukopisne kolekcije Orijentalnog instituta, a drugi je prepisan u *Hronici* Muhameda Enverija Kadića i u odnosu na prvi proširen je sa još dva tariha.⁴ Uvidom u spomenute rukopise, Nametak zaključuje da su “oba rukopisa pisana čitko, korektno i gotovo bez grešaka. Zato nije bilo nužno ukazivati na razlike u rukopisima jer tih razlika gotovo i nema.”⁵

Koliko je ovo djelo naišlo na dobru recepciju svjedoče dva izdanja izbora pjesama iz *Divana* Fadil-paše Šerifovića – prvi izbor objavljen je 1981. godine⁶, a drugi 2005. godine.⁷

Zaokružujući svoj studiozni rad na književnom opusu Fadil-paše Šerifovića, Nametak mu je posvetio i nekoliko važnih članaka u domaćoj i stranoj periodici. Dva su članka objavljena u vrlo cijenjenim časopisima tog perioda, *Odjek te Treći program Radio Sarajeva*.⁸

U navedenim radovima ponuđena je analiza pojedinih segmenata Šerifovićeva pjesništva, čime je fokus pomjeren na osvjetljavanje specifičnosti određenih pjesničkih formi u *Divanu* ovog pjesnika. Radovima iz 1979. godine⁹ Nametak je predstavio pjesme religijskog sadržaja, ode Bogu (*munadžat*), kaside posvećene Poslaniku a.s. (*na ʾt*), kaside o pokajanju (*manzume-i istigfar ve i tiraf-i hata*). U radu objavljenom u časopisu *Šebi arus* iste godine¹⁰, autor je posvetio naročitu pažnju određenim sentencama u Fadil-pašinom *Divanu*. Svi predstavljeni segmenti Fadil-pašine

⁴Prvi tarih odnosi se na podizanje mekteba u Rogatici, dok je drugi tarih smrti Refik-efendije Hadžiabdića, preuzet vjerovatno sa njegova nišana.

⁵Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović: pjesnik i epigrafičar Bosne*, 69.

⁶Fadil-paša Šerifović, *Divan*, Uvod, prijevod, bilješke i rječnik sastavio: Fehim Nametak; Prejev: Melika Salihbegović, Svjetlost, Sarajevo, 1981.

⁷Fadil-paša Šerifović, *Divan*. Prijevod: Fehim Nametak; Upjevavanje: Hadžem Hajdarević, Preporod, Sarajevo, 2005.

⁸“Posljednji divanski pjesnik – poezija Fadil-paše Šerifovića”, *Odjek*, XXXII/1979, 20, 6.; “Fadil-paša Šerifović – sarajevski pjesnik XIX stoljeća”, *Radio Sarajevo – Treći program*, VIII/1979, 525-537.

⁹“Religiozne pjesme Fadil-paše Šerifovića”, *Takvim za 1399. godinu*, Sarajevo, 1979, 242-253; “Fadil-paša Šerifović – Nat-i šerif”, *Takvim*, 1979, 261-262.

¹⁰“Sentence iz Divana Fadil-paše Šerifovića”, *Šebi arus*, Sarajevo, 1979, 8-10.

poetike ukazuju na vrlo izražen Fadil-pašin talenat i naklonjenost mevlvijskom učenju. U svojim stihovima ovaj je pjesnik pokazao i da odlično vlada tesavvufskim terminološkim registrom, a stil njegove poezije ukazuje na raskošno obrazovanje i znanje.

Na koncu, u dva rada Nametak je predstavio i jednu Fadil-pašinu kasidu koja nije dio njegova *Divana*, već ju je pronašao u *Hronici* Muhameda Enverija Kadića.¹¹ Naime, sve do Nametkovog istraživanja autorstva *Zafername* (rugalice koju je Zija-paša¹² spjevao na račun velikog vezira Ali-paše), u literaturi je postojalo uvriježeno mišljenje da je ona djelo Fadil-paše Šerifovića. Razlog tome leži u činjenici što je njen autor, Zija-paša, želeći da se osveti i Fadil-paši, kao bliskom saradniku Ali-paše, ovu kasidu potpisao kao Fadil-paša Šerifović. Time je ugrozio ugled i Fadil-paše, koji je nastojeći da iz tog sukoba izađe kao neokaljan uglednik, spjevao *reddiju*, svojevrsni demanti, a ovu *reddiju* (kasidu napisanu kao odgovor, ili reakciju) u svojoj *Hronici* zabilježio je Muhamed Enveri Kadić. Ova kasida, pored toga što otkriva najdublje osjećaje povrijeđenosti pjesnika, nudi i Fadil-pašine autoreferencijalne osvrtne na vlastitu poetiku i poetska načela, čime je upotpunjena slika o njemu kao pjesniku ali i jednom od najvećih uglednika svoga vremena, koji nosi titulu potomka časne loze (šerif, ešref). U ovoj kasidi uočava se odstupanje od onoga što bi se uvjetno moglo nazvati Šerifovićevim stilom, u njoj prepoznajemo izljev emocija rezigniranosti jednog čovjeka, čijoj časti i plemićkom porijeklu je nanesena nenadoknadiva šteta. Iznoseći neke od razloga zašto ova kasida nije našla svoje mjesto niti u jednom od rukopisnih primjeraka Fadil-pašinog *Divana*, Nametak ističe da ona po svom vokabularu odudara od standarda divanske poezije, te da se u njoj može uočiti dosta pogrdnih izraza i kvalifikacija, čime je Fadil-paša “odbacio svaku uglađenost i izvještačenost koju mu je nametala poetika divanske poezije”¹³.

¹¹ “Fadil-pašina kasida kao odgovor na Zija-pašinu *Zafernamu*”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXVIII-XXIX, 1980, 67-78; “Ziya Paša’nın *Zafernamesine* Cevap olan Fadil Paša’nın kasidesi”, *Çevren* VIII/1980, 35-49.

¹² Zija-paša jedan je od najznačajnijih tanzimatskih pjesnika. U svojstvu mufettiša (kontrolora zemaljske uprave) dobio je namještenje u Bosni, a povodom njegova dolaska na taj položaj Fadil-paša Šerifović je spjevao kasidu pohvalnicu.

¹³ *Ibid.*, 69.

*Rad na predstavljanju bosanskohercegovačkih pjesnika
na turskom jeziku*

Prof.dr. Fehim Nametak svoj je životni i radni vijek posvetio afirmiranju bosanskohercegovačkih autora na turskom jeziku. Taj predani rad rezultirao je sa nekoliko knjiga i, izuzevši već spomenute knjige i članke o Fadil-paši Šerifoviću, preko 70 članaka u domaćoj i svjetskoj periodici te natuknica u najznačajnijim enciklopedijama i leksikonima na ovim prostorima. U ovom dijelu rada kratko ćemo se osvrnuti i na ovaj dio naučnoga opusa prof. Nametka.

Već od 1974. godine, u osvitlu svoje karijere, Nametak je prepoznao bogatstvo korpusa i slabu upućenost u stvaranje Bošnjaka na orijentalnim jezicima. U svrhu promoviranja tog, što obimom, što vrijednošću, pravog blaga, Nametak počinje objavljivati članke bazirane na izvornoj, rukopisnoj građi, prvenstveno onoj koja se čuvala u Orijentalnom institutu. U njegovu radu na projektu *Književnost Muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima* mogu se uočiti dva pristupa predstavljanju ovog stvaralaštva: uopćeno/pregledno predstavljanje, koje ima za cilj da se na jednom mjestu predstavi više autora (najčešće najznačajnijih) i djela u širem (15. do 19. stoljeće) ili užem vremenskom razdoblju, te pojedinačno predstavljanje autora i njihovih djela, na osnovu rukopisne građe koja se čuvala diljem Bosne i Hercegovine, ali i Turske.

Rad na uopćenom, preglednom predstavljanju književnosti na turskom jeziku rezultirao je sa tri knjige¹⁴, te nekoliko članaka¹⁵, od kojih je jedan

¹⁴ Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, El-Kalem, Sarajevo, 1989; Fehim Nametak, *Divanska poezija XVI i XVII stoljeća*, Institut za književnost, Sarajevo, 1991; Fehim Nametak, *Divanska književnost, Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1997.

¹⁵ Fehim Nametak, "Književnost bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku", *Radio Sarajevo – Treći program*, VII/1978, 19, 547-586; Fehim Nametak, "Književnost bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku do XVIII stoljeća", *Godišnjak Instituta za književnost*, XI/1982, Sarajevo, 1982, 119-149; Fehim Nametak, "Izučavanje književne baštine na turskom", *Odjek*, XLIII/1989, 5, 8; Fehim Nametak, "Sarajevo i Sarajlije u epigrafici osamnaestog i devetnaestog stoljeća", *Prilozi historiji Sarajeva*, Institut za istoriju, Orijentalni institut, Sarajevo, 1997, 149-152; Fehim Nametak, "Knji-

na turskom¹⁶ i jedan na francuskom¹⁷ jeziku, te jednom enciklopedijskom natuknicom¹⁸. Cilj tih radova jeste da se na jednom mjestu, hronološkim redosljedom ponude informacije o najznačajnijim autorima i djelima i da se ponudi vrijednosni sud njihova pjesništva, te da se time na sistematski način skrene pažnja na tekovine jedne značajne kulturne i književne epohe u povijesti Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću. Time Nametak nastavlja tradiciju svojih prethodnika koji su na tom planu takođe ponudili vrijedne podatke.¹⁹ Ipak, uz svo uvažavanje onoga što su prethodnici ponudili, Nametak kao nasušnu potrebu ističe stavljanje u fokus djela ovih autora, njihovo integralno prevođenje i analizu, kako bi se uz sistemsko registriranje pisaca, iznio i vrijednosni sud o poetici tih autora, a estetika te književnosti približila savremenom čitaocu i omogućila ispravnu recepciju.

S druge strane, želja i nastojanje Nametka da predstavi široku paletu bosanskohercegovačkih autora na turskom jeziku rezultirala je i radovima

ževnost u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu”, *Blagaj*, god. I, br. 1 (1997), 49-51.

¹⁶ Fehim Nametak, “Bosna-Hersek’te Türkçe yaratılan kimi eserler”, *Sesler*, XXV/1989, 1989, 32-34.

¹⁷ Fehim Nametak, “Etude sur l’heritage de la litterature bosniaque d’expression turque”, *Migrationes litteraire*, No. 13-14, Paris, 1990, 160-167.

¹⁸ Fehim Nametak, “Književna tradicija Muslimana na orijentalnim jezicima”, *Enciklopedija Jugoslavije*, II izdanje, sv. II, Zagreb, 1984, 341-342.

¹⁹ Tradiciju objavljivanja biografija bosanskohercegovačkih stvaralaca na orijentalnim jezicima započeo je Ibrahim-beg Bašagić, što je objavljeno u bosanskim salnamama i listu *Vatan* (osamdesetih godina 19. stoljeća). Tu je tradiciju nastavio njegov sin Safvet-beg Bašagić, koji je svoj studiozni rad u ovoj oblasti krunisao doktorskom disertacijom odbranjenom u Beču (disertacija je objavljena u Sarajevu: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912), a objavio je i knjigu *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini* (Zagreb, 1931) te niz članaka. Nakon njih, neizostavno je spomenuti i doprinos Mehmeda Handžića (*Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, Sarajevo, 1934), te konačno biobibliografiju Hazima Šabanovića koja i danas predstavlja polazište za sva istraživanja književne baštine BiH na orijentalnim jezicima (*Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973). Osim navedenih, svoj doprinos na ovom planu dali su i Smail Balić (*Kultura Bošnjaka: muslimanska komponenta*, Wien, 1973) te Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako (*Tragom poezije bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo, 1985).

o pojedinačnim pjesnicima i njihovim djelima. Ti su radovi objavljavani i na bosanskom i na stranim jezicima, kako u domaćoj, tako i u stranoj periodici. Njima je autor, naslanjajući se na dostignuća svojih prethodnika, osvjetlio do tada nepoznate ili manje poznate segmente iz biografija pjesnika ili njihova pjesništva. Time je dobrano unaprijedio saznanja do kojih su svojevremeno dospjeli najznačajniji bosanskohercegovački orijentalisti i pokazao da istraživanja ove vrste mogu ponuditi nove podatke, te da rad na tom planu treba unaprijeđivati u svakom vremenu i da za nove generacije istraživača kulturne povijesti Bosne i Hercegovine itekako ima posla. Autori kojima je Nametak kroz svoje posebne radove posvetio pažnju su sljedeći: Hasan Kaimi²⁰, Muhamed Nerkesi²¹, Mula Mustafa Bašeskija²², Nasuh Matrakčija²³, Muhamed Tevfik Bošnjak²⁴, Arif Hikmet-beg Rizvanbegović Stočević²⁵, Mehmed Mejli Gurani²⁶, Alauddin Sabit Užičanin²⁷, Abdullah

²⁰ Fehim Nametak, "Uvodni stihovi Kaimijeve Divana", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, II-III, 1974, 71-79; "XVII yy Bosna Divan Şairi Hasan Kaimi", *Çevren*, III/1975, 7, 42-47; "Pjesnik, derviš i buntovnik – obljetnice: trista godina od smrti Hasana Kaimije", *Bosanski pogledi*, I/1991, 8, 21.

²¹ Fehim Nametak, "Muhamed Nerkesija Sarajlija (povodom 400. godišnjice rođenja)", *Glasnik VIS*, XLVII/1984, 2, 225-235.

²² Fehim Nametak, "Nepoznati Bašeskija", *Glasnik VIS*, XLVIII/1985, 3, 231-238; "Foklorna građa u neobjavljenom djelu Bašeskijina Ljetopisa", *Zbornik radova XXXII Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, I, Sombor, 1985, 373-376; Bašeskija, *Ljetopis*, Pogovor napisao i preveo 20 hićaja: Fehim Nametak, Sarajevo, 1987.

²³ Fehim Nametak, "Nasuh Matrakčija i njegov topografski atlas Anadolije", *Islamska misao*, VII/1985, 82, 43.

²⁴ Fehim Nametak, "Muhamed Tevfik Bošnjak (1785-1866) – mutesavif i pisac (u povodu 120. godišnjice smrti)", *Glasnik VIS*, XLIX/1986, 5, 580-583.

²⁵ Fehim Nametak, "Arif Hikmet Rizvanbegović Stočević", *Slovo Gorčina*, XVII/1989, 32-34.

²⁶ Fehim Nametak, "Pjesnik Bosne i Sarajeva, Mehmed Mejlija Guranija: izabrane pjesme", *Islamska misao*, XII/1990, 138, 58; "Mejlijina kasida o Bajramu", *Muallim*, 52, Sarajevo, 1997, 6.

²⁷ Fehim Nametak, "Ramazanija Sabita Užičanina", *Preporod*, XXII/1991, 8 (495), 21; "Pjesnik ruševina i pobjeda", *Ljiljan*, Sarajevo, 14.12.1994, 56; "Divanski pjesnik Sabit Alauddin Užičanin", *Odjek*, XLVII, 4, Sarajevo, 1995, 13-14; "Sabitova Ramazanija", *Muallim*, 28, Sarajevo, 1995, 19.

Bošnjak²⁸, Ibrahim Opijač²⁹, Hasan Zijai³⁰, Mustafa Ejubović – Šejh Jujo³¹, Hasan Kafi Pruščak³², Ahmed Sudi³³, Muhamed Enveri Kadić³⁴.

Pored radova o pjesnicima, Fehim Nametak autor je enciklopedijskih natuknica. Uz Ekrema Čauševića, Hazima Šabanovića, Amira Ljubovića i druge, Fehim Nametak je među najzaslužnijim za promoviranje književnosti na orijentalnim jezicima u *Enciklopediji Jugoslavije*, *Leksikonu pisaca Jugoslavije* i *Leksikonu stranih pisaca*. U tim publikacijama namijenjenim za najširu upotrebu predstavio je sljedeće autore i njihova djela: Dervišpaša Bajezidagić³⁵, Varvari Ali-paša³⁶, Ahmed-beg Dervišpašić Sabuhi³⁷, Ali Fehmi Džabić³⁸, Kadi Ahmed Čelebi Tuzlak³⁹, Muhamed Enveri

²⁸ Fehim Nametak, "Abdullah Bošnjak – pomiritelj ortodoksnog sufijskog u islamu", *Muallim*, 32-33, maj-juni 1995, 17.

²⁹ Fehim Nametak, "Opijačeva pjesma na turskom posvećena Šejh Juji", *Hercegovina*, 9, Mostar, 1997, 175-181.

³⁰ Fehim Nametak, "Kronostihovi mostarskog pjesnika Hasana Zijaije", u: *Trava od srca hrvatske Indije 2 (posvećeno akademiku Radoslavu Katičiću)*, Zagreb, 2000, 191-205; "Hasan Zijaija: zapisi o sebi i svome gradu", *Beharistan*, br. 2, Sarajevo, 2001, 12-24.

³¹ "Šejh Jujo u biografskoj literaturi i beletristici", u: *Mudrost rađa toleranciju, Naučni skup povodom 350 godina od rođenja Mustafe Ejubovića Šejha Juje i 400 godina predavanja Mesneviye u Mostaru*, Mostar, 2002, 69-75.

³² Fehim Nametak, "Biograf olarak Hasan Kafi Pruščak (Akhisari)", *Çevren*, VII/1980, 35-49; "Hasan Kafija Pruščak – život i djelo", *Dijalog*, 1-2, Sarajevo, 1995, 199-203.

³³ Fehim Nametak, "Vrijedan doprinos poznavanju Sudijeva djela", *Glasnik VIS*, Sarajevo, XLIV/1981, 5-6, 610-612.

³⁴ Fehim Nametak, "Kadićev Zbornik kao izvor za proučavanje književne građe" *Radio Sarajevo – Treći program*, XI/1982, 38, 438-477; "Predanost historiji. Uz pedesetu obljetnicu smrti Muhameda Enverija Kadića", *Odjek*, XXXIX/1981, 20, 16-22.

³⁵ Fehim Nametak, "Bajezidagić, Derviš-paša", *Enciklopedija Jugoslavije*, II izdanje, svezak I, Zagreb, 1981, 421.

³⁶ Fehim Nametak, "Varvari Ali-paša", *Enciklopedija Jugoslavije*, ćirilčko izdanje, Zagreb, 1986.

³⁷ Fehim Nametak, "Dervišpašić, Ahmed-beg Sabuhi", *Enciklopedija Jugoslavije*, II izdanje, svezak III, Zagreb, 1984, 428.

³⁸ Fehim Nametak, "Džabić, Ali Fehmi", *Enciklopedija Jugoslavije*, II izdanje svezak III, Zagreb, 1984, 715.

³⁹ Fehim Nametak, "Kadi Ahmed Čelebi Tuzlak", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, Novi Sad, 1987, 18.

Kadić⁴⁰, Šejh Hasan Kaimi baba⁴¹, Abdullah Kantamirija⁴², Muhamed Emin Isević⁴³, Nasuh Matrakči⁴⁴, Šani Medžazi⁴⁵, Mehmed Rešid⁴⁶, Mustafa Muhlisi⁴⁷, Muhamed Nerkesi⁴⁸, Muhamed Karamusić Nihadi⁴⁹, Hasan Zijai Mostarac⁵⁰.

Osim toga, napisao je i natuknicu o Salihu Sidkiju Hadžihuseinoviću Muvekkitu u *TDV İslam Ansiklopedisi*.⁵¹ Važnosti objavljivanja u ovoj enciklopediji, naročito s obzirom na to da je u današnjem vremenu njen cjelokupan sadržaj dostupan i online, pridonosi činjenica da je i pažnja svjetske naučne javnosti usmjerena i na stvaralaštvo Bošnjaka na orijentalnim jezicima.

⁴⁰ Fehim Nametak, Dejan Đurišković, “Kadić, Muhamed Enveri”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, Novi Sad, 1987, 19; “Kadić, Muhamed Enveri”, *Enciklopedija Jugoslavije*, VI, Zagreb, 1990., 634.

⁴¹ Fehim Nametak, “Kaimi baba, šejh Hasan”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, Novi Sad, 1987, 21; “Kaimi-baba, Hasan”, *Enciklopedija Jugoslavije*, VI, Zagreb, 1990, 636.

⁴² Fehim Nametak, “Kantamirija, Abdulah”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, Novi Sad, 1987, 43.

⁴³ Fehim Nametak, “Isević, Muhamed Emin”, *Enciklopedija Jugoslavije*, II izdanje, svezak V, Zagreb, 1988, 609.

⁴⁴ Fehim Nametak, “Matrakči, Nasuh”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX Matica srpska, Novi Sad, 1997, 258.

⁴⁵ Fehim Nametak, “Medžazi, Šani”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX Matica srpska, Novi Sad, 1997, 287.

⁴⁶ Fehim Nametak, “Mehmed, Rešid”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX Matica srpska, Novi Sad, 1997, 288.

⁴⁷ Fehim Nametak, “Muhlisi, hadži Mustafa Bošnjak”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX Matica srpska, Novi Sad, 1997, 580; “Muhlisi, Mustafa Bošnjak”, *Leksikon stranih pisaca*, Zagreb, 2001, 743.

⁴⁸ Fehim Nametak, “Nerkesi, Muhamed”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX Matica srpska, Novi Sad, 1997, 677-678; “Nerkesi Muhamed Sarajlija”, *Leksikon stranih pisaca*, Zagreb, 2001, 762.

⁴⁹ Fehim Nametak, “Nihadi, Muhamed Karamusa-zade”, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX Matica srpska, Novi Sad, 1997, 686.

⁵⁰ Fehim Nametak, “Zijai, Hasan Mostarac”, *Leksikon stranih pisaca*, Zagreb, 2001, 1175.

⁵¹ Fehim Nametak, “Muvakkıt, Salih Sıdkı (1825-1888)”, *DV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara, 2020, 412-413.

Predstavljajući punu žanrovsku i tematsku osebjnost književnosti Bošnjaka na turskom jeziku u rukopisnoj građi, Nametak predstavlja pjesme o pojedinim bosanskohercegovačkim gradovima, kao što su Počitelj⁵² i Zvornik⁵³, čime je ukazano na prisutnost lokalnih obilježja u divanskoj poeziji, što je rezultat tzv. *mahallileşme* utjecaja na divansku poeziju. Kako su spomenute vrste pjesama kojima se oslikavao lokalni kolorit, odnosno referiralo na određene događaje bile djelo nepoznatog autora, one su se sporadično mogle pronaći u različitim međžmuama (zbirdkama raznovrsnog sadržaja). Cijeneći međžmue kao izvore za proučavanje lokalne, mikrohistorije, Nametak nije zapostavio ni ovu vrstu rukopisnog blaga, niti pjesme koje po svojoj umjetničkoj i stilskoj vrijednosti nisu zavređivale da budu dijelom divana. Važnost rada na predstavljanju ovakvih pjesama naprosto leži u činjenici što one “imaju značaj dokumenta, jer govore o nekom događaju o kome, možda, nema drugih vjerodostojnih izvora”⁵⁴. U takvu vrstu radova ubraja se i jedan od najranijih radova prof. Nametka koji predstavlja jednu epsku pjesmu na turskom jeziku.⁵⁵

Predstavljanje alhamijado pjesništva

Neizostavan segment pismenosti Bošnjaka u osmanskome periodu čini alhamijado pismenost, čije intenzivnije i sistematsko proučavanje počinje 70-tih godina prošlog stoljeća. To je književnost na bosanskom jeziku, pisana arebicom (arapskim pismom). Riječ je o raznovrsnoj književnosti (kako po formi, tako i po tematici) koja se razvijala uporedo sa divanskom književnošću. Osnovno obilježje ove književnosti je pojednostavljen, sveđen izraz, blizak narodu i svakodnevnom govoru.

Ovim segmentom pismenosti Bošnjaka naročito se bavio Alija Nametak, otac profesora Nametka, koji je iza sebe ostavio nemali broj

⁵² Fehim Nametak, “Počitelj u pjesmi na turskom jeziku”, *Kabes*, god. IV, br. 30, Mostar, 1998, 19-20.

⁵³ Fehim Nametak, “Opsada Zvornika 1717. u pjesmi na turskom jeziku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXXII-XXXIII, 1984, 109-114.

⁵⁴ Ibid, 109.

⁵⁵ Fehim Nametak, “Epska pjesma na turskom jeziku o prilikama u Bosni”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXII-XXIII, Sarajevo, 1976, 383-394.

radova o tome. Prof.dr. Nametak je, dakako, rastao uz radove svoga oca, te je zahvaljujući kvalitetnom predznanju, istražujući rukopisno blago, predstavio i nekoliko alhamijado pjesama koje je pronašao u pojedinim rukopisima. Alhamijado pjesme se često mogu pronaći u različitim međmuama sa dominantnim sadržajem na turskom jeziku, koje su u te zbirke uvrštavane prema preferencijama njihovih priređivača. Dvije takve pjesme predstavio je u časopisu *Muallim*.⁵⁶

Osim ovih pojedinačno predstavljenih pjesama, doprinos izučavanju alhamijado pismenosti Nametak je dao u svojstvu priređivača i autora predgovora djela *Maqbul-i Arif* (Potur Šahidija) Muhameda Hevaija Uskufija.⁵⁷

Rad na prevođenju i objavljivanje integralnih prijevoda proznih djela

Kao izvrstan poznavalac djela Bošnjaka napisanih na osmanskome jeziku, Nametak je prepoznao potencijal proznih djela bosanskohercegovačkih autora na orijentalnim jezicima, kao važnih izvora za proučavanje povijesti ovih prostora. Upravo zbog toga, preveo je nekoliko vrijednih proznih djela bosanskohercegovačkih autora na turskom jeziku. Riječ je o hronikama bosanskohercegovačkih autora iz 17. i 18. stoljeća, koje su gotovo jedini svjedoci određenih događaja važnih za povijest Bosne i ovih prostora pod osmanskome vlašću. Ta su djela, najviše zbog činjenice da su napisana na osmanskome turskom jeziku, sve do objavljivanja prijevoda bila slabo korištena u historiografskim istraživanjima. Iz tog razloga cijenimo neophodnim osvjetliti i ovaj dio Nametkova opusa, budući da, u odnosu na sve prethodno pobrojane radove, studije i natuknice, ovaj segment ima širu recepciju. Tu prije svega mislimo na *Ljetopis* Mehmed Halife Bošnjaka, *Historiju* Ibrahima Alajbegovića Pečevije, *Povijest Bosne*

⁵⁶ Fehim Nametak, "Jedna alhamijado pjesma iz XVI stoljeća", *Muallim*, 34-35, Sarajevo, 1995, 20; Fehim Nametak, "Sa Vratnika Fata", *Muallim*, 44-45, Sarajevo, 1996, 23.

⁵⁷ Muhamed Hevai Uskufi, *Maqbul-i Arif (Potur Šahidija)*, priredio i predgovor napisao Fehim Nametak, Tuzla, 2001.

Saliha Sidkija Hadžihuseinovića Muvekkita, hronike Omera Novljanina i Ahmeda Hadžinesimovića, *Putopis na hadž* Jusufa Livnjaka, te prijevod traktata Hasana Kafije Pruščaka. Pored navedenog, Nametak je, duboko uronjen u izvore, svoj prevodilački rad usmjerio i na nekoliko zanimljivih vakufnama, kao dokumenata koji svjedoče o ljudima, institucijama, gradovima, društvenom statusu, te urbanom razvoju na ovim prostorima. Kako bi se stekla potpuna predodžba o značaju Nametkova rada na izvorima i njihovom prevođenju, u nastavku ćemo kratko predstaviti ove prijevode, i to kroz dva aspekta: prevođenje integralnih prozних djela i prevođenje vakufnama.

Prijevodi hronika, ljetopisa i traktata

Premda je ime Hasana Kafije Pruščaka u evropskoj orijentalistici svoju punu afirmaciju doživjelo već krajem 19. stoljeća, rad i djelo ovog bosanskohercegovačkog autora koji je živio s kraja 16. i početkom 17. stoljeća, u bosanskohercegovačkoj nauci ostali su gotovo nerassvijetljeni sve do 70-tih godina prošloga stoljeća. Prepoznavši specifičnost ovog autora kojeg bilježe sva ozbiljnija djela karaktera hronika, enciklopedija i dr., Nametak već 1974. godine objavljuje prijevod Pruščakova traktata o izrazu “čelebi” (*Risāla fī taḥqīq lafẓ čelebī*).⁵⁸ Taj rad ujedno je i jedan od ranih Nametkovih radova u oblasti stvaralaštva Bošnjaka na orijentalnim jezicima. Dakle, već na početku svoje akademske karijere Nametak svoj znanstveni interes usmjerava na ključne autore i predstavljanje njihova, do tada nepoznata djela, nastavljajući taj rad tokom cijele svoje akademske karijere. Desetak godina nakon prvog prijevoda Pruščakova traktata, svjetlo dana ugledala je studija koju potpisuje sa A. Ljubovićem, koja je za cilj imala da sintetski predstavi prijevod nekoliko Pruščakovih djela⁵⁹. Ta je studija obuhvatila sljedeća djela: *Kafijin kompendijum iz logike (Muḥtaṣar al-Kāfī min al-mantiq*, prijevod sa arapskog jezika: Amir Ljubović),

⁵⁸ Fehim Nametak, “Traktat o izrazu “čelebi” Hasan Kafije Pruščaka”, *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu*, II-III, Sarajevo, 1974, 33-40.

⁵⁹ Hasan Kafija Pruščak, *Izabrani spisi*, Uvod, prevod i bilješke Amir Ljubović i Fehim Nametak, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.

*Traktat o izrazu "čelebi" (Risāla fī taḥqīq lafẓ čelebī, prijevod s turskog jezika: Fehim Nametak), Temelji mudrosti o uređenju svijeta ('Uṣūl al-hikam fī nizām al-ālam, prijevod sa arapskog jezika: Amir Ljubović), Mač kadije ili o kažnjavanju (Sayf al-quḍāt fī al-ta'zīr, prijevod s turskog jezika: Fehim Nametak), Rajske bašče o temeljima islamskog vjerovanja (Rawḍāt al-ğannāt fī 'uṣūl al-i'tiqādāt, prijevod prvog poglavlja: Amir Ljubović, prijevod ostalih poglavlja: Mehmed Handžić), Niz učenjaka do posljednjeg poslanika (Nizām al-'ulamā ilā ḥātam al-anbiyā', prijevod s turskog jezika: Fehim Nametak). Osim integralnih prijevoda spomenutih djela, u ovoj studiji kratko je predstavljen i jedan autograf djela *Svjetlo istinske spoznaje o temeljima islamske vjere (Nūr al-yaqīn fī 'uṣūl al-dīn)* Hasana Kafije Pruščaka, koji se čuvao u staroj zbirci Orijentalnog instituta u Sarajevu (rukopisni kodeks br. 4579). Taj podatak je, danas kada ta zbirka više ne postoji, naročito dragocjen, a sva saznanja o tom rukopisu crpimo samo iz ove studije. Vrijednost ove studije u cjelini jeste to što ona predstavlja sukus svih dotadašnjih (i danas recentnih) saznanja o Pruščaku, rukopisnim primjercima njegovih djela, kao i radovima o njemu u domaćoj i svjetskoj orijentalistici. Studija je doživjela i drugo izdanje objavljeno pod drugačijim naslovom.⁶⁰*

Među najzapaženijim i najzastupljenijim hronikama koje je napisao jedan autor sa ovih prostora, u svijetu naročito mjesto zauzima *Historija Ibrahima Alajbegovića Pečevije*, prepisivana i umnožavana neposredno nakon smrti njena autora. Njenoj popularnosti doprinijelo je nekoliko bitnih činjenica. Naime, Pečevija je bio sudionik brojnih važnih događaja o kojima piše u svojoj *Hronici*. Osim toga, on je lično poznao mnoge visokopozicionirane ličnosti i imao priliku da brojne informacije sazna iz prve ruke. Konačno, dobroj recepciji njegova djela doprinijela je i ozbiljnost autora koji u pisanju referira na prvorazredne izvore (poput sultanskih akata), potom narativne izvore, te izvore zapadne provenijencije, jer se autor odlično služio mađarskim jezikom, a zahvaljujući tom znanju mogao je čitati prijevode najznačajnijih evropskih djela. Osim toga, lično je učestvovao u brojnim događajima, te je zahvaljujući toj poziciji, mogao ponuditi

⁶⁰ Amir Ljubović, Fehim Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1999.

vlastito, ali ne i objektivnosti lišeno viđenje situacije. Njegova *Historija* obuhvata period 1520-1640. godine. Prilikom prevođenja ovog, za povijest Bosne naročito važnog djela, Nametak se koristio štampanim izdanjima, ali je, kako sam navodi u predgovoru izdanja objavljenom 2000. godine⁶¹, na određenim mjestima uočene nedoumice uspio razriješiti konsultirajući rukopisne primjerke hronike koji se čuvaju u biblioteci Süleymaniye, čime je obogatio rad na studiji i donošenju teksta hronike na bosanski jezik.

Na Pečevijinu hroniku/historiju hronološki se nadovezuje hronika Mehmeda Halife Bošnjaka, u literaturi poznatija kao *Tarih-i Gilmani (Ljetopis jednog dvorjanina)*. Prijevod ovog djela na bosanski jezik Nametak je načinio na osnovu štampanog priređenog izdanja Ahmeda Refika Altunaya (1924) i Kamila Su (1976).⁶² Mehmed Halifa Bošnjak, poznat i po mahlasu Ulfeti, bio je dvorski službenik u vrijeme vladavine čak tri sultana: Murada IV, Ibrahima i Mehmeda IV. Kako je neposredno svjedočio mnogim događajima, svoja zapažanja je pomno zapisivao, a važnost njegove hronike se upravo i ogleda u činjenici da je, u odnosu na druge hroničare svoga vremena, nazočio mnogim događajima. Tako se u njegovoj hronici nalaze bilješke o pojedinim događajima koji nisu zabilježeni niti kod jednog od njemu savremenih hroničara. Poznato je da je čuveni hroničar Naima za pisanje svoga djela koristio Mehmed Halifin *Ljetopis*. Zahvaljujući svim navedenim činjenicama, Mehmed Halifa Bošnjak ušao je u plejadu znamenitih hroničara u Osmanskom Carstvu. Njegovo mjesto je nezamjenjivo u lancu bosanskohercegovačkih prozних autora koji su pisali djela hroničarskog/memoarskog karaktera, od Huseina Bošnjaka Kodže Muerriha, preko Ibrahima Pečevije, te autora čije se djelo hronološki nastavlja na period nakon Halifine hronike poput Ahmeda Hadžinesimovića, Omera Novljanina, Saliha Sidkija Hadžihuseinovića Muvekkita, Mula Mustafe Bašeskije, Huseina Bračkovića te na koncu, Muhameda Enverija Kadića. Kako se vidi iz objavljenih radova i prijevoda F. Nametka, možemo zaključiti da je Nametak bio naročito zainteresiran za ova djela, budući da ih je promovirao svojim člancima.

⁶¹ Ibrahim Alajbegović Pečevija, *Historija*. Predgovor, prijevod, uvodi bilješke Fehim Nametak, El-Kalem i Orijentalni institut, Sarajevo, 2000.

⁶² Mehmed Halifa Bošnjak, *Ljetopis 1650-1665*, Orijentalni institut, 2002.

U okviru rada na prevodenju i objavljivanju najznačajnijih hronika bosanskohercegovačkih autora napisanih na turskom jeziku, kao rezultat zajedničkog pregalaštva objavljena je *Povijest Bosne (Tarih-i diyar-i Bosna)* Saliha Sidkija Hadžihuseinovića Muvekkita. Rad na ovom projektu započeo je Abdulah Polimac, a prijevod je okončan tek 1999. godine⁶³, i to zahvaljujući Fehimu Nametku, Lamiji Hadžiosmanović i Salihu Traki, koji su Polimčev prijevod korigirali, dopunili i priredili za objavljivanje. Nastavljajući rad koji su započeli spomenuti prethodnici, priređivači ovog izdanja kao predložak su koristili prepis Muvekkitove hronike koji je sačinio Muhamed Enveri Kadić, budući da je autograf djela stradao zajedno sa cjelokupnim fondom Orientalnog instituta. Tako je i prijevod Muvekkitova djela objavljen 1999. godine obogaćen i Kadićevim popratnim bilješkama.

Salih Sidki Hadžihuseinović dakako nije prvi koji je pisao o historiji Bosne, ali je pionir u nastojanju da se ona sveobuhvatno prikaže i predstavi. Osim toga, ovim djelom ukazano je i na historiju okolnih teritorija koje su bile dijelom Bosanskog ejaleta. U pisanju djela Muvekkit se služio obiljem dostupne literature, kao i sultanskih akata, naredbi kadija i slično. U djelu se nalaze vakufname u integralnoj formi, što može poslužiti kao izvor u istraživanju procesa urbanog razvoja određenog mjesta. Sve pobrojano svjedoči o opravdanosti objavljivanja ovog djela na bosanski jezik.

U osamnaestom stoljeću uočava se svojevrstan predah u pisanju lirike, kao izrazito fikcijskog žanra i sve češće okretanje lokalnim temama i konkretnim događajima. Zaokret od subjektivnog ka objektivnom doprinosi tome da u ovom periodu do naročitog izražaja dolaze žanrovi u kojima približavanje stvarnosti doživljava svoj puni zamah. Takve su i dvije hronike⁶⁴ na koje ćemo se u nastavku kratko osvrnuti. One su, s obzirom na

⁶³ Salih Sidki Muvekkit Hadžihuseinović, *Povijest Bosne*, 1 i 2, preveli: Abdulah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak i Salih Trako, El-kalem, Sarajevo, 1999.

⁶⁴ Ove su dvije hronike, štampane zajedno, doživjele nekoliko izdanja u Bosni i Hercegovini: Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, *Obrana Bosne: 1736-1739 (dvije bosanske kronike)*, preveli i priredili: Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 1994; Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, Jusuf Livnjak, *Historija Bosne u vrijeme Hekim-oglu Ali-paše. Hronika događaja. Putopis s*

činjenicu da su autori svjedočili opisanim događajima, prvorazredni izvori za izučavanje 18. stoljeća.

Hronika Omera Novljanina dugo je ostala malo poznata u bosanskohercegovačkoj orijentalistici. Opis Banjalučkog boja kakav nalazimo u ovom djelu ne bilježe druge hronike tog vremena. Omer Novljanin, poznato je, bio je očevidac ovog događaja tako da je i mogao opisati detaljan tok borbe. Bošnjaci su tada Austrijancima pružili otpor zahvaljujući kojem je za izvjestan period prolongirano povlačenje Osmanlija sa Balkana. *Hronika* Omera Novljanina opisuje pripreme, način mobilizacije vojske uoči bitke, potom sam tok bitke te nudi mnoštvo informacija o opremljenosti obje vojske te svim onim predispozicijama važnim za ishod ratovanja. Prijevod *Hronike* Omera Novljanina Nametak je uradio na osnovu štampanog izdanja, budući da nije sačuvan niti jedan rukopisni primjerak ovog djela. Prvo izdanje ovog djela štampano je u štampariji Ibrahima Muteferrike u Istanbulu 1741. godine, a *Hronika* je doživjela ukupno četiri izdanja. Važno je naglasiti da je ovo djelo vrlo rano pobudilo interes evropske orijentalistike, tako da njene prijevode na evropske jezike bilježimo već krajem 18. stoljeća (prijevod na njemački 1789, na engleski jezik 1830). Prijevod Fehima Nametka i Lamije Hadžiosmanović je stvorio pretpostavku za frekventnije korištenje ovog izvora među bosanskohercegovačkim historičarima.

Na postojanje i važnost druge hronike napisane iz pera Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca prvi je ukazao Mehmed Tajib Okić.⁶⁵ On je i otkrio autograf njegova djela koji se čuva u Nacionalnoj biblioteci u Parizu. *Hronika* opisuje događaje iz rata koji je Osmansko Carstvo vodilo sa Rusijom četrdesetih godina 18. stoljeća. I ovo djelo nam nudi uvid kako su Bošnjaci regrutirani i kakva je bila njihova sudbina u spomenutom ratu, ali i ratu protiv Austrije, naročito u borbama na Krimu. Veći dio njegove hronike opisuje ropstvo u Rusiji. Kao što je to slučaj sa hronikom Omera Novljanina, naročitoj vrijednosti djela Ahmeda Hadžinesimovića

hadža 1615., priredili: Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović, Mehmed Mujezinović, BZK Preporod, Sarajevo, 2010.

⁶⁵ Mehmed Taib Okić, "Jedan naš zaboravljeni istoričar XVIII veka: Ahmed Hadžinesimović iz Prusca, *Gajret za 1939. godinu*, Sarajevo, 1938, 159-191.

pridonosi činjenica da je autor očevidac, direktni sudionik opisanih događaja, ali što je važno naglasiti, on uspijeva zadržati kritički odnos prema događajima i objektivnu naraciju. Prvi prijevod ove hronike na bosanski jezik Lamija Hadžiosmanović i Fehim Nametak objavili su 1988. godine⁶⁶ i na taj način ga učinili dostupnim širem krugu istraživača.

Prijevod vakufnama

Tokom rada na izvornoj građi Nametak je, cijeneći svrsishodnost prezentiranja sadržaja te građe i čitateljstvu koje nije u mogućnosti čitati izvor-nik, objavio prijevode dvije vakufname. Vakufname kao dokumenti o činu dobrovoljnog zavještanja određenih materijalnih dobara i vakufi kao realizacija tog čina, bili su impuls urbanom razvoju određenih sredina, te je njihovo predstavljanje važno iz aspekta osvjetljavanja mikrohistorije.

U okviru davno započetog projekta u Orijentalnom institutu u Sarajevu, koji je predviđao publiciranje vakufnama od 15. stoljeća i dalje, u ediciji *Monumenta Turcica* objavljeno je jedno izdanje kojim su predstavljene vakufname iz 15. i 16. stoljeća⁶⁷. Devet vakufnama iz 17. stoljeća koje su prevedene tokom rada na istom projektu objavljene su tek nakon agre-sije, u dvobroju 44-45 časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju*.⁶⁸ Dvije vakufname⁶⁹ je sa turskog jezika preveo Fehim Nametak. Prva vakufnama, vakufnama Aiše, kćeri hadži Ahmeda iz Mostara iz 1056-1646. godine, važna je iz dva razloga. Prvi razlog je što se njome osvjetljava prošlost Mostara u 17. stoljeću u kontekstu individualnih vakufa kojima su njihovi vakifi doprinosili urbanom razvoju sredine u kojoj su živjeli. Drugi važan razlog je što je riječ o ženskoj osobi koja iz svog imetka dobrovoljno

⁶⁶ Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović, "Kronika Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, Sarajevo, 1989, 125-181.

⁶⁷ *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia, Tomus quintus, Serija III, Vakufname, knjiga I, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985.

⁶⁸ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994-98, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1996, 279-382.

⁶⁹ Fehim Nametak, "Vakuf-nama Aiše, kćeri hadži Ahmeda iz Mostara", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994-95, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1996, 363-366.

zavješta u svrhu općeg dobra. Ovakvi primjeri koji nisu bili izuzeci u povijesti vakufa, posljednjih godina su u fokusu vrijednih istraživanja o ženama vakifama. Žene vakife su rjeđe podizale društvenokorisne objekte, dok su najčešće svoj imetak zavještale “u svrhe koje su doprinosile duhovnom oblikovanju islamske gradske atmosfere”.⁷⁰ Takav slučaj je i sa vakufom spomenute Aiše, kćeri hadži Ahmeda iz Mostara, među čijim korisnicima će u krajnjoj liniji, biti učenici Karađoz-begove medrese u Mostaru.

Druga vakufnama donosi nove podatke o Bihaću u 17. stoljeću.⁷¹ Prihod od najamnine vakufa (kuća sa zemljištem i aharom) Salih-age, sina Mehmed-aginog iz Bihaća, određuje se za plaće imama i hatiba mahale Donja Prikouna u Bihaću 1678. godine. Ovi individualni činovi dobročinstva, kako se vidi, utjecali su na poboljšanje kvaliteta života i razvoja određenih mjesta, te pokazuju da vakifi, u skladu sa svojim materijalnim mogućnostima, ujedno jačali i društvenu svijest o skrbi za potrebite slojeve društva.

Predstavljanje rukopisa na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom jeziku u projektima katalogizacije rukopisne građe

Pored svega navedenog, svih pobrojanih referenci koji pokazuju usredsređenost i posvećenost osvjetljavanju bosanskohercegovačke kulturne i književne povijesti, Nametak je, s obzirom na naučne predispozicije i iskustvo u čitanju i otkrivanju rukopisne građe, započeo rad na projektima katalogizacije rukopisa dvije baštinske ustanove, Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu i Bošnjačkog instituta u Sarajevu. S obzirom na dužinu procesa obrade rukopisa, često praćenu neizvjesnošću, cijenimo da je iskustvo obrađivača, odnosno priređivača kataloga od presudnoga utjecaja

⁷⁰ Hatidža Čar-Drnda, *Nastanak Mostara: urbani i demografski razvoj grada do kraja 16. stoljeća*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 58-59.

⁷¹ Fehim Nametak, “Vakuf-nama Salih-age, sina Mehmed-agina iz Bihaća”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994-95, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1996, 377-382.

u procesu nastajanja kataloga. Rad na katalogizaciji može se slobodno okvalificirati kao “kruna” rada, s obzirom da je to pregalaštvo sukus izvanrednog poznavanja izvora, njihovog uspješnog identificiranja i obaveznog konsultiranja relevantne literature, te primjene valjane naučne metodologije u izlaznoj formi toga rada. Upravo ta kvalifikacija krasi i karijeru prof. dr. Fehima Nametka.

Projekat katalogizacije arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke započeo je sredinom 50-tih godina prošlog stoljeća, kada je veliki broj rukopisnih kodeksa prispio u ovu ustanovu. Riječ je o rukopisnoj građi koja se čuvala u medresanskim bibliotekama, kao i privatnim kolekcijama diljem Bosne i Hercegovine, a cilj ovog sistemskog premještanja bio je da se to rukopisno blago sačuva od daljeg uništenja. Nakon što je 1963. objavljen prvi svezak *Kataloga arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, naučna i stručna javnost dugo je čekala na pojavljivanje sljedećih svezaka. Do 1991. godine objavljena su ukupno tri sveska kataloga.

Prvo poslijeratno izdanje kataloga rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke predstavlja četvrti svezak *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*.⁷² Objavljivanje ovog sveska važno je ne samo iz razloga što je riječ o prvom poslijeratnom izdanju, već je time odaslana poruka da je rukopisno blago Gazi Husrev-begove biblioteke ipak sačuvano i da kao takvo još može dosta ponuditi. Vrijednost naučnih kataloga je praktična, jer katalozi predstavljaju polazište i nezaobilazni su u bilo kakvom istraživanju. Ovaj svezak kataloga sadrži ukupno 617 djela iz lijepo književnosti, od kojih je najveći broj napisan na turskom jeziku. Pri izradi kataloga, slijedena je uobičajena metodologija koju je već od prvog sveska kataloga rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke primijenio i Kasim Dobrača. Premda su katalozi stručna literatura, njihova korist je opća i kao takva nemjerljiva. Oni su rezultat višegodišnjeg napornog rada na otkrivanju, čitanju, naučnom identificiranju stotina rukopisnih djela, njihovog

⁷² *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak četvrti. Obradio Fehim Nametak. Al-Furqan -Fondacija za islamsko naslijeđe, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, London, Sarajevo, 1998.

upoređivanja i utvrđivanja autentičnosti, a sve sa ciljem valjane kataloške obrade i njihova predstavljanja.

Drugi važan projekat katalogizacije zajednički je rad Nametka i Saliha Trake, započet neposredno prije agresije na Bosnu i Hercegovinu, 1990. godine. Naime, riječ je o rukopisnoj kolekciji Bošnjačkog instituta, relativno mlade baštinske ustanove koja je rukopise prikupljala i otkupljivala spontano, u navratima, a sve sa ciljem da se sačuva i pohrani to vrijedno blago koje je u turbulentnim vremenima uvijek bilo na ivici opstanka. Taj je projekat nešto kasnije prerastao u projekat sistematskog prikupljanja rukopisne građe, a do sada su objavljena tri sveska *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Spomenuta kolekcija je do izlaska trećeg sveska 743 rukopisna kodeksa, sa 1125 djela, koje su identificirali, naučno obradili i katalogizirali Fehim Nametak i Salih Trako, te objavili dva sveska *Kataloga*.⁷³

Pored rada na objavljivanju kataloga, Nametak je i kroz nekoliko objavljenih članaka predstavio rukopisno blago pojedinih rukopisnih kolekcija. Tako je već 1986. godine predstavio jednu rukopisnu medžmu'u (zbirku) prepisanu u vrijeme kada je živio i Mula Mustafa Bašeskija.⁷⁴ Medžmu'a se čuva u rukopisnoj kolekciji Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu (br. 5390) a njena vrijednost ogleda se u tome što ona sadrži najrazličitije privatne bilješke njezina sastavljača Saliha sina Šabana iz Nikšića, školovanog u Sarajevu u Đumišića (Sim-zade) medresi. Medžmua je nastala krajem 18. i početkom 19. stoljeća u Sarajevu i obiluje bilješkama vrijednim za proučavanje prošlosti Sarajeva.

⁷³ *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, svezak I. Obradili: Fehim Nametak, Salih Trako, Bošnjački institut, Zürich, 1997; *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, svezak II. Obradili: Fehim Nametak, Salih Trako, Bošnjački institut, Zürich, Sarajevo, 2003. Nametak je iste godine kada je objavljen prvi svezak *Kataloga* objavio i jedan članak o ovoj rukopisnoj kolekciji. (Fehim Nametak, "Rukopisno blago Bošnjačkog instituta", *Takvim za 1997./1417-18.h.g.*, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1996, 251-261).

⁷⁴ Fehim Nametak, "Jedna sarajevska medžmua iz Bašeskijina vremena", *Glasnik VIS*, XLIX/1986, 2, 157-163.

Nešto kasnije, Nametak je predstavio rukopise domaćih autora koji se čuvaju u skopskim rukopisnim kolekcijama⁷⁵, jednu privatnu kolekciju iz Stoca⁷⁶, te najvažnije legate rukopisne kolekcije Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu⁷⁷. Potonji rad pruža informacije o rukopisnim kolekcijama koje su u minulim stoljećima nastajale, egzistirale i bile čuvane u javnim i privatnim bibliotekama na području cijele Bosne i Hercegovine. Riječ je rukopisnim kolekcijama iz sljedećih ustanova i porodica: biblioteke Derviš-paše Bajezidagića i Mehmed-bega Karađozbega iz Mostara, Osmana Šehdije Bjelopoljačka i Abdullaha Kantamirije iz Sarajeva, potom biblioteka Elči Ibrahim-pašine medrese u Travniku, biblioteke Halil-efendije iz Gračanice, porodice Džinić iz Banja Luke, Hasan-efendije Bojića iz Diviča, porodica Dženetić i Svrzo iz Sarajeva, porodice Hromić iz Stoca, te privatne kolekcije Osmana Asafa Sokolovića, Mehmeda Šakira Muidovića, te Mehmeda Handžića.

Zaključak

Svojim naučnim opusom temeljenim na istraživanjima izvora i rukopisne građe Nametak je dao veliki doprinos normiranju književnog stvaralaštva Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima, naročito na turskom jeziku, te nesumnjivoj afirmaciji ove pismenosti koja je dugo vremena bila osporavana i kao takva lišena bilo kakve vrste vrednovanja. Nju je iz tmina arhivskog mraka od zaborava nastojao i uspio sačuvati i Nametak, zajedno sa svim pregaocima koji su od početaka institucionalnog proučavanja ovog segmenta bosanskohercegovačke kulturne prošlosti, obrisali prašinu vremena sa starih rukopisa i iznijeli ih na svjetlo dana. Tako su budućim naraštajima istraživača ostavili trajno društvenokorisno dobro na kojem će

⁷⁵ Fehim Nametak, "Dragocjena građa – Skopski rukopisi bosanskohercegovačke književne tradicije na orijentalnim jezicima", *Odjek*, XXXIX/1986, 1-21.

⁷⁶ Fehim Nametak, "Rukopisna zbirka Habibe Mehmedbašić iz Stoca", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XI-XII, Sarajevo, 1986, 181-200.

⁷⁷ Fehim Nametak, "Najvažniji legati u rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, XIII-XIV, Sarajevo, 1987, 7-14.

temeljiti svoja istraživanja, radove i studije o baštini Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima. Rad na katalogizaciji rukopisnog blaga dvije baštinske ustanove, Gazi Husrev-begove biblioteke i Bošnjačkog instituta u Sarajevu rezultat je Nametkovog cjeloživotnog angažmana na otkrivanju i predstavljanju tematski i žanrovski raznovrsnog fundusa čije istraživanje otvara nove mogućnosti sagledavanja sveukupne bosanskohercegovačke književne prošlosti.

Literatura

Lavić, Osman, Muminović, Zilha, “Bibliografija radova prof.dr. Fehima Nametka za period 1967-2001. godina: povodom 60 godina života”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, XXI-XXII, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2003, 311-331.

Orijentalni institut u Sarajevu 1950-2015 / The Oriental Institute in Sarajevo 1950-2015, priredio Aladin Husić, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

Contribution of prof.dr. Fehim Nametak in the presentation of the manuscript heritage of Bosnia and Herzegovina

Summary

This work aims to point out the enormous contribution of one of the most prominent turkologists from Bosnia and Herzegovina, Prof. dr. Fehim Nametak in the research and presentation of the manuscript heritage of Bosnia and Herzegovina. Although during his six-decade-long academic career, Prof. Nametak left an indelible mark on the teaching process and the education of new generations of turkologists, at five different universities, the fact is that his works in the field of Bosniak literature in Oriental languages, especially in Turkish, represent the

basis and guide for future generations of researchers, and as such have a special place and importance for all further research into the cultural and literary history of this area.

Key words: Fehim Nametak, manuscript heritage, Bosnia and Hercegovina, 16th-19th centuries, divan literature, cataloguing

Pragmatička uloga komplimenata u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* autora Orhana Pamuka

Edina Solak i Mirza Bašić

Univerzitet u Zenici

Filozofski fakultet

edina.solak@unze.ba; mirza.basic@unze.ba

Sažetak

U određenim konverzacijskim situacijama komplimenti imaju funkciju pragmatičkih signala koji smanjuju distancu među sagovornicima čineći komunikaciju lakšom i ugodnijom. Glavno obilježje takvih komplimenata jeste pretjerivanje u interesu za sagovornika. Stoga se takvi komplimenti mogu razmatrati u okviru strategija pozitivne učtivosti. U ovome se radu analizira pragmatička uloga komplimenata u konverzacijskim situacijama zabilježenim u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* autora Orhana Pamuka. Pored toga, u radu se analiziraju i ponuđeni prijevodni ekvivalenti na bosanskome jeziku te se na taj način uspoređuje pragmatička vrijednost komplimenata u turskome i bosanskom jeziku, koji su genetski i tipološki različiti jezici.

Ključne riječi: turski jezik, komunikacija, interes za sagovornika, strategije pozitivne učtivosti, komplimenti

Uvod

Učtivost i učtiva upotreba jezika predstavljaju sredstvo kojim se stvara ambijent u okviru kojega se pruža mogućnost za realizaciju personalnih i zajedničkih ciljeva bez nekih velikih komplikacija i poteškoća. Prema teoriji koju su razvili Penelope Brown i Stephen Levinson, *učtivost i učtiva upotreba jezika* zasnivaju se na pojmu *obraza*, koji se može definirati kao javna slika sebe kojom se osoba predstavlja u javnosti. U okviru navedene

teorije, *obraz* se klasificira na dva aspekta, a to su *pozitivni* i *negativni obraz*. *Pozitivni obraz* jeste želja i potreba osobe da bude priznata i cijejnena, dok se *negativni obraz* definira kao pravo osobe da bude slobodna i neometana u svome djelovanju.¹

Međuljudska interakcija zasniva se na uzajamnoj ranjivosti *obraza*. Stoga ljudi pokušavaju sačuvati *obraz* u međusobnoj interakciji. S obzirom na to da je *obraz* identično ranjiv kod svih ljudi, svaka racionalna osoba pokušava izbjeći činove koji ugrožavaju *obraz* ili pak nastoji koristiti određene strategije kojima se ugrožavanje *obraza* ublažava. Strategije pozitivne učtivosti jesu djela kojima se udovoljava pozitivnome *obrazu*. Pretjerivanje u interesu za sagovornika, pokazivanje simpatija prema sagovorniku, interes i pažnja usmjereni prema sagovorniku jesu djela kojima se udovoljava pozitivnome *obrazu*, zbog čega se navedena djela uvrštavaju u strategije pozitivne učtivosti.²

Primjećivanjem očitih i vidljivih promjena na sagovorniku pokazuje se pažnja i interes za nešto što je sagovornik htio da bude primijećeno. Jako je mala distinkcija između primjećivanja takvih promjena i komplimentiranja. U turskoj se kulturi pokazivanje interesa i brige za sagovornika smatra komplimentom. Stoga se komplimenti mogu razmatrati u okviru strategija pozitivne učtivosti u kojima je prisutno pretjerivanje u interesu za sagovornika.³

U ovome se radu analiziraju komplimenti zabilježeni u konverzacijskim situacijama u romanu Orhana Pamuka pod naslovom *Kafamda Bir Tuhaflık*. Na taj se način, na temelju konkretnih (kon)tekstualnih primjera, analizira pragmatička uloga komplimentata u turskome jeziku. Pored toga,

¹ Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some universals in language usage*, 2. izdanje, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, 61; Halid Bulić, *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2018, 138; Sabina Bakšić, Halid Bulić, *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo, 2019, 197–198.

² S. Bakšić, H. Bulić, *Pragmatika*, 202.

³ Şükriye Ruhi, Gürkan Doğan, “Relevance theory and compliments as phatic communication: The case of Turkish”, u: *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*, ur. Arın Bayraktaroğlu, Maria Sifianou, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 2001, 365.

u radu se analiziraju i ponuđeni prijevodni ekvivalenti na bosanskome jeziku. Jedna takva analiza pokazuje da li komplimenti zabilježeni u djelu koje je predmet analize imaju identičnu pragmatičku vrijednost u dva genetski i tipološki različita jezika. Kao temeljni izvor građe za kontrastivnu analizu koristi se prijevod na bosanski jezik koji potpisuju Sabina Bakšić i Alena Čatović. Svi pojmovi koji se navode u ovome radu, a koji imaju rodni značaj i rodno obilježje, obuhvataju na jednak način muški i ženski rod bez obzira na to da li se navode u muškome ili ženskome rodu.

Komplimenti za izgled

U turskome jeziku najčešći predmet komplimentiranja jesu sagovornikov izgled, postignuća, ličnost, imovina i priroda odnosa govornika i sagovornika.⁴ Kada se govori o komplimentima koji se odnose na izgled, u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* bilježi se komplimentiranje sagovornikove odjeće, komplimentiranje izgleda i zdravlja djece sagovornika te komplimentiranje fizičkih osobina sagovornika.

- (1) “Çok yakıştı sana bu 1019,” dedi Korkut.
 “Evet, maşallah, yeni cekete de hiç gerek yok,” dedi Mustafa Amca. (KBT: 58) /
 “Baş ti lijepo stoji, 1019”, rekao je Korkut.
 “Jest, maşallah, ne treba ti novi sako”, obradovao se amidža Mustafa. (ČMMG: 68)
- (2) Sonra ben gene Fevziye'den yana dönünce, Fatma “Teyzeciğim mor elbisen çok güzel!” deyince ağlayacağım sandım. (KBT: 406) / Kada sam se poslije opet okrenula Fevziji i kada mi je Fatma rekla “Tetkice, predivna ti je ta ljubičasta haljina!”, mislila sam da ću zaplakati. (ČMMG: 485)

U primjerima (1) i (2) pažnja koja je usmjerena prema sagovorniku iskazuje se komplimentiranjem izgleda posredstvom komplimentiranja

⁴Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 364.

odjeće. U primjeru (1) otac Mustafa i rođak Korkut ubjeđuju Mevluda kako mu dobro pristaje stari školski sako koji je Korkut nosio dok je išao u školu, a pažnja je usmjerena prema sagovorniku kako bi se izbjegla kupovina novoga sakoa, što bi prouzrokovalo dodatne materijalne troškove u vrlo teškoj situaciji u kojoj se Mustafa nalazio nakon što se preselio u Istanbul. U ovome se primjeru u originalnome tekstu kompliment za izgled iskazuje upotrebom glagola *yakışmak*, koji ima značenje *pristajati*, dok se u prijevodu na bosanski jezik kompliment za izgled izražava sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *ti + vrednujući prilog + glagol stoji / pristaje*.⁵ U primjeru (2) Fatma komplimentira izgled tetke Samihe tako što joj upućuje kompliment za haljinu koju je nosila na Fevzijinoj svadbi. Kompliment za izgled iskazuje se imenskom rečenicom u kojoj leksema *güzel (lijep)* ima funkciju predikata, dok se u subjekatskoj sintagmi koristi prisvojni sufiks drugoga lica jednine, kojim se naglašava bliskost i naklonost prisutna u odnosu sagovornika.⁶ Pored toga, kao uvod za kompliment koristi se etiketa za oslovljavanje *teyzeciğim (tetkice)*, kojom se, također, potcrtava bliskost koja je prisutna u odnosu sagovornika. Primjećuje se kako se u prijevodu na bosanski jezik koristi “etički dativ, tj. ‘dativ odmila’, ‘osjećajni dativ’, ‘dativ nježnosti’ koji ‘znači živi interes koji se pokazuje prema izraženoj radnji’”.⁷

- (3) Mustafa Efendi, bu güzel çocuk kim böyle, yoksa senin oğlun mu, maşallah. (KBT: 65) / Mustafa-aga, ko ti je ovaj lijepi dječak, nije valjda tvoj sin, maşallah. (ČMMG: 75)
- (4) Pilav arabasının camında Fatma'nın buhardan yumuşayan fotoğraflarını görüp “Maşallah ne güzel bebek,” diyen müşterilerin bazılarında çocuğun kız olduğunu saklıyordu. (KBT: 204) / Od nekih mušterija koje bi, vidjevši Fatminu fotografiju na staklu

⁵ Sabina Bakšić, *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012, 32.

⁶ Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 357.

⁷ S. Bakšić, *Strategije*, 31. cit. prema Rikard, Simeon (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 210.

kolica smežuranu od pare, govorele “Maşallah, kako lijepa beba”, skrivao da je dijete žensko. (ČMMG: 238–239)

- (5) Maşallah senin kızlar her ay gözle görülür hızla büyüyorlar. (KBT: 331) / Maşallah, tvoje kćerke svaki mjesec rastu tako brzo da se to golim okom može vidjeti. (ČMMG: 393–394)

U primjerima (3), (4) i (5) pažnja prema sagovorniku izražava se komplimentiranjem izgleda i zdravlja djece sagovornika. U primjeru (3) kompliment za izgled djeteta izražava se upitnom rečenicom. U primjeru (4) kompliment za izgled i zdravlje djeteta iskazuju se upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)* u pridjevskoj funkciji. Kada se u ovakvim kontekstualnim situacijama upitna zamjenica *ne (šta)* upotrebljava u pridjevskoj funkciji, ona preuzima funkciju kvalitativne usklične zamjenice koja nosi značenje *kakav, kako*.⁸ U primjeru (5) kompliment za izgled i zdravlje djece iskazuje se ukazivanjem na činjenicu kako se djeca brzo i zdravo razvijaju. Uočava se da se u svim primjerima i u originalnome tekstu i u prijevodu na bosanski jezik koristi čestica *maşallah (maşallah)*, koja se, zapravo, upotrebljava u svim vrstama komplimenata, ali se ipak najčešće koristi u okviru komplimenata za izgled i zdravlje djece.⁹

- (6) Eve gelir gelmez çekip mutfağa götürdüm, Korkut ile Süleyman görmeden yanağından öptüm, “Maşallah sırik gibi olmuşsun, ama utanma boyundan, dik dur bakayım,” dedim. (KBT: 108) / Čim je došao kod nas, odvukla sam ga u kuhinju, poljubila u obraze da ne vide Korkut i Sulejman, “Maşallah, posto si prava momćina, ne stidi se svog stasa, hajd’ ispravi se”, rekla sam mu. (ČMMG: 126)
- (7) “Canım,” dedi Rayiha’ya. “Bir tanem, çok tatlısın...” (KBT: 185) / “Dušo, jedina moja, tako si slatka...”, obraćao se Rajihi. (ČMMG: 216)
- (8) Bazı evlerde Mevlut’un salladığı zilin çınlayışından aşağıdakinin Hızır olduğuna hemen karar verilir, teyzeler, amcalar, bir kat

⁸ Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, 153.

⁹ Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 379; S. Bakšić, *Strategije*, 27.

yukarıdan, Mevlut'un gözlerinin içine bakarak, "Hızır Efendi, nasılsın, maşallah çok iyi gözüküyorsun," diye sohbet açar, Mevlut da hiç bozmaz, "Hamdolsun, köyden düğünden geldik... Bu Ramazan çok bereketli," gibi sevilecek cevaplar verir, hemen arkasından bir an suçluluk duyardı. (KBT: 188) / U nekim kućama bi odmah prepoznali Hidra po zvuku zvona pa bi sredovjećni ljudi i žene s gornjeg sprata započinjali razgovor gledajući u Mevluda: "Kako si nam, Hidre? Mašallah, dobro mi izgledaš", a Mevlud bi, ne odajući se, odgovarao onako kako su očekivali: "Hvala Bogu dobro, vratili smo se sa svadbe na selu... Ovaj je ramazan berićetan", a onda bi ga svladao osjećaj krivice. (ČMMG: 219)

- (9) İkide bir gelinini öpüp elini, kolunu, hatta bir keresinde de kulağını tutup, Mevlut'a gösterip "Ne güzel, değil mi?" dedi. (KBT: 192) / Svaki čas ljubila je snahu, hvatala je za ruke, nadlaktice, uši i pokazivala Mevludu govoreći: "Vidi kako je lijepa!" (ČMMG: 224)
- (10) Bütün düğün boyunca hiç hata yapmadığım gibi, doğrudan "Vah yavrum, ne kadar güzel kızsın, yazık olmuş sana!" diyen ya da böyle bir laf sokuşturamadığı için bakışlarıyla "Bu kadar güzelsin de niye fakir bir garsonla evleniyorsun, hiç anlamadık!" diye soran yorgun, çirkin ve kıskanç kadınların tacizine boyun eğmedim. (KBT: 233–234) / Nisam dozvolila da me pogode ničim izazvana podbadanja umornih, ružnih i ljubomornih žena koje su govorele "Avaj, dijete moje, kako si samo lijepa djevojka, šteta za tebe!" ili su svojim pogledima, jer im nisam dozvolila da započnu priču, pitale "Ti tako lijepa, što se udaješ za konobara, nikako nam nije jasno!" (ČMMG: 275)
- (11) Bazan pirincin taşını ayıklayan elime hayranlıkla bakar, "Rayiha, çocuk gibi ellerin var, tek bir kırışığı yok maşallah. Hem de ne hızlı hareket ediyorlar, güvercin kanatları gibi..." derdi. "Sen el işi yapsan, inan bugün benden de, melek kocandan da daha çok kazanırsın. Bizimki zaten, bu el işinden onun polislik maaşından daha çok kazandığım için bana o kadar içerliyor..." (KBT: 255–256) / Ponkad bi ushićeno gledala u moju ruku koja je prebirala rižu i govorela: "Rajiha, imaš ruke kao dijete, bez ijedne bore, ma-

şallah. I još kako se brzo kreću, kao golubija krila. Kad bi se bavila ručnim radom, vjeruj mi, danas bi zarađivala više i od mene i onog svog muža meleka. Moj se ionako na mene toliko ljuti zato što sa svojim ručnim radom imam veću zaradu od njegove policijske plate...” (ČMMG: 303)

- (12) Hem kızlarımı öpüyor, hem de arada bir “Aman ne biçim eli varmış, bu ne beniymiş!” diyor, ben de her seferinde merak edip Fevziye’nin eline ve Fatma’nın boynundaki bene bakıyordum. (KBT: 268) / Dok je ljubila moje kćerke, svaki čas bi rekla: “O Bože, kakve ruke ima, kakav je ovo ben”, pa sam i ja svaki put radoznalo zagledala Fevzijinu ruku i ben na Fatminom vratu. (ČMMG: 317)

U primjerima (6), (7), (8), (9), (10), (11) i (12) pažnja prema sagovorniku realizira se komplimentiranjem fizičkih osobina sagovornika. U primjerima (6) i (12) upućuju se komplimenti za zdravlje i izgled djece, ali se komplimenti iskazuju direktno djeci za razliku od primjera (3), (4) i (5) u kojima se komplimenti za zdravlje i izgled djece upućuju njihovim roditeljima. U primjeru (6) kompliment za izgled izražava se postpozicijskom sintagmom *sırık gibi*, koja u doslovnome prijevodu ima značenje *kao motka, poput pritke*. Primjećuje se kako je ovdje riječ o nekonvencionalnome, odnosno originalnome komplimentu za izgled, koji izlazi iz okvira ustaljenih fraza i formula kojima se komplimentira izgled sagovornika. Originalni komplimenti potcrtavaju i intenziviraju bliskost i solidarnost bez obzira na to što zahtijevaju veću saradnju i učešće sagovornika.¹⁰ Može se vidjeti kako se navedeni originalni kompliment za izgled ne prevodi doslovno na bosanski jezik, prvenstveno zato što bi se doslovnim prijevodom aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost. Kada se govori o komplimentu za izgled koji se navodi u primjeru (6), treba spomenuti i činjenicu da se koristi pomoćni glagol *olmak* (*biti / postati*), koji se navodi u neodređenome perfektu na *-miş*. U ovakvim kontekstualnim situacijama upotrebom perfekta na *-miş* aktivira se značenje rezultativnosti jer se “komplimenti u turskom jeziku vrlo često realiziraju pomoću perfekta na

¹⁰ Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 358; S. Bakšić, *Strategije*, 32.

-*mİş*, koji ovdje označava rezultativnost, a ne neuključenost govornika u radnju o kojoj govori”.¹¹ U primjeru (12) kompliment za izgled izražava se upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)* u pridjevskoj funkciji, a već je navedena konstatacija da u takvim kontekstualnim situacijama upitna zamjenica *ne (šta)* ima funkciju kvalitativne usklične zamjenice koja nosi značenje *kakav, kako* [v. (4)]. Može se primijetiti da se i u primjerima (9) i (10) komplimenti za izgled iskazuju upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)* u pridjevskoj funkciji. U primjeru (7) kompliment za izgled realizira se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *sen / ti si + pozitivan pridjev*.¹² U primjeru (8) kompliment za lijep izgled realizira se upotrebom glagola *gözükmek*, koji ima značenje *nazirati se, primjećivati se, izgledati*.¹³ U primjeru (11) kompliment za lijep izgled izražava se porređenjem dijelova tijela odrasle osobe s dijelovima tijela djeteta. U ovome primjeru kompliment za lijep izgled predstavlja svojevrsan uvod komplimentu za postignuća koji se iskazuje u nastavku obraćanja.

Komplimenti za postignuća

Komplimenti za postignuća najčešće se odnose na općenita postignuća i na postignuća u vezi sa sposobnostima u okviru domaćinstva kao što je, naprimjer, sposobnost u pripremanju hrane. Takvi se komplimenti evidentiraju i u konverzacijskim situacijama u romanu koji je predmet analize.

- (13) “Maşallah çorba çok güzel olmuş, eline sağlık!” derdi babası her seferinde. “Acaba seni bir ahçıya çırak mı versek?” (KBT: 53) / Svaki put otac bi govorio: “Maşallah, baş ti je dobra supa, svaka çast! Možda bi te trebalo dati na zanat kod kuhara?” (ÇMMG: 62)
- (14) Arada bir, bir müşteri sırf iyi kalpli olduğu için, “Pilavcı maşallah tadı damadığımda kaldı,” derse Mevlut öylesine mutlu

¹¹ S. Bakšić, H. Bulić, *Pragmatika*, 262.

¹² S. Bakšić, *Strategije*, 30.

¹³ Marija Đinđić, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, 578.

olurdu ki, Rayiha kadar kendinden de saklamaya çalıştığı şeyi, aslında pilavcılıktan hiç para kazanamadığı gerçeğini birkaç gün sorgulamayı unutturdu. (KBT: 200) / Ponekad bi neki kupac, samo zato što je bio dobra srca, rekao: “Maşallah, baş ti je ukusno.” Mevlud bi tada bio tako sretan da bi zaboravio provjeriti da li uspijeva išta zaraditi od prodaje riže što je inače pokušavao skriti koliko od sebe samoga toliko i od Rajihe. (ČMMG: 233)

(15) Her zaman gülümser, arkadaşlarının başarılarını takdir etmekten zevk alır, “Nar gibi kızarttın tostu yahu, aferin” ya da “Maşallah ktır ktır oldu döner” derdi içtenlikle. (KBT: 290) / Uvijek im se smiješio i uživao dok bi hvalio njihove uspjehe. Iskreno bi im govorio: “Odlično si ispekao tost, svaka čast!”, ili: “Maşallah, doner je ispao hrskav.” (ČMMG: 345)

(16) “Elinize sağlık, çok nefis hakikaten bozanız,” dedim, önüme koydukları bardaktan tadarak. “Biraz da arkadaşlara götüreyim.” (KBT: 326) / “Ruke vam se pozlatile, boza vam je stvarno ukusna”, rekao sam probavši bozu iz čaše koju su stavili ispred mene. “Da malo odnesem i prijateljima.” (ČMMG: 387)

U primjerima (13), (14), (15) i (16) interes i pažnja usmjereni prema sagovorniku realiziraju se komplimentiranjem postignuća u pripremanju hrane. U primjerima (13) i (16) komplimenti za postignuća u pripremanju hrane iskazuju se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu $X + \textit{pozitivan pridjev}$, s tim što u primjeru (16) dolazi do inverzije u okviru koje subjekt i predikat mijenjaju poziciju u rečeničnome ustroju. U oba ova primjera upotrebljava se fraza *elin(iz)e sağlık (ruke ti / vam se pozlatile)*, kojom se ukazuje na činjenicu da je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom, odnosno sa čovjekovim kognitivnim sposobnostima i domenama znanja.¹⁴ Ljudi posjeduju konvencionalno

¹⁴Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, 1987, 2; Renata Geld, “Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi”, *Suvremena lingvistika*, 62/2, Zagreb, 2006, 185; Nina Tuđman Vuković, “Značenje u kognitivnoj lingvistici”, *Suvremena lingvistika*, 35/67, Zagreb, 2009, 133; Mateusz-Milan Sta-

znanje o rukama kao instrumentima kojima se realizira aktivnost pripremanja hrane. Stoga se u okviru komplimenata za postignuća u pripremanju hrane upotrebljava fraza u kojoj se kao sastavnica pojavljuje leksema kojom se označava dio tijela kojim se realizira aktivnost pripremanja hrane. Primjećuje se da se u prijevodu primjera (16) koristi fraza *ruke vam se pozlatile*, koja je značenjski bliska turskoj frazi *elin(iz)e saĝlık*, dok se navedena fraza ne upotrebljava u prijevodu primjera (13). Fraza *elin(iz)e saĝlık* ustaljena je u svakodnevnoj upotrebi turskoga jezika, dok je fraza *ruke ti / vam se pozlatile* znatno manje zastupljena u svakodnevnoj upotrebi bosanskoga jezika jer nosi sa sobom izvjesnu stilsku markiranost.¹⁵ Stoga se u prijevodu primjera (13) ne koristi ta fraza, prvenstveno zato što bi se njenom upotrebom aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost u odnosu na originalni tekst.

U primjeru (14) kompliment za postignuća u pripremanju hrane izražava se frazemom *tadı damaĝında kalmak* (dosl. *ostajati / ostati okus na njegovom nepcu*), koji se povezuje s konceptom oduševljenja okusom ili nekim drugim zadovoljstvom.¹⁶ U primjeru (15) uočava se da se uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*) upotrebljava u okviru komplimenata za postignuća u pripremanju hrane. U turskome jeziku taj uzvik može upućivati starija osoba mlađoj ili pak osoba koja je u nadređenome socijalnom i društvenom položaju u odnosu na sagovornika.¹⁷ U primjeru (15) Mevlud upućuje komplimente za postignuća radnicima u restoranu u kojem on obavlja funkciju upravnika. Dakle, Mevlud upućuje komplimente za postignuća kolegama koji su u podređenome statusu u odnosu na njega, zbog čega i može koristiti uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*).

(17) Maşallah çok güzel, iyi bir müezzin gibi sesin var. / (KBT: 33) / Maşallah, imaş lijep glas ko mujezin. (ČMMG: 38)

nojević, *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Biblioteka Srednje Europe, Zagreb, 2013, 19–20.

¹⁵ S. Bakšić, *Strategije*, 36.

¹⁶ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, Beşinci Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1989, 1063.

¹⁷ S. Bakšić, *Strategije*, 34.

- (18) Maşallah, kafası hesaba, matematiğe çok yatıyor. (KBT: 48) / Maşallah, dobro se razumije u račun i matematiku. (ČMMG: 55)
- (19) Aferin 1019, işte orta diploman! (KBT: 86) / Bravo, 1019. Evo ti diploma male mature! (ČMMG: 100)
- (20) Cami maşallah ne güzel olmuş. (KBT: 96) / Maşallah, džamija je baš lijepo ispala. (ČMMG: 112)
- (21) Rayiha mektuplarını heyecanla okuyor. Nasıl öğrendin sen böyle güzel mektup yazmayı? (KBT: 165) / Rajiha nestrljivo očekuje tvoja pisma. Gdje si ih samo naučio tako lijepo pisati? (ČMMG: 192)
- (22) Tebrik ederim yenge, kocanı doğru seçmişsin. (KBT: 183) / Čestitam, snaho, dobro si odabrala muža. (ČMMG: 214)
- (23) Maşallah Süleymancığım, ağbinle sizin işleriniz çok iyi gidiyor da bizler bir türlü köşeyi dönemiyoruz. / (KBT: 215) / Maşallah, moj Sulejmane, tvom bratu i tebi poslovi dobro idu dok mi jedva sastavljamo kraj s krajem. (ČMMG: 252)
- (24) “Aferin, aferin Samiha!” derdi beni teşvik etmek için Nalan Hanım. (KBT: 235) / Gospođa Nalan bi govorila: “Svaka čast! Bravo, Samiha!” i tako me bodrila. (ČMMG: 277)
- (25) Bazan bir şey unuttuğu bahanesiyle eve sessizce geri döner, benim hamaratlıkla toz almaya devam ettiğimi görünce sevinir, “Aferin, Allah razı olsun!” derdi. (KBT: 235) / Ponekad bi se nečujno vraćala kući pod izgovorom da je nešto zaboravila i obradovala bi se kad bi vidjela da ja i dalje vrijedno čistim prašinu. “Svaka čast! Bog ti dao!”, govorila bi. (ČMMG: 277)
- (26) Bazan pirincin taşını ayıklayan elime hayranlıkla bakar, “Rayiha, çocuk gibi ellerin var, tek bir kırıışığı yok maşallah. Hem de ne hızlı hareket ediyorlar, güvercin kanatları gibi...” derdi. “Sen el işi yapsan, inan bugün benden de, melek kocandan da daha çok kazanırsın. Bizimki zaten, bu el işinden onun polislik maaşından daha çok kazandığım için bana o kadar içerliyor...” (KBT: 255–256) / Ponekad bi ushićeno gledala u moju ruku koja je prebirala rižu i govorila: “Rajiha, imaš ruke kao dijete, bez ijedne bore, maşallah. I još kako se brzo kreću, kao golubija krila. Kad bi se ba-

vila ručnim radom, vjeruj mi, danas bi zarađivala više i od mene i onog svog muža meleka. Moj se ionako na mene toliko ljuti zato što sa svojim ručnim radom imam veću zaradu od njegove policijske plate...” (ČMMG: 303)

U primjerima od (17) do (26) pažnja prema sagovorniku ispoljava se komplimentiranjem općenitih postignuća. U primjeru (17) mušterija upućuje kompliment Mevludu, odnosno prodavaču boze hvaleći njegov glas. U okviru tog komplimenta glas prodavača boze uspoređuje se s glasom mujezina koji poziva ljude na dnevne molitve. Ovaj kompliment ukazuje na povezanost društvene zajednice s tradicionalnim i vjerskim vrijednostima. U primjeru (18) upućuje se kompliment za postignuće koje se realizira mozgom, a taj se kompliment iskazuje somatskim frazemom *kafası yatmak* (dosl. *ležati / leći njegova glava na nešto*), koji se povezuje s konceptom kompetentnosti i dobroga razumijevanja u nešto. U ovome se primjeru još jednom potvrđuje konstatacija kako je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom jer se kompliment za postignuće koje se realizira mozgom izražava somatskim frazemom u kojem se leksema *kafa* (*glava*) pojavljuje kao somatska sastavnica, a ljudi posjeduju konvencionalno znanje o glavi kao dijelu tijela u kojem je smješten mozak, odnosno organ pomoću kojega se realiziraju sve mentalne sposobnosti i koji upravlja svim čovjekovim radnjama. U primjerima (19), (24) i (25) u okviru komplimenata za postignuća koristi se uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*), a već je navedena konstatacija kako je upotreba navedenoga uzvika povezana sa statusom govornika [v. (15)]. U primjeru (19) direktor škole upućuje kompliment Mevludu za završetak škole, dok u primjerima (24) i (25) gospođa Nalan iskazuje komplimente za postignuća svojoj kućnoj pomoćnici Samihi, čime se potvrđuje konstatacija da uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*) mogu upotrebljavati osobe koje su u nadređenome socijalnom i društvenom statusu u odnosu na sagovornika. U primjeru (20) upućuje se kompliment Hadži Hamidu Vuralu za postignuće koje je ostvario sagradivši džamiju, a taj se kompliment ispoljava upotrebom upitne zamjenice *ne* (*šta*) u pridjevskoj funkciji. Primjećuje se kako se u ovome primjeru upotrebljava i pomoćni glagol *olmak* (*biti /*

postati) u neodređenome perfektu na *-miş*, a već je navedena konstatacija da se u takvim kontekstualnim situacijama neodređenim perfektom na *-miş* ne označava neuključenost govornika u radnju o kojoj se govori, već se ukazuje na rezultativnost [v. (6)]. U primjeru (21) Sulejman upućuje Mevludu kompliment za postignuća u pisanju ljubavnih pisama, a kompliment se iskazuje upitnom rečenicom koja se kreira upitnim prilogom *nasıl (kako)*. U primjeru (22) Ferhat izražava Rajihi kompliment za postignuća u izboru svoga životnog saputnika. Rajiha se udaje za njegovoga najboljeg prijatelja Mevluda, a u ovome se primjeru kompliment za postignuća ispoljava kompozitnim glagolom *tebrik etmek*, koji ima značenje *čestitati*.¹⁸ U primjeru (23) Mevlud upućuje rođaku Sulejmanu kompliment za postignuća ostvarena u poslovnoj karijeri. Uočava se kako se kompliment za postignuća iskazuje ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *X + prilog iyi (dobar) + glagol gitmek (ići, odvijati se)*. U primjeru (26) primjećuje se da se najprije iskazuje kompliment za izgled, koji predstavlja svojevrsan uvod u kompliment za postignuća i sposobnosti. U ovome se primjeru Rajihine ruke uspoređuju s krilima goluba, što ukazuje na činjenicu da se u okviru komplimenta za postignuća iščitava konceptualna metafora DIO LJUDSKOGA TIJELA DIO JE ŽIVOTINJSKOGA TIJELA.

Komplimenti za ličnost

Kada je u pitanju komplimentiranje sagovornikove ličnosti, najčešći predmet takvih komplimenata jeste briga za sagovornika. Takvi se komplimenti bilježe i u primjerima zabilježenim u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık*.

- (27) Hamit, sen çok akıllısın, köyüne dönme, yazık sana. İstanbul'a gel, sana iş bulayım. (KBT: 95) / Hamide, ti si pametan, şeta je da se vraćaš na selo. Dođi u İstanbul, naći ćemo ti posla. (ČMMG: 110)
- (28) (...) aman ne akıllısın... (KBT: 108) / Ah, kako si pametan. (ČMMG: 126)

¹⁸M. Đinđić, *Yeni*, 1299.

- (29) Sen ne akıllısın Rayiha. (KBT: 125) / Kako si ti pametna, Rajiha. (ČMMG: 146)
- (30) Maşallah sen de demek bir bayrak gibisin Mevlut. (KBT: 224) / Znači, Mevlude, ti si, maşallah, ko neki predvodnik. (ČMMG: 262)
- (31) Helal olsun, şerefli ve hatta milli bir iş yapıyorsunuz. (KBT: 315) / Svaka čast, radite častan posao od nacionalnog značaja! (ČMMG: 374)
- (32) Çok büyük bir iş yapıyorsunuz. (KBT: 315) / Radiš veliku stvar! (ČMMG: 375)

U primjerima (27), (28), (29), (30), (31) i (32) pažnja usmjerena prema sagovorniku ispoljava se komplimentiranjem ličnosti sagovornika. U primjeru (27) kompliment za ličnost izražava se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima formu *sen / ti si + pozitivan pridjev*. U primjerima (28) i (29) komplimenti za ličnost iskazuju se upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)*, koja se u ovakvim kontekstualnim situacijama upotrebljava u pridjevskoj funkciji preuzimajući ulogu kvalitativne usklične zamjenice koja ima značenje *kakav, kako* [v. (4), (9), (10), (12) i (20)]. U primjerima (30), (31) i (32) upućuju se komplimenti za ličnost prodavaču boze Mevludu, a u okviru komplimenata hvali se dosljednost u očuvanju jednoga tradicionalnog zanimanja. U primjeru (30) u okviru komplimenta za ličnost koristi se čestica *maşallah (maşallah)*, za koju je već navedena konstatacija da se upotrebljava u svim vrstama komplimenata [v. (3), (4) i (5)]. S druge strane, u primjeru (31) u okviru komplimenta za ličnost koristi se izraz *helal olsun*, koji ima značenje *svaka čast, neka ti je sa srećom*.¹⁹

Komplimenti koji se tiču odnosa između sagovornika

U romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* evidentira se upotreba i komplimenata kojima se potcrtava odnos između govornika i sagovornika.

¹⁹M. Đinđić, *Yeni*, 628.

- (33) Oo Mustafa Efendi, gözümüz yollarda kaldı, dönemedin sen bu yaz köyden. (KBT: 65) / Ej, Mustafa-aga, dugo te nema, jesi l' cijelo ljeto bio na selu? (ČMMG: 75)
- (34) Aman iyi ki geldin, birlikte oturalım, birazdan sızıp uyur bizimki. (KBT: 256) / Bože, divno je što si došla da sjedimo zajedno, onaj će se moj uskoro omamiti i zaspati. (ČMMG: 304)
- (35) Bozacı, iyi ki geldin yukarı. (KBT: 466) / Bozadžijo, dobro je da si došao gore. (ČMMG: 559)

U primjerima (33), (34) i (35) pažnja usmjerena prema sagovorniku realizira se upućivanjem komplimenata koji su u vezi s odnosom između govornika i sagovornika. U primjeru (33) takav se kompliment izražava somatskim frazemom *gözü yollarda kalmak* (dosl. *ostajati / ostati njegove oči na putu*), koji se povezuje s konceptom nestrpljivoga čekanja i koji nosi značenje *nestrpljivo čekati, iščekivati*. I u ovome se primjeru potvrđuje konstatacija da je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom, prvenstveno zato što je značenje frazema *gözü yollarda kalmak* (*nestrpljivo čekati*) zasnovano na konvencionalnome znanju da ljudi uvijek gledaju i pogledaju u pravcu odakle bi trebala doći osoba koju iščekuju.²⁰ U primjerima (34) i (35) kompliment koji se tiče odnosa između sagovornika iskazuje se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima formu *iyi ki geldin* (*dobro je / lijepo je što si došao*). U ovim se primjerima komplimenti upotrebljavaju kao svojevrsna dobrodošlica kojom se ukazuje sagovorniku da se smatra članom iste grupe i kojom mu se signalizira da nije ugrozio *negativan obraz* govornika, što mu olakšava dolazak.²¹

Komplimenti za imovinu

Pažnja prema sagovorniku može se iskazivati i komplimentiranjem njegove imovine. Takvi se primjeri bilježe i u romanu koji je predmet ove analize.

²⁰ Mirza Bašić, *Somatski frazemi u turskome i ekvivalenti u bosanskom jeziku: kognitivno-lingvistička analiza* (neobjavljena doktorska disertacija), Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2019, 193.

²¹ S. Bakšić, *Strategije*, 21.

- (36) Ooo maşallah şuna bak. Sen paranı eve, hana, hamama değil, kol saatine yatırıyormuşsun Beyşehirli kardeşim. Şimdi anlaşıldı. (KBT: 40) / Ohoo, maşallah, vid' ovo. Nisi ti ulago pare u kuće, hanove, hamame nego u sat. Tako, brate iz Bejşehir, sad je meni jasno. (ČMMG: 46)
- (37) “Çok güzel bir evimiz var,” dedim. “Ama biraz havalandırmak lazım.” (KBT: 177) / Rekoh: “Imamo divan stan. Ali ga treba malo prozračiti.” (ČMMG: 207)

U primjerima (36) i (37) pažnja prema sagovorniku ispoljava se komplimentiranjem imovine koju on posjeduje. U primjeru (36) kompliment za imovinu Mevludu upućuju lopovi koji će ga opljačkati nakon toga. U primjeru (37) Rajiha upućuje Mevludu kompliment za skromni stan u koji ju je doveo nakon što ju je ukrao od njene porodice. Može se primijetiti da se u okviru komplimenta za imovinu upotrebljava prisvojni sufiks za prvo lice množine kojim se potertava sagovorniku pripadnost istoj grupi.

Zaključak

U radu je analizirana pragmatička uloga komplimentata u konverzacijskim situacijama zabilježenim u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* autora Orhana Pamuka. Analiza navedenih konverzacijskih situacija ukazala je na činjenicu da se komplimenti upotrebljavaju kao komunikativni resurs kojim se iskazuje pažnja, briga i pretjerani interes za sagovornika, čime se smanjuje distanca među sagovornicima i komunikacija čini lakšom i ugodnijom. U romanu koji je bio predmet analize evidentirano je komplimentiranje sagovornikovoga izgleda, postignuća, ličnosti, imovine i prirode odnosa između govornika i sagovornika. Analiza je pokazala da se sagovornikov izgled komplimentira posredstvom komplimentiranja odjeće, fizičkih osobina sagovornika te zdravlja njegove djece. Kada se govori o komplimentiranju postignuća, u romanu su zabilježene konverzacijske situacije u kojima se komplimentiraju općenita postignuća i postignuća u pripremanju hrane. U analizi se moglo primijetiti da se komplimenti izražavaju ustaljenim

sintaksičkim konstrukcijama u okviru kojih se koriste ustaljeni izrazi i čestice kao, naprimjer, izraz *iyi ki geldin (dobro je / lijepo je što si došao)* ili čestica *maşallah (maşallah)*. Isto tako, vidjelo se da se komplimenti mogu iskazivati nekonvencionalnim i originalnim iskazima, a posebno treba naglasiti činjenicu da se nekonvencionalni i originalni komplimenti nisu prevodili doslovno na bosanski jezik jer bi se doslovnim prevođenjem takvih komplimenata aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost u odnosu na originalni tekst. I na kraju, analizirane konverzijske situacije pokazale su da se komplimenti mogu izražavati i somatskim frazemima u kojima funkciju somatskih sastavnica preuzimaju lekseme kojima se označavaju dijelovi tijela povezani s osobinama i postignućima koja se komplimentiraju. Takvi su komplimenti ukazali na činjenicu da je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom, odnosno s njegovim kognitivnim sposobnostima i domenama znanja.

Izvori

ČMMG – Pamuk, Orhan, *Čudne misli u mojoj glavi* (s turskoga prevele Sabina Bakšić i Alena Čatović), Buybook, Sarajevo, 2015.

KBT – Pamuk, Orhan, *Kafamda Bir Tuhaflık*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Literatura

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, Beşinci Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1989.

Bakšić, Sabina, *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012.

Bakšić, Sabina, Bulić, Halid, *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo, 2019.

Bašić, Mirza, *Somatski frazemi u turskome i ekvivalenti u bosanskom jeziku: kognitivnolingvistička analiza* (neobjavljena doktorska disertacija), Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2019.

Brown, Penelope, Levinson, Stephen C., *Politeness: Some universals in language usage*, 2. izdanje, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

- Bulić, Halid, *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2018.
- Čaušević, Ekrem, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
- Đindić, Marija, *Yeni Türkçe-Sırçça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Geld, Renata, "Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi", *Suvremena lingvistika*, 62/2, Zagreb, 2006, 183–211.
- Langacker, Ronald W., *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, 1987.
- Ruhi, Şükriye, Doğan, Gürkan, "Relevance theory and compliments as phatic communication: The case of Turkish", u: *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*, ur. Arın Bayraktaroğlu, Maria Sifianou, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2001, 341–390.
- Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Biblioteka Srednje Europe, Zagreb, 2013.
- Tuđman Vuković, Nina, "Značenje u kognitivnoj lingvistici", *Suvremena lingvistika*, 35/67, Zagreb, 2009., 125–150.

Pragmatic role of compliments in Orhan Pamuk's novel Kafamda Bir Tuhaflık

Summary

In certain conversational situations, compliments function as pragmatic signals that reduce distance between interlocutors making the communication easier and more pleasant. The main characteristic of such compliments is exaggerating the interest in the interlocutor. Therefore, these compliments can be observed within the strategy of positive politeness. This paper analyzes the pragmatic role of compliments in conversational situations recorded in the novel *Kafamda Bir*

Tuhaflık by Orhan Pamuk. In addition, the paper examines the provided translation equivalents in Bosnian language thereby comparing the pragmatic value of compliments in Turkish and Bosnian languages, which are genetically and typologically different languages.

Key words: Turkish language, communication, interest in interlocutors, positive politeness strategy, compliments

Stilska izražajna sredstva u poeziji turskog književnog pokreta *Prvi novi*

Merima Grabčanović i Melinda Botalić

Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet

merima.grabcanovic@untz.ba; melindabotalic@gmail.com

Sažetak

U ovome radu će se govoriti o stilskim izražajnim sredstvima odnosno figurama koje su prisutne u pjesmama turskog književnog pokreta *Prvi novi*. Rad će se, također, dotaknuti i ideje koju su pjesnici, pripadnici ovog pokreta, zastupali u svom manifestu. Bit će riječi i o okolnostima nastanka ovog književnog pokreta kao i o faktorima koji su doprinijeli da zauzme izuzetno važno mjesto na turskoj književnoj sceni. U kontekstu ovog rada koristit ćemo se dostignućima opće stilistike kako bismo opisali sredstva i postupke jezičkog izražavanja karakteristične za poeziju pjesnika pokreta *Prvi novi*.

Ključne riječi: stilska izražajna sredstva, turska književnost, pokret *Prvi novi*

Uvod

Književni pravac *Prvi novi* (tur. *Birinci Yeni*) nastao je u 20. stoljeću kada se na turskoj književnoj sceni pojavila grupa autora koja je unijela značajne promjene u tursku poeziju i odlučila progovoriti o svakodnevnom životu običnoga čovjeka. Začetnici ovog pokreta bili su Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat Horozcu i Melih Cevdet Anday. Osim što je unijela novinu u tursku književnost, poezija ova tri pjesnika, izazvala je brojne i burne reakcije u ondašnjim književnim krugovima. Trebalo je vremena i književnoj kritici da se navikne na njihov izraz, ali i samim pjesnicima da se usaglase i usmjere strujanje stihova u jedan zajednički tok.

Svoje prve pjesme objavili su u časopisu *Varlik (Postojanje)*, 15. septembra 1937. godine. Nakon toga, 1941. godine, izdaju zajedničku zbirku pjesama pod okriljem pokreta *Prvi novi*. Predgovor zbirke nosio je jasnu poruku “srušiti sve što je iz stare književnosti”. To je značilo da će njihova poezija biti pisana bez metra i rime, što je do tada bilo nezamislivo.

Sama stilistika kao posebna naučna disciplina, intenzivnije se počela razvijati tek početkom 20. stoljeća. Međutim, nije uvijek jednostavno otkriti ni predmet stilistike, ni njene sastavnice, ali danas postoji pojmovni aparat, raznorodna metodologija i čitav niz stilističkih škola koje pokazuju da je stilistika legitimna lingvistička disciplina koja je već ostvarila značajne rezultate (Katnić-Bakaršić 2001: 41). Moderna stilistika je “*ars inveniendi* (umijeće iznalaženja) izražajnih sredstava i stilističkih postupaka u individualnome stilu koji je redovno deautomatiziran, a često i devijantan u odnosu na prihvaćeni standard oličen u jezičnoj normi” (Pranjić 1998: 33). Brojni pokušaji definiranja stilistike, kao i područja koje ona obuhvata u biti se svode na zaključak da se ona nalazi na križanju jezika i književnosti.

Pojam figurativnosti koji se veže uz književnoumjetnički stil, javlja se kao važan dio tekstova čija je funkcija prije svega argumentativna, ubjeđivačka (usp. Katnić-Bakaršić 1999: 119). Razvrstavanje stilskih figura složen je proces, te su se u prošlosti smjenjivali različiti retorički, književnohistorijski i stilistički pristupi klasifikaciji stilskih figura.

Ono što treba naglasiti jeste da je poezija pisana prije pojave pokreta *Prvi novi* imala određena pravila pisanja i sebi svojstven stil, o čemu će u daljem tekstu biti više riječi. S tim pokretom pojavio se i novi stil u pisanju poezije, a stilske figure koje su autori koristili dale su njihovoj poeziji nesvakidašnju umjetničku izražajnost. Stilska izražajna sredstva koja su pjesnici koristili služila su da naglase dotad zanemareno, zapostavljeno i “bezvrijedno”, čime su u svojim poetskim tekstovima dali čvršću, formaliziranu strukturu stihu.

Turska književna scena do pojave pokreta *Prvi novi*

Nastankom Republike Turske, turska književnost nastavila se razvijati na temeljima književnog pokreta poznatog kao *Nacionalna književnost*. Osnovne karakteristike nacionalne književnosti bili su jednostavni, narodni jezik, kao i forma metra, a što se tematike tiče, ona se najviše ticala domovine i nacionalnog ponosa. Proglas Republike Turske donio je jake turbulencije na svim poljima, pa tako i u književnosti. Nastala su razna književna previranja među kojima se najviše ističu odstupanja od tradicionalnih pjesničkih izričaja. Međutim, niko nije iskazao tako duboku želju za promjenama i radikalnijim reformama, kao pripadnici pokreta *Prvi novi*.

Pokret *Nacionalne književnosti* nastao je u prilično nezavidnoj političkoj, društvenoj i ekonomskoj atmosferi, sve pod utjecajem reformi koje su se dešavale unutar zemlje. Naime, uz pojavu pokreta *Prvi novi*, vezuju se i rasprave koje su se vodile u književnim krugovima, a ticale su se izmjene metra (*hece i aruz*) kojim se pisalo do tada. To je ponukalo ova tri pjesnika da usaglase svoje zamisli i usmjere ih ka zajedničkom cilju. Pokret *Prvi novi* nastao je u vrijeme kada je većina turskih pisaca tragala za drugačijim poetskim izričajem od dotadašnjeg.

Nastanak pokreta komentarisali su i sami pjesnici: “U nama je vladala čežnja za drugačijom, potpuno drugačijom poezijom. Ja sam napisao novu pjesmu, ali nemam hrabrosti da je pročitam Orhanu, jer nema ni metar, ni rimu, a uz to je i kratka, tek nekoliko stihova. Zove se *Saksije* (...) U jednom momentu se odvažim i čitam. Orhan se ne oduševljava lahko. Oduševio se. Gle čuda! I on iz džepa vadi pjesmu od četiri stiha. Zove se *Leptir*. Preveo je pjesmu Roberta Radigueta. Ovaj se put ja oduševljavam. Grlimo se. Znamo da smo napravili prvi korak ka potpuno drugačijoj poeziji. U naredna tri-četiri dana pišemo pregršt takvih pjesama” (Özcan 2005: 28).

Glavni cilj ovih pjesnika bio je da se svojom poezijom predstavljaju kao stranci, što je jedno od značenja riječi *garip*¹- “stranac, čudan, neobičan” (Đinđić i dr. 1997: 380) te su pažnju čitatelja nastojali privući upravo

¹“Jednog dana došao je Orhan i rekao da izdaje jednu knjigu. Nikako nije mogao za tu knjigu da pronađe ime. Naziv koji je htio dati je *Tahattur*. Međutim, kako je razgovor trajao, na nagovor prijatelja Cahita Yamaça, dok su govorili stranac, čudak, čuda, garip...

svojom začudnom i neobičnom poezijom. Ono što odlikuje njihovu poeziju jest jednostavan, prirodan i razumljiv jezik kojim su pisali.

Pokret *Prvi novi* trajao je do 1950. godine, a zahvaljujući njemu nastavila se pisati drugačija i slobodnija poezija, u potpunosti bez rime i metra, koja je progovarala o životnim nedaćama “malog čovjeka”.

Stilska izražajna sredstva u poeziji

Stilska izražajna sredstva ne samo da će djelo estetski uljepšati, nego će naglasiti i emocionalnu dimenziju koju je pisac namjeravao istaknuti. Razvojem stilističke misli razlikovali su se načini njenog poimanja. Još od antičkog doba književnici su koristili različita stilska sredstva kako bi ukrasili svoje govore. Riječ stil vodi porijeklo do latinske riječi *stilus* – što je označavalo vrstu pisaljke. Kasnije, ta je riječ počela označavati lijep način pisanja, odnosno “dobar način pismenog izražavanja u prozi (Vrsaljko 2010: 410). Općenito pojašnjenje ove imenice bilo bi da je to način na koji nešto radimo, a u jeziku način na koji nešto iskazujemo. Iako je ova imenica sastavni dio svakodnevnog komunikacije, naprimjer – stil života, stil uređenja, umjetnički stil itd., ona se najviše vezuje za umjetnost. Stil u jeziku bio bi način izražavanja određenog sadržaja, tačnije, različiti načini izražavanja istog sadržaja (Katnić-Bakaršić 1999: 10). Prilikom oblikovanja književnog teksta, način odabira jezičkih sredstava kreira stil pisca ili pjesnika. Stilska izražajna sredstva koriste se, prije svega, kako bi se skrenula pažnja na sam jezik, odnosno građu na temelju koje nastaje književno djelo. Njihovom upotrebom riječi dobiju drugačija, prenesena značenja. Stilske figure nisu svojstvene svakodnevnom govoru, objašnjava Solar, ističući da su one “utvrđeni načini izražavanja koji se mogu izdvojiti i posebno označiti zahvaljujući svom odstupanju od uobičajenog načina govora” (Solar 1997: 61).

Prema stilistici, lingvističkoj disciplini koja proučava stil, stilska izražajna sredstva mogu se podijeliti u četiri osnovne skupine – 1. glasovne

zastali su kod riječi *garip*. To je bio naziv za Orhanovu knjigu. *Garip* ne znači samo neobičan, čudan, nego i stranac, usamljenik.” (Sazyek, 2006: 525)

figure, 2. figure riječi – tropi, 3. figure misli i 4. figure konstrukcije (usp. Solar 1997: 63, Bagić 2012: 11) . Budući da su stilske figure slojevite, moguće ih je klasificirati i na jezičkom nivou – 1. fonetsko-fonološke, 2. sintaksičke, 4. semantičke (Katnić-Bakaršić 1999: 111). Stilistika kao nauka koja se bavi analiziranjem jezičkih pojava u jeziku, zauzima posebno mjesto ne samo u književnosti, nego i u jeziku. Stilska sredstva u djelu, pored estetskih, imaju mnogo drugih funkcija. Ona odstupaju od uobičajenog načina izražavanja (usp. Solar 2005: 72).

Stilska izražajna sredstva u poeziji pokreta *Prvi novi*

Stil je fenomen jezičkog umjetničkog djela, te nam se kao takav otkriva s raznih aspekata i ako bismo ga tumačili jednoznačno, to bi bilo izuzetno nedostatno. Tumačeći ga s aspekta autora, u stilu ćemo tražiti izraz njegove osobnosti, njegove individualnosti, izborom određenih jezičnih sredstava (fonetskih, morfoloških, sintaktičkih, leksičkih itd. (usp. Božanić 1992: 81).

Potreba, između ostalog, i za dodatnim uljepšavanjem nekog književnog djela pokazuje ne samo spretnost pisca ili pjesnika, nego na njegovu predanost i želju da čitaocu ponudi nešto novo, nešto drugačije.

Jasno je da ovaj rad ne može ponuditi sve aspekte koji su važni za proučavanje stilističkih sredstava u poeziji turskog pokreta *Prvi novi*, no mi ćemo nastojati da ukratko izdvojimo one aspekte pjesničkog stila koji privlače pažnju svojom osobenošću u odnosu na neke druge pjesničke stilove. Ovo istraživanje stavilo je u drugi plan stilske figure koje se tiču leksičke razine, odnosno stilske figure u užem smislu kao što su epitet, personifikacija, metafora i sl. U prvom planu ostale su tri skupine stilskih sredstava: glasovne figure, figure misli i figure konstrukcije.

Stilske figure su, po mišljenju predvodnika pokreta *Prvi novi*, produkt nametnutih i iz stare poezije naslijeđenih pravila, te su oni nastojali eliminirati tradicionalne sprege sa “nove” poezije koje su pjesniku ograničavale slobodu izražavanja. Ipak, njihova poezija nije toga lišena, što ćemo u nastavku ovog rada i nastojati predočiti.

Pitanje stilskih izražajnih sredstava, odnosno figura, kod Orhana Velija jasno je definisano, a temelji se na tome da smatra da figure čovjeka i njegovu okolinu udaljavaju od prirode i stvarnosti i to na vrlo izvještačen način, gdje posebno naglašava da su i stilske figure, zapravo, proizvod nametnutih pravila. Veli na vrlo ironičan način iznosi svoje mišljenje o ovoj temi: “Došao je jedan čovjek i napisao jednu pjesmu. U toj pjesmi je nešto uporedio sa nečim drugim. Poslije njega je na svijet došao i neki mudrac te rekao ‘ono što je taj i taj pjesnik napisao naziva se metafora’. Nakon toga je neki drugi pjesnik napisao nešto drugo. A neki drugi mudrac je rekao ‘ovo se naziva hiperbola’. I na taj način proizišle su mnoge stilske vrste i sve su dobile ime.” (Sazyek 2006: 177). Ipak, u njihovim pjesmama primjetne su stilske figure o kojima će više riječi biti u nastavku teksta.

Glasovne figure/figure dikcije u poeziji pokreta *Prvi novi*

Prema ranije navedenoj podjeli stilskih figura, najprije ćemo govoriti o *figurama dikcije*, kako ih Bagić naziva u svom *Rječniku stilskih figura* (usp. Bagić 2012: 13). To su figure u kojima se ponavljaju određeni glasovi, riječi ili sintagme kako bi se naglasilo značenje jezičkog izraza.

a) *Anafora*

Na sintaksičkoj razini posebno su karakteristične figure ponavljanja kao što su *anafora*, *simploha* i druge. *Anafora* je stilsko sredstvo ponavljanja riječi na početku dva ili više stihova, odnosno, “višestruko pojavljivanje istih jezičkih jedinica” (Bagić 2012: 255).

Jedna od pjesama Orhana Velija Kanika u kojoj se riječ ili grupa riječi ponavlja na početku stiha – što predstavlja *anaforu* – je i pjesma “**Zar sam ja to zaljubljen?**” (*Sevdaya mi Tutuldum?*). U ovoj pjesmi ujedno prepoznajemo *retoričko pitanje*, stilsko sredstvo gdje pjesnik postavlja pitanja, a odgovore zapravo i ne očekuje jer su prilično jasni.

*Zar sam i ja trebao razmišljati, (Benim de mi düşüncelerim olacaktı,
Zar sam i ja trebao imati ovako besane noći,
Ben de mi böyle uykusuz kalacaktım,*

Zar sam trebao postati ovako tih, bez glasa?
Sessiz, sedasız mı olacaktım böyle?
Toliko da ne bih tražio *Çok sevdiğim salatayı bile*
Čak ni najdražu salatu? *Aramaz mı olacaktım?*
Zar je trebalo da postanem ovakav? Ben böyle mi olacaktım?)²

Anafora je vidljiva i u pjesmi “Kako je lijepo” (*Ne kadar Güzel*), u kojoj se riječ “kako” (tur. *ne kadar*) ponavlja četiri puta, čime pjesnik nastoji istaći svu ljepotu koja ga okružuje i na taj način slavi život.

Kako je lijepa boja potoka; (*Çayın rengi ne kadar güzel;*
U jutra rana; *Sabah, sabah;*
Pod vedrim nebom. *Açık havada.*
Kako je lijepo nebo vedro! *Hava ne kadar güzel!*
Kako lijep dječak! *Oğlan çocuk ne kadar güzel!*
Kako lijep potok! *Çay ne kadar güzel!)*

Anaforu susrećemo i u pjesmi koja nosi naziv “**Moje oči**” (*Gözlerim*) u kojoj se sintagma “moje oči”, također, ponavlja četiri puta na početku stiha što cijeloj pjesmi daje dramatičan ton.

Moje oči. *Gözlerim.*
Moje oči, gdje li su? *Gözlerim nerde?*
Đavo ih je uzeo, odnio; *Şeytan aldı, götürdü;*
Ne mogavši prodati, vratio. *Satamadan getirdi.*
Moje oči, *Gözlerim,*
Moje oči, gdje li su? *Gözlerim nerde?*

b) Simploha

Spajanjem dvije stilske glasovne figure, *anafore* i *epifore*, nastaje *simploha*. *Simploha* označava “uzastopno ponavljanje riječi ili skupine riječi na početku stiha ili rečenice ujedinjeno s uzastopnim ponavljanjem koje druge riječi ili skupine riječi na kraju stiha ili rečenice” (Bagić 2012: 303).

² Prijevod svih pjesama načinjen je za potrebe ovog rada.

Simpluhu susrećemo u pjesmi pod nazivom “Stablo” (*Ağaç*). Dakle, određene se riječi odnosno grupe riječi ponavljaju na početku i na kraju stiha, a riječ *kamen* (tur. *taş*) u prva tri stiha nalazi se na kraju, a u zadnja dva na početku.

<i>Na stablo bacih jedan kamen;</i>	<i>Ağaca bir taş attım;</i>
<i>Ne pade moj kamen,</i>	<i>Düşmedi taşım,</i>
<i>Ne pade moj kamen.</i>	<i>Düşmedi taşım.</i>
<i>Moj kamen pojelo je stablo;</i>	<i>Taşımı ağaç yedi;</i>
<i>Svoj kamen hoću,</i>	<i>Taşımı isterim,</i>
<i>Svoj kamen hoću!</i>	<i>Taşımı isterim!</i>

Figure misli u poeziji pokreta *Prvi novi*

Ova vrsta figura predstavlja poseban stilski ukras. Stilske figure iz ove skupine odnose se na preneseno značenje riječi. Prema Bagiću, figura misli je “pretjerivanje u tonu ili izrazu kojim govornik naglašava pojedine riječi, misli ili osjećaje; sredstvo kojim se nastoji svidjeti publici ili je ganuti. Govorna usiljenost, kićenost.” (Bagić 2012: 94). Iz ove stilske skupine prisutne su *antiteza*, *ironija*, *parodija* i *sarkazam*.

a) *Antiteza*

Stilska figura koja govori o suprotnosti jeste *antiteza* a predstavlja izražavanje suprotnosti u iskazu povezivanjem dviju riječi, sintagmi ili rečenica suprotnog značenja (Bagić 2012: 65).

Po zastupljenosti najznačajnije mjesto pripada *antitezi* koja se kao stilska figura proteže kroz poeziju pokreta *Prvi novi* tijekom cijelog njihovog djelovanja. Može se reći da su ovu tehniku u turskoj poeziji, a u cilju iskazivanja oprečnosti između značenja i samog opisa, po prvi puta upotrijebili “novi” pjesnici, želeći na što efektiniji način opjevati pojedine teme iz svog okruženja.

Ovom stilskom figurom služili su se na dva načina: ili unutar samog stiha, iskazujući na taj način unutarnja previranja i preispitivanja samog junaka pjesme, ili su antitezu iznosili u zadnjem stihu.

Upotreba ove stilske figure koja se zasniva na opreci odnosno suprotnosti, u njihovim pjesmama zauzela je svoje mjesto kako bi naglasila kontrast među osjećajima iznesenim u stihovima i na taj način u čitaocu izazvala različite ili čak oprečne emocije. Jedan od najvjernijih primjera antiteze u poeziji ovog pokreta jeste pjesma “Pismo mrtvog prijatelja” (“Ölmüş Bir Arkadaştan Mektup”) koja svojom sadržinom predstavlja jedan paradoks.

- (I) *Živim kao i ranije,
Šetam i razmišljam...
Jedino što na brodove i u vozove ulazim bez karte.
Bez cjenkanja trgovem
U svojoj kući noći provodim, spokojan.*
- (II) *(Još da mogu u dosadi prozor otvoriti)
Ponekad poželim počestati glavu,
Ubrati cvijet,
Stisnuti ruku.*
- (I) *Eskisi gibi yaşıyorum,
Gezerek, düşünerek..
Yalnız biletsiz biniyorum vapura, trene.
Pazarlıksız alış veriş yapıyorum.
Geceleri evimdeyim, rahatım yerinde.*
- (II) *(Bir de sıkılınca pencereyi açabilsem)
Ve başımı kaşımak, çiçek koparmak,
El sıkmak istiyorum arada bir.)*

U ovoj je pjesmi Melih Cevdet, koristeći se *antitezom*, nastojao naglasiti veliki kontrast između života i smrti. Ova pjesma u prvom dijelu govori o mrtvom čovjeku koji “živi” u svijetu živih, dok u drugom pjesnik naglašava lišenost tog čovjeka najobičnijih stvari kojima za života, najvjerojatnije, nije pridavao nikakav značaj. Stvari koje svi uzimamo “zdravo za gotovo” poput češanja glave, kidanja cvijeća, stiska ruke, u pjesmi nas podsjećaju na važnost tijela kojeg posjedujemo, što stoji u oprečnosti sa

prvim dijelom pjesme. Izraz koji je nesputan, koji nam u svijest priziva asocijacije, briše granice između privida zbilje i njene suštine. Neovisno o bilo kakvim vrstama ograničenja, izuzev međusobnog odnosa znakova, značenja riječi se konstruiraju prema autonomnim pravilima, što vidimo i na datim primjerima.

Osim u ovoj pjesmi, *antiteza* kao stilsko izražajno sredstvo prisutna je i u njegovim pjesmama koje nose naslove “Laž” (*Yalan*), “Utjeha” (*Teselli*), “Siroti Etem” (*Zavallı Etem*) i drugima. *Antiteza* zauzima važno mjesto i u pjesmama Oktaya Rifata. Susrećemo je u pjesmama “Zvijezde” (*Yıldızlar*), “Lasta” (*Kırlangıç*), “Jedna žena” (*Bir Kadın*), “Crni Ahmet” (*Karaca Ahmet*), “Nevjesta” (*Gelin*).

Primjer *antiteze* vidimo i u njegovoj pjesmi “Dijete” (*Çocuk*) u kojoj posljednji stih sadrži neočekivanu oprečnost u odnosu na prethodne.

(I) <i>Ovo dijete će rasti</i>	(I) <i>Bu çocuk büyür</i>
<i>Bit će poput oca</i>	<i>Babası kadar olur</i>
<i>A poslije, molim lijepo, umire</i>	<i>Ondan sonra efendim ölür</i>

Među pripadnicima pokreta *Prvi novi antitezu* susrećemo u najvećem broju pjesama Orhana Velija. Ovaj trop zastupljen je u mnogim pjesmama tijekom cijelog njegovog umjetničkog djelovanja. Kada su u pitanju njegove pjesme, *antiteza* se obično nalazi u posljednjem stihu, od kojih je najpoznatiji, moglo bi se čak reći *antologijski stih* “Žao nam je Sulejman-efendije!” (*Yazık oldu Süleyman Efendiye!*) kojim završava njegova pjesma “Zapis na nadgrobnom kamenu” (*Kitabe-i Seng-i Mezar*).

U pjesmi “Nedjeljne večeri” (*Pazar Akşamları*) oprečnost je vidljiva među staležima kojima pripadaju zaljubljeni i njegova voljena, te između osjećaja ljubavi i ponosa.

(I) <i>Sada sam švorc, ali</i>	(I) <i>Şimdi kılıksızım, fakat</i>
<i>Kada dugove vratim,</i>	<i>Borçlarımı ödedikten sonra,</i>
<i>Vjerovatno ću imati i novo</i>	<i>İhtimal bir kat da yeni</i>
<i>odijelo</i>	<i>esvabım olacak</i>
<i>I vjerovatno me ti</i>	<i>Ve ihtimal sen</i>

<i>Opet nećeš voljeti...</i>	<i>Yine beni sevmiyeyeceksin...</i>
(II) <i>I kada, ipak, u nedjeljnim</i>	(II) <i>Bununla beraber pazar</i>
<i>večerima</i>	<i>akşamları</i>
<i>Dotjeran,</i>	<i>Sizin mahalleden geçerken,</i>
<i>Budem prolazio vašom mahalom</i>	<i>Süslemiş olarak,</i>
<i>Ta ne misliš valjda da ću ti ja</i>	<i>Zannediyor musun ki ben de sana</i>
<i>I dalje pridavati značaj</i>	<i>Şimdiki kadar kıymet vereceğim?</i>

Neke od ostalih pjesama u kojima se koristio ovom stilskom figurom nose naslove “Putovanje” (*Seyahat*), “Pjesme o putovanju” (*Seyahat Üstüne Şiirler*), “Kupujem staro” (*Eskiler Alyorum*).

b) *Ironija, parodija i sarkazam*

Ironija, parodija i sarkazam stilske su figure koje pripadaju *figurama misli*. *Ironija* govori o suprotnostima onoga što se misli od onoga što se izravno kaže. Ironičar govori posredno ili suprotno od onoga što kani kazat – kori hvaleći, hvali kudeći, prezire diveći se, hini neznanje, svjesno prešućuje ili kaže manje nego što se očekuje. *Ironija* je polifonijska figura diskurza čije funkcioniranje karakterizira razmak između znaka i smisla, rečenog i mišljenog, ‘slova’ i ‘duha’ stvari, iskaza i iskazivanja (usp. Bagić 2012: 158). *Parodija* nastaje kada je izrečena misao suprotna općem mišljenju. Ona se suprostavlja uobičajenom mišljenju ili očekivanju. Paradoksalni se element pojavljuje na kraju rečenice – ničim motiviran, on unosi zabunu, sučeljava se s dotadašnjim smislom iskaza, proizvodi učinak iznevjerenog očekivanja (Bagić 2012: 240).

Figurama misli pripada i *sarkazam*. *Sarkazam* nastaje kada ironija postane zajedljiva. Ovom stilskom figurom se iznose okrutne misli. Bagić ovu figuru naziva “zajedljiva, zlobna ironija” (Bagić 2012: 161).

Stilska izražajna sredstva poput *ironije, parodije i sarkazma* u poeziji pokreta *Prvi novi* uopće nisu zanemarljiva, štaviše, čitajući njihove pjesme, pogotovo one s početka *pokreta*, shvatamo koliko važno mjesto zauzimaju. Najčešće se susreću u zadnjem ili u nekoliko posljednjih stihova.

Kao primjer može se navesti pjesma “Crni Ahmet” (*Karaca Ahmet*) Oktaya Rifata koja u svom zadnjem stihu na jedan tragikomičan način

sadržavajući elemente *ironije*, govori o smrti, a također nije lišena ni stil-ske figure *antiteze*.

*(I) Izlazak u park najveća mu je radost bila.
Za života volio je pjesnika Orhana Velija
Volio je Meliha Dževdeta..
Od drveća je volio topolu
I volio je zvijezde...
Najspokojniji je bio
Spavajuć' u krevetu koji mu je majka prostrla.
(II) Sada ovdje počiva.*

*(I) Akşamları parka çıkmaktı en büyük eğlencesi.
Şair Orhan Veli'yi
Melih Cevdet'i severdi hayatında...
Ağaçlardan kavağı severdi
Yıldızları da severdi...
Ve en rahat
Anasının serdiği yatakta uyurdu.
(II) Şimdi burada yatıyor.*

Ironija, parodija i sarkazam za cilj imaju i natjerati čitaoca na razmišljanje. Obično se iza ovih stilskih sredstava izražavanja, bar kada je riječ o pjesmama Orhana Velija, skrivaju kritika društva i vlasti, društvenih dešavanja, jednoličnog života običnog čovjeka. “Zapis na nadgrobnom kamenu” Orhana Velija, “Drugi svjetski rat” Meliha Cevdeta i “Nestašna djeca” Oktaya Rifata primjeri su ironičnih, odnosno sarkastičnih pjesama koje će svakog čitaoca, svojim sadržajem i skrivenom porukom koju nose, podstaći na razmišljanje.

Osim navedenih, napisane su još mnoge pjesme u okviru pokreta *Prvi novi*, koje u sebi nose neke od ova četiri elementa, a one najvažnije svako valja posebno izdvojiti. Naime, pjesma “Puter” (*Tereyağ*) Orhana Velija protkana je elementima ironije. U njoj pjesnik na iznimno sarkastičan način govori o nestašici i dešavanjima tijekom Drugog svjetskog rata.

Pjesma “Mrtvaci” (Ölüler) Oktaya Rifata, pak, na izuzetno morbidan i strahovit način, uz elemente *ironije* govori o petogodišnjoj djevojčici koja je u ratu izgubila ruke pa nije u mogućnosti da vrti hulahop, te o njenom ocu, šehidu, kojem su nakon pogibije skinuli kaput, te se on smrzava.

(.....)	(.....)
<i>Imao sam kćer od pet godina,</i>	<i>Bir kızım vardı beş yaşında,</i>
<i>Umrla je, zajedno smo sada.</i>	<i>Ölmüş, şimdi beraberiz.</i>
<i>Ali ovdje njenom dušom vlada</i>	<i>Lâkin içi sıkılıyor burada,</i>
<i>dosada,</i>	
<i>Hulahop ne može vrtjeti,</i>	<i>Ellerini Varşova 'da unutmuş</i>
<i>U Varšavi je ruke zaboravila.</i>	<i>Çenber çeviremiyor.</i>

(....)	(....)
<i>Kaput su s mene skinuli</i>	<i>Üzerimden kaputumu aldılar</i>
<i>Kada sam umro.</i>	<i>Öldüğüm zaman.</i>
<i>Smrzavam se.</i>	<i>Üşüyorum.</i>
<i>A zima stiže.</i>	<i>Önümüz de kış.</i>

Satirična pjesma Orhana Velija “Za otadžbinu” (*Vatan için*) svojim ironičnim tonom šalje jasnu poruku o kojoj je suviše bilo šta polemizirati:

<i>Za ovu otadžbinu šta sve ne</i>	<i>Neler yapmadık şu vatan için!</i>
<i>uradismo!</i>	
<i>Neki umirasmó;</i>	<i>Kimimiz öldük;</i>
<i>Neki govore držasmó.</i>	<i>Kimimiz nutuk söyledik.</i>

Također, u mnogim njegovim pjesmama nailazimo na parodije nastale kao rezultat poimanja ljubavi i drage u staroj, osmanskoj poeziji. Naime, poznato je da “draga” odnosno “voljena” u divanskoj književnosti predstavlja nedostižan i nedodirljiv objekt, zbog čega je i sama ljubav, zapravo, apstraktna. Stoga, kao rezultat “bunta” prema staroj poeziji, on svoju “dragu” u potpunosti predstavlja kao konkretno biće sa svim svojim nesavršenostima, smješta ju na ulicu, u mahalalu, ona je i lijepa, i grešna, i dobra, i

loša, ali prije svega stvarna. Takvu “dragu” susrećemo u pjesmama “Jesam li ja to zaljubljen?” (*Sevdaya mi Tutuldum?*), “Moj krevet” (*Yatağım*) i “Kasida” (*Kaside*).

Figure konstrukcije

Poseban poredak riječi u stihu koji odstupa od uobičajenog s ciljem novih misli i značenja opisuju *figure konstrukcije* ili *sintaksičke figure*. Taj specifičan raspored riječi tvori nova značenja dajući im novi smisao. Jedna od figura iz ove skupine jeste *anadiploza*.

a) Anadiploza

Ova stilska figura pojavljuje se kada se ponavljaju riječi ili skupine riječi u stihu. Prema Bagićevoj *Rječniku*, *anadiploza* predstavlja “ponavljanje završne riječi ili skupine riječi jednog stiha ili rečenice na početku idućeg stiha ili rečenice. U pjesništvu ritmizira tekst, ističe ključne riječi, misli ili emocije.” (usp. Bagić, 2012: 32)

Anadiploza kao stilska figura ponavljanja prisutna je u pjesmi pod nazivom “Zahvalnost” (“Şükür”), koju je napisao Oktay Rifat i to u petom i šestom stihu, dok se *anafora* susreće u drugom i trećem.

Çizmama mojim i mom kaputu
Trebam se zahvaliti.

Trebam se zahvaliti i snijegu
koji pada.

Ovome danu, ovoj radosti.

Što gazim po snijegu **hvala**,

Hvala, nebesima i zemlji;

Zvijezdama kojima ime ne znam,

Vodi i vatri **hvala**.

(Potinlerime ve paltoma

Teşekkür etmeliyim.

Teşekkür etmeliyim karın
yağmasına.

Bugüne, bu sevince.

Kara bastığım için şükür,

Şükür, gökyüzüne ve toprağa;

İsmi bilmediğim yıldızlara,

*Suya ve ateşe **hamd olsun.**)*

b) Ciklos

Ciklos je stilsko sredstvo iz skupine *figura konstrukcije* koje, također, označava ponavljanje u pjesmi. Ponavljanjem određenih iskaza uokviruje ih u nove misli. Stoga je nazvana i *okruživanje*, jer vodi porijeklo od grčke riječi koja nosi značenje krug. Bagić za *ciklos/kiklos* kaže da je to figura koja označava “ponavljanje istog izraza na početku i na kraju dijela iskaza ili čitavog iskaza; okruživanje, uokviravanje. Naglašava osnovnu misao, pojačava ekspresivnost iskaza, stvara dojam dovršenosti” (Bagić 2012: 174).

U pjesmi Oktaya Rifata pod naslovom “Zvijezde” (*Yıldızlar*), koja predstavlja pjesnikovo preispitivanje svijeta koji ga okružuje, susrećemo stilsku figuru *ciklos/okruženje*, gdje se neke riječi ponavljaju na početku i na kraju stiha.

<i>Pokraj knjige je sveska;</i>	<i>(Kitabın yanında defter vardır;</i>
<i>Pokraj sveske čaša.</i>	<i>Defterin yanında bardak.</i>
<i>Dijete je pokraj čaše.</i>	<i>Çocuk bardağın yanında,</i>
<i>Pokraj djeteta je mačka</i>	<i>Çocuğun yanında kedi</i>
<i>I jedan bijeli karanfil..</i>	<i>Ve bir beyaz karanfil..</i>
<i>Ali zašto moja kravata, moje</i>	<i>Fakat neden kiravatım, kitaplarım</i>
<i>knjige</i>	
<i>I ta malena pepeljara</i>	<i>Ve şu küçük cigara tablası</i>
<i>Nisu pokraj zvijezda?</i>	<i>Yıldızların yanında değil?)</i>

U pjesmi je prisutno tzv. *kompozicijsko okruživanje*, kao jedan od oblika *ciklosa/kiklosa*. Kompozicijsko okruživanje i jeste karakteristično za poeziju, jer stihove uokviruje, oblikuje i na kraju ih zatvara, dajući im poseban oblik u odnosu na druge dijelove pjesme.

Ako ostavimo po strani samu estetsku vrijednost ovih pjesama, možemo vidjeti da je Orhan Veli, koristeći se elementima *sarkazma* učinio da u njegovim pjesmama totalno iščezne pojam ljubavi kakav je bio zastupljen u tradicionalnoj književnosti, što i jeste bio njegov osnovni cilj.

Broj stilskih figura koje se upotrebljavaju u poeziji je velik i njihov izbor ovisi o samom pjesniku. Ovim radom dat je pregled onih vrsta koje su najzastupljenije u poeziji turskog pokreta *Prvi novi* i one nam svjedoče o frekventnosti upotrebe stilskih figura u tom vremenu. Međutim, premda

je najveći broj današnjih istraživanja posvećen metafori, metonimiji i sinagdohi, važna je činjenica da za stilistiku nema manje atraktivnih i više atraktivnih figura, budući da sve one mogu dobiti značajno mjesto u strukturi teksta. (usp. Žanet 1976: 67, prema Katnić- Bakaršić 1999: 110)

Zaključak

Ovim radom dat je pregled stilskih figura u pjesmama književnog pokreta *Prvi novi*. Na odabranim pjesmama pokazali smo da su od četiri vrste stilskih izražajnih sredstava, koliko ih ukupno ima, prisutne sljedeće figure: glasovne figure, figure misli i figure konstrukcije. Primjeri obrađenih stihova nisu bilježili prisutnost četvrte skupine lirskih figura, figure riječi. U pjesmama se najčešće susreću glasovne figure, poput anafore, simplehe i anadiploze, te figure misli: antiteza, ironija i parodija.

Budući da je, prije svega, bilo jako teško izvršiti klasifikaciju figura zbog mnoštva kriterija i potkriterija, u ovom radu se došlo do zaključka da su se pripadnici pokreta *Prvi novi* najviše koristili sintaksičkim figurama, odnosno figurama iterativnog dodavanja, baziranim na ponavljanju leksičkih elemenata i to u prvom redu izdvajamo anaforu, potom slijede simpleha, ciklos i anadiploza. Antiteza odnosno suprostavljanje radi isticanja izražajnosti jeste najzastupljeniji semantostilem u poeziji ovog pokreta, dok značajno mjesto pripada i semantičkoj figuri ironiji čiji je utjecaj na sadržaj daleko veći u odnosu na utjecaj na samu formu poezije koju su stvarali Orhan Veli, Oktay Rifat i Melih Cevdet.

Treba istaći da rad, također, problematizirao način na koji su se pripadnici pokreta *Prvi novi* u svojoj poeziji koristili stilskim izražajnim sredstvima na fonološkom, morfološkom i sintaksičkom nivou. I na kraju, bitno je spomenuti da su pjesnici pokreta *Prvi novi* svojom poezijom uveli mnoge reforme, između ostalih i to što su se koristili jezikom koji se razlikovao od jezika dotadašnje poezije. Pošto je čovjek iz naroda bio izvor njihove inspiracije, tako je i jezik u njihovim pjesmama čist i razumljiv. To je jezik iz svakodnevnog života u kojem često susrećemo žargon, što ovim pjesnicima, svakako, nije bilo strano. Iz svega navedenog, potvrđuje

se da su Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat Horozcu i Melih Cevdet Anday, predstavnici pokreta *Prvi novi* odnosno pokreta *Garip*, kako se još naziva ova književna struja, svojom poezijom izvršili veliki utjecaj na tursku književnost. Jednostavnost pisanja poezije možda nije pozitivno dočekana od strane ondašnjih književnika, ali je svakako utjecala na razvoj veće slobode izražavanja kod kasnijih generacija turskih pjesnika.

Literatura

- Aktaş, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi (1860-1920)*, C.1, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Antoš, Antica, *Osnove lingvističke stilistike*, II izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- Bagić, Krešimir, *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
- Bezirci, Asım, *Orhan Veli- Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2003.
- Božanić, Joško, *Poetika i stilistika usmene nefikcionalne priče Komize*, Književni krug, Split, 1992.
- Doğan, Ayhan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Yeni Oluşumlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Ercilasun, Bilge, *Orhan Veli Kanık (Hayatı, Sanatı ve Eserlerinden Seçmeler)*, İstanbul, 1998.
- Filan, Kerima, *Antologija savremene turske poezije*, Connectum, Sarajevo, 2011.
- Kahraman, Hasan Bülent, *Garip Şiirini Modernist Şiir Bağlamında Yeniden Temellendirme Denemesi 2*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1991.
- Katnić-Bakaršić, Marina, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budimpešta, 1999.
- Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001.
- Korkmaz, Ramazan, Tarık Özcan, “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Özcan, Tarık, *Şair ve Sözün Mahşeri Oktay Rifat*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Pranjić, Krunoslav, “Stil i stilistika”, u: *Uvod u književnost*, urednici: Škreb, Zdenko i Stamać Ante, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1998, 253-302.

Sazyek, Hakan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, 3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara, 2005.

Türkçe-Sırpça Sözlük, haz. Slavoljub Đinđić, Mirjana Teodosijević, Darko Tanasković, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara, 1997.

Tropi i figure, urednici: Živa Benčić, Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1995.

Veli, Orhan, *Bütün Şiirleri*, 33.Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 1998.

Vrsaljko, Slavica, *Pregled proučavanja u stilistici*, Školski vjesnik, 59 (3), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2010, 399-414.

Stylistic devices of expression in the poetry of the Turkish literary movement First New

Summary

This paper is about the stylistic means of expression, that is, figures in the poems of the Turkish literary movement First New. The paper will also consider the idea that the poets, members of this movement, represented in their manifesto. We will also talk about the circumstances of the origin of this literary movement, as well as the factors that contributed to its extremely important place on the Turkish literary scene. In the context of this paper, the achievements of general stylistics will be used, in order to describe the means and procedures of linguistic expression characteristic of the poetry of the poets of the First New moment.

Key words: stylistic means of expression, Turkish literature, the First New movement

Faḥrī Bosnevī, nepoznati beктаšijski pjesnik iz 19. vijeka

Slobodan Ilić

Near East University

Department of History

slobodan.ilic@neu.edu.tr

Sažetak

U svojoj standardnoj antologiji beктаšijske poezije (*Bektaşî Şairleri* 1944), u dijelu posvećenom pjesnicima za koje se ne zna u kojem su vremenu živjeli, Sadettin Nüzhet Ergun je objavio i jedan *na't-i diivāzde imām* osmanskog pjesnika sa poetskim pseudonimom Faḥrī, čiji se stihovi često sreću u beктаšijskim "džonkovima", o kojem, međutim, nije znao reći ništa. U potonjim desetljećima odlomci iz njegove poezije uvršteni su u više štampanih antologija beктаšijske poezije, ponovo bez ijednog podatka o njihovom autoru. Na osnovu podataka koje sam pronašao u rukopisu Ms 344 iz fonda Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu, koji sadrži Faḥrījev divan, sa sigurnošću mogu ustvrditi da je pjesnikovo pravo ime bilo 'Abdullāh i da je bio šejh beктаšijske tekije aktivne u Sarajevu u drugoj polovini 19. vijeka. Iz drugog rukopisa (Ms 826), čuvanog u istoj biblioteci i vrlo vjerovatno iste provenijencije kao prethodno pomenuti, saznajemo da je Faḥrī bio murid izvjesnog Nādī Yūsuf Babe, koji je umro 1278. hidžretske godine i bio vezan za Durbalı Sultān dergah nedaleko od Farsale u Tesaliji (Grčka), kao i da je bio u životu 1301. hidžretske godine. Poznato je da se nakon donošenja *vak'a-i hayriyye* odredbe iz 1826, zvanične zabrane svih beктаšijskih aktivnosti i prelaska Durbalı Sultān tekije pod nakšibendijsku upravu, dio derviša sklonio izvan granica Osmanske Imperije. Među mjestima na kojima su nastavili aktivnost bila je i Bosna i Hercegovina pod austrougarskom vlašću. Članak ima za cilj predstaviti naučnoj javnosti pjesničko djelo i mističke poglede 'Abdullāha Faḥrīja Bosnevija u okviru vremena i prostora u kojim je djelovao.

Ključne riječi: beктаšije, Bosna, osmanska književnost, poezija

U trećem tomu svojih “Bektašijskih pjesnika”¹, u dijelu posvećenom pjesnicima za koje se ne zna u kojem su vremenu živjeli, Sadettin Nüzhet Ergun donosi i jedan *na ‘t-i dīvāzde imām* osmanskog pjesnika sa poetskim pseudonimom Faḥrī, čiji se stihovi često sreću u bektašijskim ”džonkovi- ma”, o kojem, međutim, nije znao reći ništa. U potonjim desetljećima njegovi stihovi bili su uvršteni u više štampanih antologija bektašijske poezije², ponovo bez ijednog podatka o njihovom autoru. Sretan sam da ovom prilikom mogu ponuditi nešto više podataka o pjesniku, a još sretniji jer se njima lista osmanskih literata bosanskohercegovačkog porijekla proširuje za još jedno, nimalo beznačajno ime. Naime, rukopis Ms 344 koji pripada rukopisnom fondu Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu, u obliku ”džonka” (*cönk*), s kraja devetnaestog vijeka, sadrži stihove više bektašijskih pjesnika, između ostalih i jedanaest koji pripadaju Faḥrīju, od kojih su šest u formi gazela, tri u formi košme ili nefesa i dva nezavisna stiha. Na osnovu sedam naslova (od kojih je jedan na perzijskom) iznad pojedinih stihova možemo sa sigurnošću ustvrditi da je Faḥrī bio Bosanac i Sarajlija, da mu je pravo ime bilo ‘Abdullāh, i da je bio murid izvjesnog Nādī Babe. Stihovi koje je objavio Ergun nalaze se i u sarajevskom rukopisu, tako da možemo biti sigurni da se radi o istom pjesniku.

*Bande-ye Nādī ‘Abdullāh Faḥrī ġazal dar māh-e mātām ast ba-maskan-e Sarāy Būsne*³ (Gazel Abdullaha Fahrija, sluge Nadijevog, u mjesecu žalosti, u gradu Sarajevu)

*Bu daḥi Bosnevī Faḥrī der-medḥ-i mürşid Nādī Baba*⁴ (Takođe od Bosanca Fahrija u slavu svog šejha Nadi Babe)

*Nuṭḡ-ı Faḥrī Bosnevī*⁵ (Riječi Bosanca Fahrija)

¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşi-Kızılbaş Alevi Şairleri Ve Nefesleri*, III, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1944, 352.

² Najrecentnije: Turgut Koca: *Bektaşi Alevi Şairleri ve Nefesleri 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, IV, Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1990, 859.

³ f. 46b

⁴ Ibid.

⁵ f. 47a

*Sarāy Bosnevī kemter-i Nādī ‘Abdullāh Fahrī’ nūñ dīvānı*⁶ (Divan poniznog sluge Nadijevog, Sarajlije Abdullaha Fahrija)

*Çoşma Bosnevī Fahrī*⁷ (Koşma Bosanca Fahrija)

*Dü-beyt maķāli Bosnevī Fahrīniñ*⁸ (Pjesma u dvostihu Fahrija Bosanca)

Takođe, na osnovu Fahrījevog stiha napisanog povodom proslave Nevruza u Sarajevu hidžretske 1285. (1869.) godine možemo prilično precizno odrediti i vrijeme u kojem je živio.

*Sāl-i hezār dü sad heşt penc-i cedīd hemān. Şīr-i Haķ cümlemize yardım ede şāh-ı merdān*⁹ (Godina je hiljadu dvije stotine i osamdeset peta. Neka je sretna i neka nam svima pomoć podari Alija, šah pravih ljudi.)

Fahrī u jednom stihu za svog šejha Yūsuf Nādī Babu tvrdi da je “vladar nad vladarima” (*şehīnşāh*) u zemlji Bosni, a u drugom da se u vrijeme šiitskih praznika sa svih strana u njegovu tekiju skupljaju vjernici. S obzirom na mjesto i vrijeme u kojem je naš pjesnik djelovao izrazi mi se čine više kao pjesnička metafora nego što bi odražavali stvarno stanje. Reforme vojske i administracije koje je preduzeo Mahmud II 1826. i ukidanje janičarskog odžaka imali su tragične posljedice po pripadnike bektašijskog reda koji je svojom organizacijom bio organski vezan za njega. Ne mnogo kasnije red je i *de iure* stavljen van zakona, tekije opljačkane i dodijeljene na upotrebu derviškim redovima bližim liniji hanefijskog šerijata, a pripadnici reda izloženi progonu. Mnoge bektašije su spas potražile u susjednim balkanskim zemljama, posebno onim u kojima je postojala značajna turska i muslimanska manjina. Među njih je spadala i Bosna i Hercegovina, od 1878. pod nominalnom, od 1908. i formalnom austrougarskom upravom. Treba naglasiti da Bosna nikada nije bila previše plodno tlo ni za bektašije ni za pripadnike drugih redova šiitske orijentacije. Evliyâ Çelebi spominje

⁶f. 59a

⁷f. 47a

⁸f. 47b

⁹f. 90a

u njegovo vrijeme (17. vijek) aktivnu beктаšijsku tekiju u Čajniču, a sarajevski sudski registri iz 19. vijeka upućuju na pojedine pripadnike beктаšijskog reda, ali ne i na bilo kakvu organizovanu beктаšijsku aktivnost. Narodna tradicija i svjedočanstva starih Sarajlija pominju razne beктаšijske grupe, dobrim dijelom albanskog porijekla, ali nijednu od njih ne bismo mogli ni identifikovati ni dovesti u vezu sa ‘Abdullāhom Fahr̄rijem i njegovim muridima. Moderni istraživači, uključujući i mene, su čini se više slutili nego znali da bi moralo biti mnogo više od onoga što nude materijalni dokazi.¹⁰ S druge strane, bosanske beктаšije su imali isuviše jake razloge da ostanu u dubokoj anonimnosti čekajući bolja vremena. Podršku ili bar zaštitu nisu mogli tražiti ni kod hrišćanskih vlasti, za koje nisu bili dovoljno bitni da bi se zbog njih zamjerali bilo kome, a ponajmanje sultanu, a ni kod lokalne muslimanske elite koja je sebe još uvijek vidjela podanikom sultana, pa se, posebno u novim nepovoljnim okolnostima, osjećala pozvanom da podrži svaku njegovu odluku koja nju samu ne ugrožava. U svakom slučaju, nijedan savremeni izvor ne spominje ‘Abdullāh Babu Fahr̄rija, niti njegovo ime danas znači išta bilo kome ko bi ga trebao ili mogao znati, ni u akademskim, a ni u beктаšijskim krugovima. U potrazi za odgovorom vratio sam se na mjesto gdje je priča počela, u Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku Bosne i Hercegovine u Sarajevu. U registru otkupa rukopisa nisam uspio naći ime prethodnog vlasnika džonka sa Fahr̄rijevim stihovima, ali sam našao podatke o nekoliko rukopisa koji su otkupljeni zajedno sa njim i vjerovatno iste provenijencije. Među njima su dva koja su očigledno ispisana istom rukom, vjerovatno samom ‘Abdullāh Babinom. Rukopis Ms 708 može se smatrati organskim dijelom ili nastavkom Ms 344, takođe je u obliku džonka i sadrži isključivo primjere beктаšijske poezije, dok je rukopis Ms 826/4 neka vrsta obredne knjige koja sadrži zbirku “virdova” i litanija kao i stihova, vezanih uglavnom za kerbelsku tragediju. Rukopis sadrži i neku vrstu “silisile”, spiritualne genealogije reda, na čijem se kraju nalaze imena koja možemo povezati sa Durbali Sultân tekijom u Asprogeji, blizu Farsale u Tesaliji.

¹⁰ Vidi npr. Eric Cornell, “On Bektashism in Bosnia”, *Alevi Identity*, Eds. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere, Swedish Research Institute in Istanbul, Istanbul, 1998.

Hācc Bektāş Velī – Seyyid ‘Alī – Abdal Mūsā – Kayğusız – Hācim Sultān – Qara Donlu Cān Baba – Şarı İsmā‘īl – Hızır İlyās – Şems-i Tebrīzī – Kanber ‘Alī – Aq Yazılı – Küçük Yatağan – Büyük Yatağan – Uzun Abdal – Pīr Sultān – Koyun Baba – Torbalı (Durbalı) Sultān – Sersem ‘Alī Baba – Kerem-i Evliyā Şāh Seyyid ‘Alī – Kemālūddīn Şemīmī İbrāhīm Baba – Şāliḥ Baba – ‘Abdullāh Baba – ‘Abdülhāmid Baba – Nādī Yūsuf Baba (1278) – Tūrābī el-Hācc ‘Alī Dede (1285) – El-Hācc Hüseyin Baba Maḥzūnī¹¹

Tekija je sve do danas jedno od najpoštovanijih svetih mjesta među albanskim beктаšijama. Nastanak tekije se tradicionalno veže za kraj 15. vijeka i Durbalı Babu, koji je navodno bio njen prvi šejh, ali danas ne posjedujemo nikakve podatke koji bi se mogli odnositi na period prije kraja 18. vijeka. Nakon aneksije Tesalije od strane Grčke 1881. tekija je postepeno albanizirana, iako su svi rituali i dalje obavljani na turskom jeziku. Više kompetentnih savremenih autora dijele mišljenje da se ograničena aktivnost bosanskih beктаšija krajem 19. vijeka održavala isključivo zahvaljujući pomoći i podršci iz Albanije.¹² U rukopisu se nalaze i dragocjeni podaci o vremenu smrti istaknutih šejhova Durbalı Sultān tekije, uključujući i Faḥrījevog šejha Nādī Babe.

Nādī Yūsuf Baba Sultān, vefātī fī 21 Zī ‘l-Ḥicce 278 [21.6.1862]

Tūrābī el-Hāc ‘Alī Dede Baba, 29 Muḥarrem 285 [22.5.1868]

El-Hāc Hüseyin Baba, El-Hāc Dede Baba Sultān, vefatı 16 Şevvāl¹³

Najkasnija datirana bilješka u rukopisu potpisana je Faḥrījevom imenom devetog muharrema 1301. (10.11.1883) tako da sa sigurnošću možemo tvrditi da je pjesnik te godine bio u životu.

¹¹ NUB BiH, Ms 826/4, f. 10a-10b

¹² Robert Elsie, *The Albanian Bektashi. History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*, I.B. Tauris, London, 2019, 44, 92.

¹³ NUB BiH, Ms 862/4, f. 10b

*Fī 9 Muḥarrem sene 1301 ‘an Sarāy Bosna ‘Abdullāh Fahrī, bande-i Nādī, kemter-i nācī-i zümre-i Bektāşı. Allāh. Eyvallāh. Hū.*¹⁴

O Fahrījevom porijeklu možemo samo nagađati, ali s obzirom na činjenicu da je njegovo ime potpuno nepoznato kako u turskim tako i u albanskim beктаšijskim izvorima i s obzirom da je njegov pjesnički pseudonim gotovo redovno praćen i rječju Bosnevī, sklon sam vjerovati da je bio bosanskog porijekla. Živjeći u opasnoj zemlji i opasnim vremenima naš pjesnik u svakom slučaju nije imao previše razloga da za sobom ostavlja puno tragova. Sem, naravno, poetskih. U nastavku donosim Fahrījeve stihove u osmanskoj transkripciji i mom nedostojnom prevodu.

GAZELI

I

- NUB BiH, Ms 344, 46b

*Bande-ye Nādī ‘Abdullāh Fahrī ğazal dar mäh-e mātām ast
ba-maskan-e Sarāy Būsne*

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 İrdi çün mäh-ı Muḥarrem cism ü cān zār eyledi
Bükā idüb gökde melekler āsümān zār eyledi
- 2 Mātem itdi yir ile gök cümle vuḥūş u tuyūr
İnsi cinni hep biri ufķ-ı cihān zār eyledi
- 3 Kerbelā meydāna çıķdı ol imāmü ’l-mü’ minīn
Kızıl türāb kına dönmiş ḥānedān zār eyledi
- 4 Ol resūlün kıurretü’l-‘ayn Ḥüseyn Şāh şehīd
Şusuz şehīd oldığından muḥibbān zār eyledi
- 5 Ol bed-baḥt-i semr-i la‘īn kıydı ol şāhzādeye
Ağladı hep cümle ‘ālem ‘āşıkān zār eyledi
- 6 Ol Yezīd’e şad hezārān nām-ı la‘net söylerim
Kıl teberrā ḥāricīye dervīşān zār eyledi
- 7 Leyl ü nehār kıl tevellā ḥānedāna *Fahrīyā*

¹⁴NUB BiH, Ms 862/4, f. 11b

Cān ile başdan geçūben şādīkān zār eyledi

Prevod:

Gazel Abdullaha Fahrija, sluge Nadijevog, u mjesecu žalosti, u gradu Sarajevu

- 1 Dođe sveti mjesec Muharrem, dušu i srce rastuži
Nebo i na njemu anđele nebeske u suzama ostavi
- 2 U žalosti je zemlja i nebo, u žalosti je svaka zvijer i ptica
Svi ljudi i demoni, i svaki kutak ovog svijeta
- 3 Na mejdan Kerbele izađe taj vođa vjernika
I krvlju zemlju crveno oboji, svetu porodicu u bolu ostavi
- 4 Šah Husein šehidom postade, ta zjenica oka Poslanikova
Žeđu umoren, u Svevišnjeg zaljubljene u jadu ostavi
- 5 Dovijeka je proklet onaj što kidisa na tog kraljevića
Što suzama utopi svijet, a derviše bolom umori
- 6 Stotinu hiljada puta kletvu Jezidu izričem
I od raskolnika¹⁵ se daleko držim¹⁶, dok derviši tuguju
- 7 Dan i noć u uzvišenoj porodici traži utjehu i zaštitu,¹⁷ *Fahri*
Dok su iskreni vjernici van sebe od bola i tuge

II

- NUB BiH, Ms 344, 46b

¹⁵ Pod raskolnicima ili otpadnicima (*hāricī*) misli se na grupu Alijinih sljedbenika koji su se nakon bitke kod Siffina 657. godine i Alijinog prihvatanja sudskog posredovanja u razmirici sa Muavijom, od njega odmetnuli jer je, po njima, sudbinu muslimana prepustio ljudskom umjesto Božanskom razumu i sebe diskreditovao kao jedinog legitimnog lidera islamskog svijeta. Haridžijama se pripisuje i Alijevo ubistvo četiri godine kasnije.

¹⁶ *Tevellā*, kao antonim riječi *teberrā*, uz koju se najčešće koristi, znači veličanje Poslanikove porodice (*ehl-i beyt*), ljubav prema njoj i potpuno predavanje njenoj zaštiti, posredno i veličanje Boga, ljubav prema Njemu i predavanje sopstvene sudbine u Njegove ruke.

¹⁷ Pod klonjenjem i udaljavanjem (*teberrā*) misli se ne samo na odbijanje fizičkog i mentalnog kontakta sa neprijateljima islama i Poslanikove porodice, već i svega sem Boga (*mā sivā Allāh*).

Bu daḥi Bosnevī Fahrī der-medḥ-i mürşid Nādī Baba

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Ey şāh-ı merdān mülküñ serveri Yūsuf Baba
Dü cihānuñ şu'lesinden enveri Yūsuf Baba
- 2 Mürşidim ferdü'l-eḥad hem Bosna içre şehinşāh
Muḥibbānuñ ser-ferāzı Ḥaydārī Yūsuf Baba
- 3 Sırr-ı luṭf ü keremle baña oldı naşīḥat
Şib'ında mekān kıldum Ca'ferī Yūsuf Baba
- 4 Çün saḳā-hum rabbu-hum şarāben buyurdı Ḥaḳ bize
Ol sebebden nüş idüben Kevseri Yūsuf Baba
- 5 Bāb-ı kenzi keşf olındı dürr-i mercān bulmuşız
Ḳadr ile kıymet bulunmaz gevheri Yūsuf Baba
- 6 Evliyālar erkānını gösterir her şeb ü rüz
Miftāḥ-ı bāb-ı tarīkat kişveri Yūsuf Baba
- 7 'İlmü'l-esmāyı küllī *Fahrī*'ye kıldı 'ayān
Kāşif-i sırr-ı vilāyet mazharı Yūsuf Baba

Prevod:

Takođe od Bosanca Fahrija u slavu svog šejha Nadi Babe

- 1 Ej vladaru ljudskog soja, vođo svijeta prolaznoga, Jusuf Baba
Ej ti, svjetliji od svjetla oba svijeta, Jusuf Baba
- 2 Moj je šejh jedan i jedini, cijeloj Bosni vladar nad vladarima
Najuzvišeniji od svih u Boga zaljubljenih, hajdarija¹⁸ Jusuf Baba
- 3 Pouči me tajnom milosti i časti
Na njegovoj trpezi utočište nađoh, džiferija¹⁹ Jusuf Baba
- 4 Pošto nam časnim Kur'anom odredi Svevišnji da samo čisto piće
pijemo²⁰
Samo vodom rajskog Kevsera našu žeđ gasimo, Jusuf Baba

¹⁸ Sljedbenik Hajdara (Alija), u ovom kontekstu dosljedni i pravovjerni šiit.¹⁹ Sljedbenik šestog imama Džafera Sadika, u ovom kontekstu dosljedni i pravovjerni šiit.²⁰ Kur'an, 76:21.

- 5 Vrata riznice nam se otvoriše, dragulji i biseri nam se ukazaše
A svojom moći i vrlinom najveći dragulj je on sam, Jusuf Baba
- 6 Danju i noću pokazuje svoju moć, moć Božijeg ugodnika
On je ključ za kapiju koja put Bogu otvara, Jusuf Baba
- 7 Naukom o Božijim imenima on je *Fahrija* do zadnjeg slova poučio
I tajnu bogougodništva meni je otkrio, Jusuf Baba

III

- NUB BiH, Ms 344, 47a

Nuḡḡ-ı Faḥrī Bosnevī

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Leyl ü nehār şükr ideriz kâmet-i bālāya irişdik
Hem Ḥaḡ rāhında mürşid-i yektāya irişdik
- 2 Nūr-i cemālūñ görelî mest-i müdām olmışız
İsmā'il-veş kurbān oluben a'lāya irişdik
- 3 Cān u seri fedā idüb diger cāna sere irdik
Ḥaḡ gördüğüm ol Nādī Baba'ya irişdik
- 4 Mürşidim ferd-i yektā imiş bu cihān içre cānā
Hem şāh-ı merdān ol şīr-i Ḥudā'ya irişdik
- 5 Mekteb-i 'irfān içre ders okuyub hıfzımızdadır
Ol baḥr-i muḥabbet 'ilmü'l-esmāya irişdik
- 6 Nūr-i cemālūñ Ḥaḡ Ka'be'sini ṭavvāf kılmışız
Ol şāh-ı şehīd bende-i āl-i 'abāya irişdik
- 7 Bu faḡır *Faḥrī* şib'amız hepinde miḥmān olmuş
Ümm-i şehīdān Faṭma-i Zehrāya irişdik

Prevod:

Riječi Bosanca Fahrija

- 1 Dan i noć se Bogu zahvaljujemo, na visini kojoj smo dospjeli
I jednome vođi na putu Svevišnjem

- 2 Otkako nas svjetlo Tvoje ljepote ozari stalno smo opijeni
I nad prolaznim svijetom izdignuti, poput Ismaila, Bogu žrtvovanog
- 3 Žrtvovali smo glavu i dušu da bi druge stekli
Prispjevši Nadi Babi, u čijem smo licu samog Boga vidjeli
- 4 Moj šejh je jedan i jedinstven na ovom svijetu, dušo
Njegovim putem smo do Alije, Božijeg lava i vođe savršenih ljudi, dospjeli
- 5 U školi spoznaje smo znanje stekli i naizust svaku riječ naučili
Da bi do mora božanske ljubavi i znanju Božijih imena prispjeli
- 6 U svjetlu Tvoje ljepote Božiju Kabu vidjesmo i oko nje u zanosu
kružimo
Da tom šahu šehida i plemenitoj porodici služimo
- 7 Siroti *Fahri* je na svakoj derviškoj sofri gostom bio
Da bi do Fatime, majke mučenika dospio

IV

- NUB BiH, Ms 344, 90a

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

[...] *Fahrī Baba der medh-i sulṭān Nevrūz* [...]

- 1 Hāmel burcu dođdı 'ālem oldı şādümān
Erişdi Nevrūz-i sulṭānī şen olsun mü'minān
- 2 Hāyy vuḥūş u tuyūr-ı arz-ı zemīn u āsmān
Şād u ḥurrem ü mesrūr hep ehl-i īmān
3. Şiddet-i şitā mürürı yaz bahār oldı ey cān
Nevrūz-i sulṭān cümlemize olsun sāyebān
- 4 Dem ü devran nūş der şaḥn-i çemen bülbüller efġān
'Āşık u şādıklar bu demde bezm ola mestān
- 5 Sāl-i hezār dü sad heşt penc-i cedīd hemān
Şīr-i Hāḫ cümlemize yardım ede şāh-ı merdān
- 6 Bosnevī *Fahrī* dergāhına geldi muḥibbān
Sākī peymān şunsun ḳadeḫler āb-ı ḫayvān

Prevod:

[...] *Fahri Baba u slavu Nevruza* [...]

- 1 Na nebu se sazviježđe ovna pojavi i svijet radošću ozari
Došao je praznik Nevruza, veseli budite, vjernici
- 2 Sve ptice i zvijeri, sva zemlja i nebo
Svi su veseli i radosni, svi koji vjeruju
- 3 Prošla je zimska muka, proljeće je došlo, dušo
Neka se Nevruz nad nama svije, neka nam svima zaštita bude
- 4 Veselje, gozba i piće, dok na livadi slavuji pjevaju
Neka se svi u Boga zaljubljeni i Njemu odani večeras napiju
- 5 Godina je hiljadu dvije stotine i osamdeset peta²¹
Neka je sretna i neka nam svima pomogne Alija, šah pravih ljudi
- 6 U tekiji Bosanca *Fahrija* okupiše se u Boga zaljubljeni
I čekaju da ih krčmar čašom vode života posluži

V

- NUB BiH, Ms 344, 59a

Sarāy Bosnevī kemter-i Nādī ‘Abdullāh Fahri’-nūñ dīvānı

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Ey göñül, şimdengerü emlāya irdin çok şükür
Hem erenler meclis-i dānāya irdin çok şükür
- 2 Ol erenler bendesinin bendesiyim ey aḥî
Tâ ezelden Ka‘be-i ‘ulyāya irdin çok şükür
- 3 Sümme vech-i Allah bizümdir anı bildüñ ‘ayân
Sırr-ı sübhān ellezî esrā senüñ şānuñ hemān
- 4 İtme maḥrûm bendeni bâbuñda ey şāh-ı cihān
İsm-i a‘zam nokṭa-i kübrāya irdin çok şükür

²¹ 1869. po gregorijanskom kalendaru.

- 5 Ādemüñ cism ü cānı oldı ‘ayn-ı çehār kitāb
Ol şehānuñ nūr-ı vechi şems u kamer māhitāb
- 6 Baş u cānı terk idüb cānān yolına kıl türāb
Nūr-i cemāl-i eşref-i duḡāya irdin çok şükür
- 7 Şāh-ı kevneyn ḡānedānuñ çākeriyim bī-riyā
Hem ḡulām-ı Murtażā ser-çeşme cümle evliyā
- 8 Şāh Ḥüseynüñ ḡurbānıdır işbu faḡır Fahriyā
Ol ‘ulūm-i ‘ilmü’l-esmāya irdin çok şükür

Prevod:

Divan poniznog sluge Nadijevog, Sarajlije Abdullaha Fahrija

- 1 Od sada si, srce, društvu odabranih prispjelo, Bogu hvala
I gozbi mudrih, savršenih ljudi dospjelo, Bogu hvala
- 2 Rob sam njihovih robova, o brate
Od pravjeka uzvišenoj Kaabi dospio, Bogu hvala
- 3 Naposljetku u svom licu Božije lice prepoznao
I riječima “neka je slavljen Onaj što svog roba prenese”²² svoju
slavu vidio
- 4 Ne tjeraj sa svoga praga, gospodaru svijeta
Mene što sam Najvećem Imenu²³ i Velikoj Tački²⁴ dospio, Bogu
hvala
- 5 Iz njega nastaje tijelo i duša Ademova i četiri svete knjige
A iz svjetla njegovog lica svjetla sunca i mjeseca
- 6 Odrekni se glave i duše i postani tlo na putu Voljenom

²² Kur’an, 17:1.

²³ “Najveće ime” (*ism-i a’zam*) je ime koje je sadržano u svih 99 Božijih imena i koje ih istovremeno sve u sebi sadrži. Za beктаšije je to Hū (*huwa*).

²⁴ “Velika tačka” (*noḡta-i kübrā*), “tačka jedinstva” (*noḡta-i vaḡdet*) ili “tačka sveukupnosti” (*noḡta-i küllī*) je sufijski termin sa više, ponekad vrlo udaljenih značenja. U kontekstu teorije o transcendentnom jedinstvu bitka termin označava stadij “relativne duše” (*rūḡ-i izāfi*), “prvu emanaciju” (*ta’ayyün-i evvel*) i univerzalnu dušu u trenutku stvaranja. U krajnje ekstremnoj upotrebi, kojoj su beктаšije sklone, termin označava samog čovjeka kao najsavršeniju Božiju kreaciju i vremenski aspekt Njegove vanvremenske suštine.

- Da bi prispio svjetlu ljepote od sunčeva svjetla časnijeg
 7 Iskreni sam sluga porodice Vladara Oba Svijeta²⁵
 I rob Alije, izvora svih bogougodnika
 8 Neka ovaj siroti *Fahri* bude žrtvom u slavu Huseina
 Nakon što je dospio znanju nauka o Božijim imenima, Njemu hvala

VI

- NUB BiH, Ms 708, f. 48a-48b

Ġazel-i Faḥrī

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Bu vücūdün derdinün dermānı sensin yā ‘Alī
 Teni içinde cānında cānānı sensin yā ‘Alī
 2 Tā elest bezminde ikrār eyledüm dilden saña
 Luṭuf iḥsānı mürüvvet kāmı sensin yā ‘Alī
 3 Geçmişim dünyā ve ‘uqbā zimmetinden ‘aşkına
 On sekiz biñ ‘ālemde sulṭānı sensin yā ‘Alī
 4 Āyet-i Ḥaḫ hel etā şānında geldi āşikār
 Lā fetā sırrıyla Ḥaḫḫ arslanı sensin yā ‘Alī
 5 Faḥrī’yim, be-rāhında bir kemter gedāyım kıl meded
 Bu ḥarāb olmuşım vücūdum cānı sensin yā ‘Alī

Prevod:

Gazel Fahrija

- 1 Lijek za bol ovog tijela si ti, Alija
 Duša u tijelu, ljubav u duši si ti, Alija
 2 Još na gozbi pravječnosti²⁶ sam ti se srcem obavezao

²⁵ Vladar Oba Svijeta (*Şāh-ı Kevneyn*) je počasna titula Poslanikova.

²⁶ Pod “gozbom pravječnosti” (*bezm-i elest*) misli se na potvrđan odgovor Ademovog potomstva na pitanje Božije: *A lastu bi-rabbikum*, “Nisam li ja vaš gospodar?” (Kur’an, 7:172).

- Rudnik milosti, dobročinstva i velikodušnosti si ti, Alija
 3 Zbog tebe se odrekoh očekivanja od ovog i drugog svijeta
 U svih osamnaest hiljada svijetova sultan si ti, Alija
 4 Ajet Božiji o čovjeku²⁷ u tebi se jasno ogledao
 Ti si Božiji lav i tajna riječi “nema junaka”²⁸, o Alija
 5 Ja sam *Fahri*, bijedni prosjak na tvom putu, pomoz mi
 Ovom skršenom tijelu ti si duša, o Alija

STROFIČNE FORME

I

- NUB BiH, Ms 344, 47a

Ḳoşma Bosnevî Fahrî

- 1 Mürşid-i kâmilüñ destine irişdim
 Ḳalbimüñ içini ‘ayna eyledi
 Olmazdan evvel öldüm dirildüm
 ‘Ayn-i Cem içinde ra‘nâ eyledi
- 2 Ḥaḳ cemâlin gördüm ḳurbân olmuşum
 Erenler dolusun içüb ḳanmışım
 Ḥaḳ bâtıllı farḳ eyleyüb bilmişim
 Cümle müşkil derdime devâ eyledi
- 3 Mürşidüñ nazarı Ḥaḳ nazarıdır
 Mürşidüñ dîdârı Ḥaḳ dîdârıdır
 Mürşidüñ cemâli Ḥaḳ cemâlidir
 Şâh-ı vilâyet bendesi ‘abâ eyledi
- 4 Rûz şeb ḳalbimde cemâli gitmez

²⁷ Kur’an, 76:1

²⁸ Aluzija na izreku “Nema junaka do Alije ni sablje do Zulfikara” (*Lâ fatâ illâ ‘Alî wa lâ sayfa illâ zu l-fîḳâr*).

Hem ‘aql fikrimdedir hayāli gitmez
Ol dostumuñ bāğında vişāli gitmez
Hağ bu beldelede yektā eyledi

- 5 İsmimiz ‘Abdullāh maḥlaşım Fahrī
Fenā mülkinde müdām kılmışım fakrı
Ol Nādī Babanuñ bende kemteri
Rāhına cān u ser fedā eyledi

Prevod:

Košma Bosanca Fahrīja

- 1 Dospio sam ruci savršenog učitelja
Što moje srce zrcalom učini
Umrijeh i uskrsoh dok me nije ni bilo
Na gozbi derviškoj me potpunim učini
- 2 Božansku ljepotu vidjeh i žrtvom joj postadoh
Ispih čašu bogougodništva i znam, više neću ožednjeti
Bogom spoznah grijeh bezbožništva
I Bogom mukama lijek našoh
- 3 Pogled šejhov je pogled Svevišnjeg
Lice šejhovo je lik Svevišnjeg
Ljepota šejhova je ljepota Svevišnjeg
Što me vladaru svetosti i porodici mu robom učini
- 4 Danju i noću njegova ljepota mi srce ne napušta
Niti mi njegov lik iz misli i razuma izlazi
U bašti mog voljenog ljubavni sastanak nema kraja
Bog je u ovim zemljama samo jednog takvog stvorio
- 5 Ime mi je Abdullah, a zovu me Fahri
U kraljevstvu ništavila ostah bez ičega

Ništavni rob tog Nadi Babe
 Žrtvovao je dušu i razum na njegovom putu.

II

- NUB BiH, Ms 344, 47b

Dü-beyt maḳāli Bosnevi Fahriniñ

- 1 Yine ‘azm-i vaṭan kıldum
 Kişver-sitān oldum revān
 İsm-i Ḥaydar-kede oldum
 Meded kıldı Şāh-ı Merdān
- 2 Ol imām-ı ḥalk Ḥasan
 Şāh-ı şehīdān Ḥüseyn
 Zeynü’l-‘Abā itdi āsān
 Hem bunlarla Şīr-i Yezdān
- 3 Dil ü cānumdır ol Bākir
 Şī’a mezhebüm Ca’fer
 Mūsā-i Kāzım mu‘teber
 İmām-i heştümdir erkān
- 4 Ol Muḥammed Taḳī cānum
 ‘Alī Naḳī dīn imānum
 ‘Askerī derde dermānum
 Mehdīdir muḥabbet-i bürhān
- 5 Çehārde-i ma‘şum-i pāk
 Bu cismümi kılmışım ḥāk
 Yezīdleriñ zaḥmi ğam-nāk
 Yuf hem la‘net şad hezārān
- 6 Mürşidümdir Nādī Baba
 Ten ü canım kıldım caba

Meded eyle āl-i ‘abā
Ki sensin cümleye sultān

- 7 Faḳīr *Faḥrī* söyler bunu
‘Aşḳ odunında yanar teni
‘Arż oldı ‘Ayn-i Cemi
Vaṭanına kılar mekān

Prevod:

Pjesma u dvostihu Fahrija Bosanca

- 1 Opet krenuh svome domu
Nakon što svijet lutanjem osvojih
Nazvaše me staništem Hajdarevim
Izbavi me Alija, šah pravih ljudi
- 2 Hasan je cijelom narodu imam
Husein je šah šehida
Zejnulabidin je muku svijeta olakšao
Postavši šah kraljevstva Uzvišenog
- 3 Bakir je moje srce i moja duša
Džafer je moja vjera i njen nauk
Musa Kazim, od svakog cijenjen
Moj je osmi imam
- 4 Muhammed Taki, moja duša
Ali Naki, moja vjera
Askeri, mom bolu lijek
Mehdi, ljubavi neporeciv dokaz
- 5 Četrdesetorica nevinih prečistih
Pred kojima ničice na zemlju padam

Jezid i njegovi što bez duše kidisaše
Sto hiljada puta prokleti bili

- 6 Nadi Baba moj je šejh
Pred njim su mi i tijelo i duša ništavni
Priteci mu u pomoć, porodico Poslanika
Jer on je svemu i svakome vladar
- 7 Jadni *Fahri* ovo zbori
Dok mu tijelo vatrom ljubavi gori
Na Ajni Džemu je, derviškom skupu
I zna da je svom domu prispio

III

- NUB BiH, Ms 344, 65b

-Ergun, *Bektaşi Şairleri*, 117

Nefes-i Fahrī Baba

- 1 Muḥammed ‘Alīdir her seḫer virdüm
Ḥaydarīyim Ca‘ferīyim ne dirsın
Ḥünkār Ḥācı Bektāş Velīdir pīrüm
Ḥaydarīyim Ca‘ferīyim ne dirsın
- 2 İmām Ḥasan oldı dīnüm imānum²⁹
Ḥüseyn-i Kerbelā cān u cānānum³⁰
İmām Zeynü’l-‘Abā nūr-i zī-şānum
Ḥaydarīyim Ca‘ferīyim ne dirsın
- 3 Muḥammed Bāķirüñ olmışım ķulı
Ca‘fer-i Şādıķdan içmişım dolı

²⁹ Ergun: din ü imanım

³⁰ ibid.: canım cananım

Mūsā-i Kāzımdan ögrendüm yolu
 Haydarıym Ca‘ferıym ne dirsın

- 4 İmām-ı Rızādır şāh-ı Horāsān³¹
 Muḥammed Taḳīdir dertlere dermān³²
 ‘Aliyyü’n-Naḳīdir cānlara cānān³³
 Haydarıym Ca‘ferıym ne dirsın
- 5 Ḥasanü’l-‘Askerī ‘āşıka dost³⁴
 Muḥammed Mehdīdir şāhibü’l-ḥüccet³⁵
Faḥrıym bunlaruñ kemteri elbet³⁶
 Haydarıym Ca‘ferıym ne dirsın
 (Böyle ‘āşıkıım ne dirsın)

Prevod:

- 1 Svakim jutrom Muhammed Alija je u mojoj molitvi
 Hajdarija sam, dž aferija sam, šta god ti rekao
 Na putu sam Hadži Bektaševom
 Hajdarija sam, dž aferija sam, šta god ti rekao
- 2 Imam Hasan moja je vjera
 Husein, šehid Kerbele, moja je duša, moja je ljubav
 Imam Zejnulabidin za mene je svjetlost časti
 Hajdarija sam, dž aferija sam, šta god ti rekao
- 3 Rob postadoh Muhammeda Bakira
 Ispih čašu iz ruke Džafera Sadika

³¹ ibid.: İmam Ali Rıza şah-ı Horasan

³² ibid.: derdime derman

³³ ibid.: cümleye ser can

³⁴ ibid.: Hasani Askeri aşkına devret

³⁵ ibid.: sahibi huccet

³⁶ ibid.: kemteridir elbet

Put naučih od Muse Kazima
Hajdarija sam, džiferija sam, šta god ti rekao

- 4 Imam Razi je šah Horasana
Muhammed Taki je lijek bolovima
Alija Naki je ljubav dušama
Hajdarija sam, džiferija sam, šta god ti rekao
- 5 Hasan Askeri je drug svakog zaljubljenog
Muhammed Mehdi ima dokaz za svakog nesigurnog
Ja, *Fahri*, pred njima sam sitan, sićušan
Hajdarija sam, džiferija sam, ma šta da kažeš

IZDVOJENI STIHOVI

I

- NUB BiH, Ms 344, 47a

Müfred

Ol sâhib-i sancâg-ı livāya iriřdik
Hem erenler meclis-i dānāya iriřdik

Prevod:

Dospjeli smo bajraktaru vojske Svevišnjega
Dospjeli smo druřtvu pravih ljudi, skupu znalaca

II

- NUB BiH, Ms 344, 46b

Müfred

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

Fahriyâyım fahr ile yazdım gâzeli
Böyle taqdir eylemiş Lem-yezeli

Prevod:

Ime mi je *Fahri*, što znači ponosni, i sa ponosom gazel sastavih
Jer je tako odredio Onaj što ostane kad sve drugo nestane

Izvori

Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

- Ms 344
- Ms 708
- Ms 826

Literatura

- Birge, John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, Luzac & Co., London, 1937.
- Cornell, Eric, "On Bektashism in Bosnia", *Alevi Identity*, (Eds. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere, Swedish Research Institute in Istanbul, Istanbul, 1998.
- Elsie, Robert, *The Albanian Bektashi. History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*, I.B. Tauris, London, 2019.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri Ve Nefesleri*, III, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1944 (1956²).
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- Kiel, Machiel, "Orta Yunanistan'daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Ve Sufiler*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2005, 409-425.
- Koca, Turgut, *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1990.
- Kocatürk, Vasfî Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi. Türk Edebiyatında Dinî ve Tasavvufî Şiirler*, Buluş Kitabevi, Ankara, 1955.
- Mavrommatis, Giorgos, "Bektashis in 20th Century Greece", *Turcica*, 40/2008, Paris, 2008.

- Maden, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) Ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- Mičijević, Senad, *Nauk bektashijskog tarikata*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016.
- Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. 4, Ardiç Yayınları, Ankara, 2001.
- Özmen, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, IV, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
- [Baba] Rexhebi (Rexheb Beqiri), *Misticizma Islame dhe Bektashizma*, Waldon Press, New York, 1970.
- Τσιακούμης, Παναγιώτης, *Ο τεκές των Μπεκτασήδων στο Ιρηνί Φαρσάλων*, Λάρισα, 2000.

Fahrī Bosnevī, an unknown Bektashi poet from the 19th century

Summary

In his standard anthology of Bektashi poetry (*Bektaşî Şairleri* 1944), in a chapter concerning the poets with unknown time of life, Sadettin Nüzhet Ergun published also a *na'it-i dīvāzde imām* belonging to an Ottoman poet with the literary sobriquet Fahrī, whose verses are often found in Bektashi poetry pocketbooks (cönk), about whom, however, could not say anything. In the later printed anthologies of Bektashi poetry, some of his poetical pieces were included, but again without any information on the author. On the basis of the data I found in the manuscript Ms 344 from the manuscript collection of National and University Library of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, containing among others divan of Fahrī, I can claim with confidence that the real name of the poet was ‘Abdullāh, and that he was a sheikh of a Bektashi convent being active in Sarajevo in the second half of the 19th century. From another manuscript (Ms 826), preserved in the same library collection, and very probably of the same provenance, we learn that Fahrī was a murid of a certain Nādī Yūsuf Baba, who died 1278 AH, and being related to Durbalı Sultan convent near Farsala in Thessaly (Greece), and that he was alive 1301 AH. It is well known that, after the *vak'a-i hayriyye* edict of 1826, and official ban on all Bektashi activities and transferring the Durbalı Sultân convent

to Naqshbandi administration, some dervishes took refuge abroad. Among the places they maintained the activities was Bosnia and Herzegovina under Austrian-Hungarian rule. The article aims at present to the scholar community poetical work and mystical views of ‘Abdullāh Faḥrī Bosnevī in the frames of the time and place he lived and wrote.

Key words: Bektashi, Bosnia, Ottoman literature, poetry

***Müzeyyel gazeli* pjesnika Mezakije posvećeni Ahmed-paši Ćupriliću: pragmatički osvrt**

Alena Ćatović i Sabina Bakšić

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

alenacatovic@yahoo.com; baksic@bih.net.ba

Sažetak

U analizi pragmatičke dimenzije *müzeyyel gazela* bosanskohercegovačkog pjesnika Mezakije iz sedamnaestog stoljeća kao korpus odabrana su tri gazela posvećena Ahmed-paši Ćupriliću. Kako su navedeni stihovi direktno upućeni pjesnikovom pokrovitelju, za njihovu analizu kao i rasvjetljavanje odnosa pjesnik-mecena, korišten je teoretski okvir lingvističke discipline pragmatike koja se bavi upotrebom jezika, tačnije odnosom znakova i njihovih korisnika. S obzirom da pragmatika izučava jezik kao sredstvo djelovanja na sagovornika tiče se i mijenjanja vanjezičke stvarnosti. U *müzeyyel gazelima* pjesnika Mezakije mogu se uočiti određeni performativi, odnosno govorni činovi kojima pjesnik nastoji izvršiti utjecaj na adresata, u ovom slučaju svog zaštitnika Ahmed-pašu. Kroz način na koji se pjesnik obraća tom velikodostojniku može se iščitati i njihov odnos, kao i sam položaj i status autora. Učinci stihova bosanskohercegovačkog pjesnika ponajviše se ogledaju u statusu i nagradama koje je on uživao zahvaljujući podršci svog pokrovitelja te je istraživanje recepcije njegove poezije nemoguće realizirati bez uvida u odnos pjesnika i osmanskog dvora.

Ključne riječi: Mezakija, *müzeyyel gazel*, Ahmed-paša Ćuprilić, pragmatika, performativi, govorni činovi

Uvod

Mnogi divanski pjesnici porijeklom iz Bosne i Hercegovine bili su štićenici lokalnih namjesnika, paša, velikih vezira a neki čak i osmanskih sultana. Uživajući zaštitu uglednika, pjesnici su dobivali značajne funkcije

u osmanskoj administraciji čemu je svakako doprinio i njihov poetski rad, odnosno stihovi koje su posvećivali svojim pokroviteljima. O tome svjedoče brojni primjeri poezije u kojima se naši pjesnici obraćaju uglednicima za pomoć i podršku, hvale njihove sposobnosti i velikodušnost te izražavaju svoju odanost osmanskoj državi i autoritetima. Takvi stihovi koji posebno privlače pažnju s pragmatičkog aspekta jer referiraju na vanjezičku stvarnost i odnos pjesnika i njihovih pokrovitelja, najčešće su panegirici u formi kaside a ponekad i u formi dopunjenog, tzv. *müzeysel gazela*. Među bosanskohercegovačkim pjesnicima, autorima gazela te vrste posebno se ističe Sulejman Mezakija, pjesnik 17. stoljeća koji je iza sebe ostavio kompletnu zbirku poezije – *Divan* i uživao zaštitu velikih vezira, oca i sina, Mehmed-paše i Ahmed-paše Čuprilića. U Mezakijinom *Divanu* susreću se čak dvadeset i dva *müzeysel gazela* što je prilično značajan broj u odnosu na prisustvo te forme u divanima njegovih savremenika. Među spomenutim gazelima najviše su zastupljeni oni posvećeni njegovom pokrovitelju velikom veziru Ahmed-paši Čupriliću kojem je Sulejman Mezakija posvetio i brojne kaside te ostao uz njega sve do njegove smrti. Upravo ti gazeli mogu poslužiti kao korpus za rasvjetljavanje odnosa pjesnika i mecene u okviru lingvističke discipline pragmatike, odnosno teorije govornih činova i učtive upotrebe jezika.

Divanski pjesnik Sulejman Mezakija

Divanski pjesnik Sulejman Mezakija rođen je u Čajniču u prvoj polovini sedamnaestog stoljeća. U literaturi je poznat i kao “derviš Mezaki”, “Mezâkî Süleyman Dede Bosnevî”, “Bosnevî Süleyman Efendi” i “Süleyman dede”. Iako se u izvorima vrlo malo govori o njegovom porijeklu, postoje podaci o tome da je bio u srodstvu sa Ejup-pašom, valijom Egipta. Nakon što je osnovno obrazovanje stekao u rodnom kraju, dolazi u Istanbul gdje pristupa Enderunu, unutarnjim odajama Dvora, te tu stječe šire obrazovanje. Po izlasku iz Enderuna postaje spahija i radi kao pisar kod nekoliko paša, da bi konačno postao štićenik velikog vezira Mehmed-paše

Ćuprilića¹. Nakon smrti Mehmed-paše (1661. godine) stupa u službu kod njegovog sina Fadila Ahmed-paše i postaje pjesnik na njegovom dvoru. Prateći pašu prilikom pohoda na Austriju i Kretu, učestvuje u osvajanju tvrđave Kules (turski *Kandiye*, grčki: Κούλες, talijanski *Castello a Mare*). Sulejman Mezakija ostat će u službi Fadila Ahmed-paše Ćuprilića² sve do njegove smrti i biti njegov štićenik. Tokom života u Istanbulu naš pjesnik rodod iz Čajniča održavao je intenzivne kontakte s mevlevijskim šejhom Arzi-dedeom, astronomom Ahmed-dedeom te značajnim pjesnicima toga vremena kao što su Derviş Meyyâl, Vecdî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî i dr. Izvori navode da je umro u Istanbulu 1676. godine i pokopan je u dvorištu Mevlevijske tekije na Galati (Mermer, 1999:19-25).

Bliski odnosi sa Fadil Ahmed-pašom Ćuprilićem odrazili su se i na Mezakijino stvaralaštvo te je pjesnik najveći broj svojih kasida posvetio upravo tom paši. Naime, od ukupno 29 kasida u njegovom *Divanu* čak deset odnosi se na Ahmed-pašu, dvije (25. i 27.) nastale su u doba dok je paša bio valija u Egiptu a osam nakon što je postao veliki vezir (12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19) (Mermer, 1999:57). Usporedimo li tu brojku sa šest kasida koje je posvetio sultanu Muratu IV i sedam kasida posvećenih sultanu Mehmedu IV, može se zaključiti da je Mezakija gajio posebnu naklonost prema velikom veziru Ahmed-paši koja je premašivala čak i njegovu privrženost spram paši hijerarhijski nadređenim sultanima. O tome svjedoči i značajan broj njegovih *müzeyyel gazela* upućenih upravo Ćupriliću. Hatice Kübra Özçelik u svom magistarskom radu “‘Müzeyyel Gazel’ u divanskoj književnosti: između kaside i gazela”³ navodi da je u Mezakijinom Divanu od ukupno 22 *müzeyyel gazela* čak šest posvećeno Ahmed-paši (102, 150, 389, 404, 414, 426) (Özçelik, 2014:62). Ipak, samo se u prva tri gazela te vrste može uočiti da se pjesnik velikom veziru eksplicitno obraća sa Ahmed-paša dok u potonja tri o njemu govori kao Ahmedu. Stoga ćemo se

¹ Memed-paša Ćuprilić (turski: Köprülü Mehmed Paşa; oko 1573 - 1661), začetnik loze Ćuprilića, veliki vezir Osmanskog carstva od 1656. godine do svoje smrti.

² Fadil Ahmed-paša Ćuprilić (turski: Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa; Veles, 1635 – Istanbul, 1676), veliki vezir Osmanskog Carstva, iz porodice Ćuprilića, albanskog porijekla, koja je dala ukupno šest velikih vezira.

³ Özçelik, Hatice Kübra, *Kaside ile Gazel arasında Divan Şiirinde ‘Müzeyyel Gazel’*, neobjavljeni magistarski rad, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

u ovom radu fokusirati na prva tri Mezakijina *müzeyyel gazela* (102, 105, 389) koja sadrže veći broj stihova posvećenih velikom veziru i u kojima se on oslovljava kao Ahmed-paša.

Müzeyyel gazel

Naziv *müzeyyel gazel* dolazi od arapske riječi “zeyl” u značenju *rep, dodatak, skut, kraj* a u književnoj tradiciji koristila se za dodatke, epiloge različitih vrsta književnoumjetničkih tekstova. Iz toga proizilazi termin “müzeyyel” koji se odnosi na tekstove koji posjeduju dodatak, prilog, odgovor, pa bi se *müzeyyel gazel* mogao definirati kao dopunjeni gazel, lirski pjesma koja sadrži dodatak, osvrt. Turski istraživač klasične osmanske književnosti Haluk İpekten definira *müzeyyel gazel* na sljedeći način:

Pjesnici bi ponekad, nakon što bi naveli svoj pjesnički pseudonim, svom gazelu dodavali jedan ili više bejtova kako bi pohvalili neku osobu. Takvi se gazeli nazivaju “müzeyyel gazeli”, a pridodani bejtovi “zeyl”. U pridodanim stihovima takvog gazela opisuju se vrline sultana, državnih i vjerskih autoriteta, njihova pravednost, velikodušnost i sl. te se na kraju susreće i dova (2010: 17-37).

S druge strane, turski književni historičar Cemal Kurnaz u svom razmatranju te književne pojave *müzeyyel gazel* izjednačava sa kasidom:

Ponekad bi pjesnici svojoj poeziji dodavali kraći panegirik nakon mahlas-bejta. Na taj način bi u pogledu značenja nastajala pjesma iz dva dijela u čijem se prvom dijelu obrađuje jedna tema a u drugom posve druga. Takvi gazeli se nazivaju “müzeyyel gazeli” u smislu da im je pridodat “zeyl”, odnosno dodatak. Ako se nakon panegirika doda i dio s dovom, taj se gazel može nazvati kasidom. (2010: 81)

Imajući u vidu takav status *müzeyyel gazela*, sasvim je prirodno to što ga Hatice Kübra Özçelik u svom magistarskom radu promatra kao književnu vrstu između kaside i gazela. Autorica Özçelik analizirala je 80 klasičnih divana i ustvrdila 830 *müzeyyel gazela* čiji broj pridodanih bejtova varira između jednog i četrnaest te navela kako se takvi gazeli u pjesničkim divanima ponekad nalaze u posebnom odjeljku odmah iza kasida a

ponekad, pak, unutar poglavlja posvećenog gazelima (2014:32-33). Ista autorica, također, zapaža sličnosti takvih gazela s kasidom te navodi kako imaju istu strukturu rime, ponekad poput kasida nose zasebne naslove te kao i kaside imaju obavezni dio panegirika (medhiye), a ponekad čak i dio u kojem pjesnik hvali samoga sebe (fahriye) i dove (dua) (2014:9).

Sličnost takvog gazela s kasidom neupitna je na planu sadržaja dodanog dijela koji se odnosi na pohvalu uglednika, pjesnikovog potencijalnog pokrovitelja te je jasno da je i *müzeyyel gazel* baš kao i kasida nastao s određenim ciljem. Naime, ako se podsjetimo da je u osnovi naziva poetske forme kaside riječ “kast” (ar. qaşd), odnosno namjera, cilj pjesnika da se putem poetskog izraza dodvori izvjesnom ugledniku, isto se može ustvrditi i za *müzeyyel gazel*. Drugim riječima, spomenuti gazel ima za cilj utjecati na osobu kojoj je posvećen i pribaviti pjesniku njegovu zaštitu, odnosno utjecati na vanjezičku stvarnost. Takav status *müzeyyel gazela* podcrtava njegovu pragmatičku funkciju koja ostaje nezamijećena u radu autorice Özçelik kao i drugih istraživača ovog poetskog fenomena. Ipak, ako se ima u vidu da su takvi gazeli eksplicitno posvećeni određenoj osobi, posebno ako je poznata pozadina odnosa pjesnika i spomenutog uglednika na razini patron-štićenik te da je gazel kao forma primarno lirskog sadržaja navedenim poetskim postupkom preobražen u “pjesmu s ciljem”, onda pragmatički pristup tom fenomenu dobiva na važnosti. U tom pristupu koristit ćemo se teorijom govornih činova i modelom učtive upotrebe jezika autora Penelope Brown i Stephen C. Levinsona. Prema teoriji govornih činova, jezikom se ne prenose samo informacije već i mijenja vanjezička stvarnost. Performativi, odnosno govorni činovi koji ne podliježu kriteriju istinito/neistinito već mogu biti uspješni i neuspješni, mogu se klasificirati kao reprezentativi kojima se prenose činjenice iz vanjezičke stvarnosti, direktivi kojima govornik zahtijeva određenu radnju od sagovornika, ekspresivi kojima govornik izražava svoj emocionalni stav spram govornika, komisivi kojima se govornik obavezuje na neku radnju u budućnosti i deklarativi kojim se mijenja vanjezička stvarnost. Govorni činovi mogu se promatrati i kao konsensni (kojima se uspostavlja bliskost sa sagovornikom) i disensni (potencijalo konfliktni). Kako bi se ovi drugi ublažili, koriste se određena jezička sredstva čiju detaljnu razradu pruža model

učtivosti Penelope Brown i Stephen C. Levinsona. Ključni termin u ovoj teoriji jeste pojam obraza (slike o sebi koju govornik želi da i drugi imaju o njemu) a koji ima dva aspekta: pozitivni (potrebu da se bude pozitivno vrednovan u društvu) i negativni (potrebu da se bude slobodan i neometan u svom djelovanju). Tako prema toj teoriji, postoje četiri strategije učtivosti: nemodificirana direktnost bez ublažavanja, pozitivna učtivost usmjerena pozitivnom obrazu koja služi za zbližavanje i uspostavljanje solidarnosti sa sagovornikom, negativna učtivost, usmjerena negativnom obrazu koja služi za distanciranje i nekonvencionalizirana indirektnost čija je glavna karakteristika nejasnost i dvosmislenost. Svaka od navedenih strategija uključuje više podstrategija. To će, ukratko, biti teorijski model kroz koji ćemo analizirati ovu vrlo neobičnu formu.

Mezakijini *müzeyyel gazeli* posvećeni Ahmed-Paši Ćupriliću

Kao što smo već navele, u ovom radu ćemo se fokusirati na tri *müzeyyel gazela* pjesnika Mezakije (koji su istaknuti masnim fontom) u kojima se Ćuprilić eksplicitno navodi kao Ahmed-paša. Posebna pažnja bit će posvećena pragmatičkom aspektu “zeyla”, odnosno pridodanog dijela pjesme u kojem se hvali veliki vezir, izražavaju dobre želje (dove) za trajnost i uspjeh njegove vladavine te ponekad i pjesnikova očekivanja u smislu nagrade koju će dobiti od svoga zaštitnika.

U Mezakijinom *Divanu* ne postoji poseban odjeljak *müzeyyel gazela*, već su oni raspoređeni prema alfabetskom redu svoje rime unutar poglavlja *gazela* pod rednim brojevima 102., 150. i 389. u kritičkom izdanju *Divana* koje je priredio Ahmet Mermer⁴.

Gazel 102

1. Na ovaj svijet dolazi mnogo ludo zaljubljenih, to je istina
Ali takvog poput mene nema ni kod Ferhata ni Medžnuna
2. Nek je daleko prijekor strelica zanemarivanja

⁴ Ahmet Mermer, *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

- Jer srce ranjeno samo hita tamo gdje mu je dragana
3. Da poželim izračunati muke na putu tuge ljubavne
Na tom bi putu bila neizmijerna, golema prašina
 4. Zbog tuge u osvit dana rastanka nakon noći sjedinjenja
U sjećanje mi stalno dolazi strah, ta noć krvava i bolna
 5. Ponesen uspomenom sa skupa na vino sa usana drage
I krv iz srca da popijem, meni bi bila poput rujna vina
 6. Njena kosa baca čini, ta je čarobnica meni spremila
Stotinu začaranih čvorova da me snađe sudba nesretna
 7. List jasmína što se nad tulipanom nadvio
Čini se kao da je tužnog srca rana purpurna
 8. Da mi se u srce zariju nokti čežnje
Do ušiju drage bi doprla melodija kanuna
 9. O Mezakija, ovakve pjesničke slike vrijedne dragulja
U sjećanje prizivaju nisku gdje je bisera stotina
 10. **Dragulju vladarevih vrednota bi se približila**
Kad bi se na nisku nanizala svaka njegova vrlina
 11. **Asaf koji tvrdave osvaja Hazreti Ahmed-paša**
S pohoda se vraća zadovoljan, pun blaga i plijena
 12. **Kad ružičnjak ljepote drage na tebe pomisli**
Nos srca svojim miomirisom ispuni ruža prekrasna
 13. **Sa srećom i veličinom na posebni položaj je došao**
Tim rangom sudbina nije počastila ni Skendera ni Feriduna
 14. **Njegova sudbina je uzvišeni položaj da ga pogledaš**
Vidio bi tad da su njemu i nebesa podređena
 15. **Neka ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira**
Sve dok nad imenom plemenitih bdije naklonost sultana

1. Gerçi kim ‘âleme çok ‘âşık-ı meftûn gelür
Bir benüm gibi ne Ferhâd u ne Mecnûn gelür
2. Dûr-bâş-ı sitem-i tîğ-ı tegâfûl yiridür
Her giden kûçe-i cânâna ciger-hûn gelür
3. Zaḫmet-i râh-ı ğam-ı ‘ışk-ı ḫesâb itsem eger

- ‘Aded-i rîg-i revândan daği efzûn gelür
4. Şeb-i vuşlat dağam-ı rûz-ı firâkıyla müdâm
Yâduma vaqt-i seher bîm-i şeb-i hûn gelür
 5. Yâd-ı şahbâ-yı leb-i dil-ber ile meclisde
Hûn-ı dil içsem eger bâde-i gül-gûn gelür
 6. Zülfi bir mertebe sâhir ki sihir-sâz olsa
Leb-i endîşeye şad-’ukde-i efsûn gelür
 7. Lâle üzre olıcağ sâye-fiken berg-i semen
Hâtıra penbe-i dâğ-ı dil-i mağzûn gelür
 8. Nâhûn-ı hasret ile sîne-hırâş olsam eger
Gûş-ı yârane gam-ı zağme-i kânûn gelür
 9. Ey Mezâkî olıcağ böyle güher-senc-i hayâl
Hâtıra buncalayın şad-dür-i meknûn gelür
 10. Nicedür muntazam-ı rişte-i evşâf olsa
Güher-i vaşf-ı hudâvend ile mağrûn gelür
 11. Âşaf-ı kal’a-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa
Kim sefer itse ganîmet ile memnûn gelür
 12. Gülşen-i vaşf-ı dil-ârâ seni fikr itdükçe
Hep meşâm-ı dile bûy-ı gül-i mağmûn gelür
 13. İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile
Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür
 14. Kadri bir mertebe-’âlî ki nazar itseñ eger
Aña nisbetle felek pâye-i mâdûn gelür
 15. Hağ ide şadr-ı vezâret dem ü ebbed tâ kim
Nâm-ı ehl-i kereme fâl-ı humâyûn gelür

Gazel 150

1. Zaljubljenom je tvoju ljepotu vidjeti barem ponekad dovoljno
O mjeseče, da ti tek jednom mjesečno vidim lice, meni je dovoljno
2. Ako tražiš sjedinjenje, ne osvrći se na odbijanje drage
Onome ko se želi zapaliti i iskrenje žiške je dovoljno
3. Taj koji vidi rane u grudima i bolno srce kako krvari
Njemu je plačem dušu moriti i uzdahom srce sagorjeti dovoljno
4. Ako munafika stignu njegovu grijesi, kao kazna za licemjerje

- Noću suza prolijevanje i zorom uzdisanje njemu će biti dovoljno
5. Ako tražiš ono što su braća sada učinila
Kazivanje o Poslaniku Jusufu i bunaru ti je dovoljno
 6. Ako želiš dokaz za zlonamjerne dušmane
Njihovu prijeku, grešnu pjesmu čut ti je dovoljno
 7. Onome koji sad sumnja u kaznu nebesku
Da poželi kuću spaliti, titranje plamena je dovoljno
 8. Zamislimo da si postao lav prašume istinitosti
Za smrt lava iskrenje podvale lisice je dovoljno
 9. Pazi se te najezde seljačkih izroda, siromahu, tebi je
U životu jedno bljeskanje munje uzdah dovoljno
 10. O Mezakija, okani se te borbe, jer zna se
Ako tražiš dokaz, Allahovo davanje ti je dovoljno
 11. **Ti se sad odmah usmjeri ka Kabi**
Da ti Božija milost vodilja bude, tebi je dovoljno
 12. **Ne tuguj, živio nam sretni Asaf, jer tebi je**
U ova teška vremena prisustvo tog mudrog Hidra dovoljno
 13. **Njegova visost Ahmed-paša plemeniti, riječ utjehe**
Taj Asaf Džemovog položaja, da nađeš utjehu, to je dovoljno
 14. **O ti što na svijetu plemenita djela činiš, za paćenika poput mene**
Tvoj je blagonakloni pogled i zalaganje iskreno dovoljno
 15. **Ti si sad vezir svijeta dostojan sultana**
Za tvoju milost je to sretno mjesto uz sultana dovoljno
 16. **Ako se traži konj brzog kasa**
Za vrijednost šezdeset običnih pedeset brzih je dovoljno
 17. **Da kažemo da nisam dostojan dvostruke časti**
Za moj stas i obraz jedan ogrtač kratki dati je dovoljno
 18. **Da ti Bog život učini dugim jer za poredak na ovom svijetu**
Zaista je takav vrsni znalac poput tebe biti dovoljno

1. ‘Âşıka seyr-i cemâlüh geh ü bî-gâh yeter
Ayda bir kerre yüzüh gördüğüm ey mâh yeter
2. Tâlib-i vuşlât iseñ nazına bakma yârüh

- Keh-rübâ-yı talebe şevk-i per-i kâh yeter
3. Şâhid-i dâğ-ı ciger mâ-şadağ-ı hûn-ı derûn
Âh-ı dil-sûz ile bu nâle-i cân-gâh yeter
 4. İtdüğün bulsa münafık n'ola pâdâş-ı nifâk
Giryeye-nîm-şeb ü âh-ı seher-gâh yeter
 5. Kâr-ı ihvân-ı zamân n'eydüğünü isterseñ
Kıssa-i Hazret-i Yûsuf haber-i çâh yeter
 6. Bedî-i düşmen-i bed-hâha güvâh ise murâd
Hâric-âheng-i girân nağme-i efvâh yeter
 7. Kim ider şekve meger cevr-i felekden şimdi
Hâne-sûz-ı emel ol âteş-i nâ-gâh yeter
 8. Tütalım kim esed-i bîşe-i şıdık olmışsın
Şîr-i mürde şerer-i hîle-i rübâh yeter
 9. Hazerey nâ-halef-i silsile-i dihkân kim
Hırmen-i 'ümrüne bir şâ'ika-i âh yeter
 10. Ey Mezâkî ko bu da'vâyı ko ma'lûm oldı
Ger güvâh ise ğaraž Hazret-i Allâh yeter
 11. Sen hemân Ka'be-i maşûda teveccüh eyle
Rehber-i luğf-ı İlâhî saña hem-râh yeter
 12. Ğam yime Âşaf-ı ferhunde-ğadem sâğ olsun
Bûn deminde saña ol Hızır-ı dil-âgâh yeter
 13. Fâzıl-ı nükte-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa
Kim penâhuñ hemân ol Âşaf-ı Cem-câh yeter
 14. Ey kerem-kâr-ı cihân bencileyin mazlûma
Nazar-ı 'âtıfet ü himmet-i dil- hâh yeter
 15. Pâdişeh-mertebe düstûr-ı cihânsın şimdi
Luğfuña rif'at-ı baht-ı şeref-i şâh yeter
 16. Eşheb-i 'ümr-i sebük-seyr ise maşûd eger
'Arşa-i şaşa sebük-tâzî-i pencâh yeter
 17. Tütalum lâyıq-ı telrîf-i dü-bâlâ degülüm
Kamet-i haddüme bir hil'at-ı kûtâh yeter
 18. 'Ömrün efvân ide Hağ tâ ki nizâm-ı dehre
Zât-ı pâkûñ gibi bir 'ârifi bi'llâh yeter

Gazel 389

1. Peharniče, eh, kad bi tvoj vinski skup za nas zauvijek trajao
Kad bi nam polet jutarnjeg skupa snagu za večer davao
2. Peharniče, kad nam čaša ne bi bila ovako prazna poput mladača
Eh, kad bi se vinom ispunila kao da je pun mjesec zasjao
3. Kad bi smijeh ispod brkova i bljesak suza radosnica
Za nas na skupu boca suza i osmijeh iz čaše postao
4. Kad bi opet vino na skupu zaplesalo
Kad bi s lica lažni zar spao
5. Kad bi napitak u potocima radost nam probudio
Za nas strast i prilika za zasluženno opuštanje postao
6. Kad bi se, dok se opijamo, ovaj svijet opet grajom ispunio
Kad bi nam bilo dopušteno, naš bi pir na sva zvona odzvanjao
7. Da se s nama na skupu družu i zajedno piju ljepotice mnoge
Krotke poput vitkog čempresa što bi se kao jarebica njihao
8. Kad bi nam madež na licu i crni uvojni postali
Klopka u koju bi svaki pjevač sa skupa veselog pao
9. Ako ništa, te srne će se pred lovcem uplašiti
Ma kako neukrotive bile svaki od nas bi ih obuzdati znao
10. Kad bi ljepotice jedne drugima bile ogledalo zaljubljenosti
Kad bi svaka od njih oglasila se kao papagaj kad bi zapjevao
11. Kad bismo radost vina i susreta poželjeli
Da svoje patnje podijelimo, eh, kad bi nas rujni užitak potakao
12. Ako nismo dostojni trenutka sreće susreta na javi
Eh, kad bi nam barem svake noći u san došao
13. Nekad je bilo mnogo sretnih trenutaka, da ih je opet vidjeti
Kad bi se nebeski točak okrenuo i opet nam želje uslišao
14. Kad bismo poput Mezakije često ovako pili
I na kraju, postali onaj što se zbog rujnog vina pokajao
15. **Pa nam se poslije državna vlast smilovala**
A ukras plemenitih s milošću na nas pogledao
16. **Veliki vezir, taj sin vezira slavnog**
Kad bi za njegova doba usud se i nama smilovao
17. **Asaf koji tvrđave osvaja, hazreti Ahmed-paša**

- Kad bi nam, u inat škrtcima, njegov blagoslov došao**
18. Nek ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira
Kako bi vijek njegove vladavine za nas potrajao

389

1. Saķiyâ meclis-i mey böyle müdâm olsa bize
Neşve-i bezm-i seher mâye-i şâm olsa bize
2. Saķiyâ böyle tehî olmasa mâh-ı nev-i câm
Pür olup bâde ile bedr-i temâm olsa bize
3. Rîş-ħand-ı tarab u feyż-i sirişk-i şâdî
Giriye-i şîşe ile ħande-i câm olsa bize
4. Şahn-ı meclisde yine duħter-i rez raķs itse
Ber-ťaraf sâhte-i kayd-ı lişâm olsa bize
5. Cilve-perdâz-ı neşât olsa kemiyet bâde
Şevķ ile fırsat-ı irĥâ-yı zimâm olsa bize
6. Tıtsa dünyâyı yine ğulgule-i nûş-â-nûş
Ruĥşât-ı tañtana-i şöhret-i tâm olsa bize
7. Hem-dem ü hem-ķadeĥ-i bezm-i tarab meclisde
Bir niçe serv-i ķad-i kebk-ħırâm olsa bize
8. Ĥâl-i ruĥsârları zülf-i siyeh-kârları
Şayd-ı mürĝ-ı taraba dâne vü dâm olsa bize
9. Hiç biri olmasa rem-ħurde-i şayyâd-ı ümîd
Ne ķadar âhû-yı vaĥşî ise râm olsa bize
10. Ĥûblar bir birine âyîne-i şevķ olsa
Her biri tûťî gibi mîr-i kelâm olsa
11. Neşve-i bâde ile ârzû-yı vaşl itsek
Keyf-i şahbâ sebab-i ‘arz-ı merâm olsa bize
12. Lâyık-ı devlet-i bî dâr-ı vişâl olmaz isek
Her ĝice şem’-i şebistân-ı menâm olsa bize
13. Kâm-kârî-i zamâne nice olurmuş ĝorsek
Gerdiş-i devr-i felek böyle be-kâm olsa bize
14. Nice dem böyle Mezâķî gibi ‘işret itsek
‘Âķıbet tövbe-i mey ĥüsn-i ĥitâm olsa bize
15. Ba’dehü ‘azm-i der-i devlet idüp luťfindan

- Nazar-ı merhâmet-i fâhr-ı kirâm olsa bize
 16. Şadr-ı a'zam o vezîr ibn-i vezîr-i zî-şân
 Kim zamanında ne var çarḫ gulâm olsa bize
 17. Âsaf-ı kal'a-küşâ Hâzret-i Aḫmed Paşa
 Kim anuñ luḫfi 'alâ-rağm-ı li'âm olsa bize
 18. Dâyimâ eyleye Hâḫ şadr-ı sa'âdetde muḫîm
 Kim anuñ müddeti menşûr-ı devâm olsa bize

Ekspresivi u Mezakijinim *müzeyyel gazelima*

Govorni činovi određeni su kulturom i vremenom u kojima su nastali te se mogu promatrati prema svojoj realizaciji kroz vrijeme kao performativi svojstveni određenoj jezičkoj zajednici. U osmanskoj književnosti neke poetske forme nose nazive koji jasno ukazuju da se radi o govornom činu, na primjer *medhiye* (panegirik) ili *dua* (molitve, dobre želje upućene primatelju) te su najčešći govorni činovi zastupljeni u toj književnosti ekspresivi i direktivi. Kako *müzeyyel gazeli* pjesnika Mezakije sadrže panegirik i dobre želje upućene Ćupriliću može se ustvrditi da su ti stihovi performativi te da ukazuju na odnos pjesnika i njegovog zaštitnika.

Komplimenti i pohvale

Kako je već ranije navedeno, prvi dijelovi navedenih gazela pjesnika Mezakije nastali su u duhu klasične lirske poezije te govore o ljubavi i vinu, patnji i bolu zbog rastanka od drage. Međutim, pridodani dijelovi gazela iz lirskog tona prelaze u panegirični te su posvećeni pohvali velikog vezira Ahmed-paše Ćuprilića. Svojim sadržajem oni uveliko podsjećaju na odjeljak “medhiye” u klasičnoj osmanskoj kasidi u kojem se hvaljenoj osobi pripisuju iznimne vrline. Komplimenti i pohvale su govorni činovi ekspresivi koji spadaju u strategije pozitivne učtivosti jer njima pošiljatelj poruke iskazuje pozitivno vrednovanje primatelja poruke. Komplimentirati se može izgled, posjed, ličnost i postignuće sagovornika. Takav slučaj je i sa pohvalama i komplimentima upućenim Ćupriliću te se on poredi sa slavnim ličnostima iz orijentalno-islamske književne

tradicije. Naime, u 102. gazelu sa rimom na “-ûn gelür” u jedanaestom distihu Ahmed-paša se poistovjećuje sa Asafom, vezirom Sulejmana pejs-gambera koji je u divanskoj poeziji simbol sposobnog vezira i vojskovođe (Nametak, 2007:39). Pored toga, Čuprilić je opisan i kao osvajač tvrđava koji se sa pohoda vraća okićen slavom i bogatstvom (Âşaf-ı ƙal’a-küşâ Hâzret-i Aĥmed Paşa/Kim sefer itse ġanîmet ile memnûn gelür) što aludira i na vanjezičku stvarnost jer je Ahmed-paša u historiji ostao zabilježen kao osvajač tvrđave Ujvar 1663. godine. Usporedba velikog vezira sa velikanima orijentalne tradicije susreće se i u trinaestom bejtu istog gazela gdje se za Čuprilića kaže da je došao na položaj kakav nisu imali ni Skender ni Feridun (İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile /Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür). Naime, u divanskoj književnosti Skender ili İskender najčešće se odnosi na velikog vladara i vojskovođu Aleksandra Velikog ili Makedonskog, premda se u nekim slučajevima koristi i za vladara Jemena, poznatog kao İskender Zulkarnejn koji se spominje i u Kur’anu Časnom (Nametak, 2007:138). Slične osobine krasi i Feriduna, vladara iz dinastije Pişdadijana i jednog od Džemšidovih potomaka koji je bio poznat po oštroumnosti i hrabrosti (Nametak 2007:97). U navedenoj usporedbi primjetno je pretjerivanje koje je izraženo hiperbolom jer se položaj i postignuća velikog vezira uzdižu u odnosu na one drevnih vladara. Stoga, iako u prethodnom primjeru postoji referiranje na stvarne događaje i Čuprilića kao osvajača tvrđava, ovdje komplimenti upućeni velikom veziru nemaju referencijalnu funkciju. Kako Janet Holmes navodi, funkcija komplimenta prije je afektivna i socijalna nego referencijalna i informativna jer im je svrha da se sagovornik dobro osjeća, a time se s njim, ujedno uspostavlja bliskost i solidarnost (1995:116-117). Iako je takva upotreba komplimenata bila uvriježena u panegiricima klasične osmanske poezije, vanjezička stvarnost ukazuje na to da je svakako postojala “bliskost i solidarnost” između Ahmed-paše i Mezakije koji je ostao pašin štićenik sve do njegove smrti.

Upotreba hiperbole uočljiva je i u četrnaestom distihu istog gazela gdje se za velikog vezira kaže da su mu čak i nebesa podređena (Kadri bir mer-tebe-’âli ki nazâr itseñ eger /Aña nisbetle felek pâye-i mâdûn gelür) ali i u desetom kada se mnoštvo njegovih vrlina uspoređuje sa niskom koja je bliska “dragulju vladarevih vrednota” (Nicedür muntazam-ı rişte-i evşâf

olsa/Güher-i vaşf-ı hüdâvend ile makrûn gelür). Ipak, ovdje je važno naglasiti da je pjesnik svjestan hijerarhijskog ustroja osmanske države i da ga bespogovorno poštuje, odnosno kao najveću pohvalu velikog vezira navodi to da se on po svojim dobrim osobinama približio sultanu. Slično pozicioniranje Ahmed-paše u odnosu na sultana susreće se i u petnaestom distihu 150 gazela sa rimom na “-âh yeter” gdje se za Ćuprilića kaže da je vezir svijeta dostojan sultana i da ima sretno mjesto uz sultana (Pâdişeh-mertebe düstûr-ı cihânsın şimdi /Luţfuñ arif’at-ı baht-ı şeref-i şâh yeter). Dakle, iako je uz pretjerivanje okarakterisan kao “vezir svijeta”, on nikako ne može nadmašiti poziciju vladara. Ipak, kao vezir zaslužuje svaku pohvalu posebno i zbog toga što potječe iz ugledne porodice Ćuprilića i jer mu je i otac bio veliki vezir. Naime, u šesnaestom distihu 389. gazela sa rimom “-âm olsa bize” za Ahmed-pašu se kaže da je “Veliki vezir, taj sin vezira slavnog” (Şadr-ı a’zam o vezîr ibn-i vezîr-i zî-şân) što upućuje na vanjezičku stvarnost i historijski kontekst u koji je Mezakija bio direktno uključen kao štićenik Mehmed-paše Ćuprilića.

Dobre želje

U govorne činove ekspresive ubrajaju se i dobre želje koje su, kao i komplimenti i pohvale sastavni dio strategija pozitivne učtivosti jer se njima pokazuje briga za primatelja poruke s kojim se uspostavlja bliskost i solidarnost. U Mezakijinim *müzeyyel gazelima* dobre želje susreću se uglavnom u posljednjim stihovima gdje se pjesnik obraća Bogu sa dovom za dobrobit svog pokrovitelja. Međutim, primjeri dobrih želja u Mezakijinim gazelima su govorni činovi koji uz željeno dobro primatelju poruke donose dobro i samom autoru (ako dobročinitelj duže poživí, autor će od toga i dalje imati određene koristi), a ujedno se mogu smatrati i dodvoravanjem višepozicioniranom sagovorniku.

Zanimljiv primjer dobre želje susreće se u dvanaestom bejtu 150. gazela u kojem se pjesnik obraća samom sebi riječima: “Ne tuguj, živio nam sretni Asaf, jer tebi je/ U ova teška vremena prisustvo tog mudrog Hidra dovoljno” (Ĝam yime Âşaf-ı ferhunde-kađem sâğ olsun/ Bûñ deminde saña ol Hızr-ı dil-âğâh yeter). Pored dobre želje za dug život pokrovitelja

koja je realizirana performativnim glagolom u imperativu “živio” (sâg olsun), ovdje se uočava i čin dodvoravanja Čupriliću koji je predstavljen kroz metaforu “Asaf” za odabranog i vrsnog vezira ali i poistovjećen s Hidrom (Hızır), odnosno likom iz Kur’ana Časnog koji se smatra neimenovanim drugom Muse a.s. kojem je svojstvena sposobnost upućivanja na pravi put i pomaganje onima u nevolji (Nametak, 2007:121). Naime zaštita Ahmed-paše izjednačava se sa svojstvima Hidra te predstavlja sigurnost za pjesnika koja mu je dostatna i zahvaljujući kojoj on ne bi trebao imati razloga za tugovanje.

Zapravo svi navedeni Mezakijini *müzeyyel gazeli* završavaju dovom karakterističnom za kasidu i pored dobrobiti pokrovitelja posredno se odnose i na dobrobit pjesnika. Takav slučaj je i u posljednjem distihu 389. gazela gdje pjesnik riječima: “Nek ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira/ Kako bi vijek njegove vladavine za nas potrajao” (Dâyimâ eyleye Hâk şadr-ı sa’âdetde muķîm/ Kim anuñ müddeti menşûr-ı devâm olsa bize) aludira da će Čuprilićeva moć imati pozitivan utjecaj i na njega samog što je ovdje izraženo ličnom zamjenicom za prvo lice množine “biz”. Dove, odnosno dobre želje izražene su glagolom u optativu što je slučaj i sa posljednjim distihom 102. gazela gdje pjesnik kaže: “Neka ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira / Sve dok nad imenom plemenitih bdije naklonost sultana” (Hâk ide şadr-ı vezâretde müebbed tâ kim /Nâm-ı ehl-i kereme fâl-ı humâyûn gelür). I u ovom primjeru uz dobru želju da Bog održi Čuprilića na položaju velikog vezira prisutan je i kompliment kojim se zaštitnik kvalificira kao “ehl-i kerem”, odnosno plemeniti. Takav ekspresiv prisutan je i u posljednjem distihu već spomenutog 150. gazela gdje pjesnik uz molitvu Bogu da poživi Ahmed-pašu iznosi i komplimente upućene njemu: “Da ti Bog život učini dugim jer za poredak na ovom svijetu/ Zaista je takav vrsni znalac poput tebe biti dovoljno” (‘Ömrüñ efzûn ide Hâk tâ ki nizâm-ı dehre/ Zât-ı pâküñ gibi bir ‘ârifi bi’llâh yeter). Naime, adresatu Ahmed-paši Čupriliću pripisuje se da posjeduje mudrost i vještine, odnosno da je biti znalac kao on dovoljno za poredak na ovom svijetu što je realizirano kroz pretjerivanje svojstveno upravo komplimentima.

Direktivi u Mezakijinim *müzeyyel gazelima*

Direktivi kao govorni činovi kojima govornik od sagovornika traži izvješnu radnju zavisno od konteksta, tj. odnosa sa sagovornikom, kreću se u rasponu od naredbi i zahtjeva do molbi i preklinjanja. Kako je ovdje riječ o podređenom odnosu pjesnika spram njegovog pokrovitelja, direktivi se neće realizirati kao naredbe već prije kao molbe i različitim strategijama negativne učtivosti ublaženi zahtjevi. Za razliku od kasida koje imaju poseban odjeljak “fahriye” posvećen samohvali pjesnika i njegovim zahtjevima prema meceni, *müzeyyel gazeli*, zbog kratkoće pridodanog dijela, ne pružaju veći prostor za takvo “djelovanje” pjesnika.

Ipak, u navedenim gazelima pjesnika Mezakije mogu se uočiti molbe za naklonost i podršku koja se očekuje od uglednika. U sedamnaestom distihu 389. gazela on izražava svoju molbu i očekivanja da mu Ahmed-paša neće uskratiti svoju milost i blagoslov: “Asaf koji tvrđave osvaja, hazreti Ahmed-paša /Kad bi nam, u inat škrtecima, njegov blagoslov došao” (Âşaf-ı kal’a-küşâ Hâzret-i Aḥmed Paşa /Kim anuñ luḫfi ‘alâ-rağm-ı li’âm olsa bize). Molba je izražena u kondicionalu trećeg lica jednine “kad, ako bi” (olsa) što ublažava zahtjev za radnju u korist pjesnika koji o sebi govori koristeći zamjenicu prvog lica množine “nama” (bize) iz skromnosti. Strategiji umanjivanja vlastitog “ja” i uzdizanja adresata Mezakija pribjegava i u 14. distihu 150. gazela kada svoje molbe upućene Ahmed-paši izražava na sljedeći način: “O ti što na svijetu plemenita djela činiš, za paćenika poput mene /Tvoj je blagonakloni pogled i zalaganje iskreno dovoljno” (Ey kerem-kâr-ı cihân bencileyin mazlûma /Nazar-ı ‘âṭıfet ü himmet-i dil-hâh yeter). Naime, pjesnik o sebi govori kao mučeniku, paćeniku (mazlûm), dok Ćuprilića opisuje kao nekoga ko na ovom svijetu čini plemenita djela (kerem-kâr-ı cihân). Svoje očekivanja pjesnik, pak, iskazuje kroz metafore “blagonakloni pogled” (nazar-ı ‘âṭıfet) i “iskreno zalaganje” (himmət-i dil-hâh) koje impliciraju molbu za podršku i pomoć pokrovitelja.

Premda su Mezakijine molbe za naklonost Ahmed-paše većinom izražene uopćeno i indirektno, u sedamnaestom bejtu 150. gazela nalazimo vrlo konkretan zahtjev: “Da kažemo da nisam dostojan dvostruke časti/

Za moj stas i obraz jedan ogrtač kratki dati je dovoljno” (Tutalum lâyıķ-ı telrîf-i dü-bâlâ degülüm/ K̄amet-i ĥaddüme bir ĥil’at-ı kûtâh yeter). Pjesnik ovdje iskazuje svoj zahtjev da bude nagrađen ogrtačem (ĥil’at) što je bio uvriježen poklon nadređenih njihovim podanicima. Naime, riječ “ĥil’at” ponekad je podrazumijevala i više od ogrtača, odjeću, turban ili čak šator te predstavljala nagradu koju su u islamskoj, a kasnije i u osmanskoj tradiciji halife i sultani dodjeljivali svojim podanicima kako bi im ukazali čast.⁵ Iako se ovdje Mezakija svom pokrovitelju obraća sa zahtjevom za izvjesnu materijalnu dobit, taj zahtjev svakako podrazumijeva i izvjesnu duhovnu dimenziju, čast i priznanje. Pjesnik ovdje pribjegava strategiji umanjivanja svojeg zahtjeva pa kaže da mu je tek jedan kratki ogrtač dovoljan za njegov stas koji opisuje sintagmom “k̄amet-i ĥadd”, odnosno genitivnom vezom riječi stas (k̄amet) i obraz (ĥadd).

Zaključak

U analizi *müzeyyel gazela* pjesnika Mezakije zapaženo je da se radi o književnoj formi koja se svojim sadržajem i kontekstom nastanka uveliko približava kasidi. Kako kasida (pjesma s ciljem) u samoj svojoj definiciji sadržava performativni karakter, može se reći da su kaside pa tako i *müzeyyel gazeli* pisani kako bi se zadobila naklonost pokrovitelja. U *müzeyyel gazeli* pjesnika Mezakije uočavaju se dijelovi karakteristični za kasidu poput panegirika upućenog pjesnikovom zaštitniku Ahmed-paši Ćupriliću i dobrih želja (dua) u kojima se pjesnik obraća Bogu za njegovu dobrobit. Može se zaključiti da su govorni činovi u spomenutim *gazeli*ma bosanskohercegovačkog pjesnika prije svega ekspresivi (dobre želje, komplimenti, pohvale) te ponegdje i direktivi kojima se direktno ili indirektno nastoji potaknuti Ahmed-pašu na konkretnu materijalnu pomoć ili podršku pjesniku. Iako je klasična osmanska književnost slijedila ranije utvrđene forme poetskog izraza, prisustvo govornih činova mnogo govori o samom pjesniku i odnosu prema meceni ali i širem kontekstu u kojem su stihovi, odnosno njegovi *müzeyyel gazeli* nastajali.

⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilat> (27.6.2023.)

Literatura

- Austin, John L., *How to Do Things With Words*, Oxford University Press, London 1962.
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Second edition, Cambridge University Press Cambridge, 1987.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Holmes, Janet, *Women, Men and Politeness*, Longman, London and New York, 1995.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekillerine Aruz (13.Baskı)*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2010.
- Kurnaz, Cemal, Çeltik, Halil, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul, 2010.
- Leech, Geoffrey, *The Principles of Pragmatics*, Longman, London-New York, 1983.
- Mermer, Ahmet, *Mezākî:Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2007.
- Özçelik, Hatice Kübra, *Kaside ile Gazel arasında Divan Şiirinde 'Müzeyyel Gazel'*, Neobjavljeni magistarski rad, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Searle, John, "Indirect speech acts", *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, eds. P. Cole, J. Morgan, Academic Press, New York, 1975, 59–82.
- Searl, John, *Govorni činovi*, Nolit, Beograd, 1991.
- Sami, Şemseddin, *Kāmūs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.

Internet izvori:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hilat> (posjećeno 27.6.2023.)

***Müzeyyel ghazals* of the poet Mezaki dedicated to Köprülüzade Ahmed Pasha: a pragmatic review**

Summary

In the analysis of the pragmatic dimension of the *müzeyyel ghazals* of the seventeenth-century Bosnian poet Mezaki, three gazelles dedicated to Köprülüzade Ahmed Pasha were selected as a corpus. As the mentioned verses are addressed directly to the poet's patron, for their analysis as well as the clarification of the poet-patron relationship, the theoretical framework of the linguistic discipline of pragmatics, which deals with the use of language, more precisely the relationship between signs and their users, was used. Given that pragmatics studies language as a means of influencing the interlocutor, it also concerns changing extralinguistic reality. In the *müzeyyel ghazals* of the poet Mezaki, certain performatives can be observed, i.e. speech acts by which the poet tries to influence the addressee, in this case his patron Ahmed Pasha. Their relationship, as well as the author's position and status, can be read through the way the poet addresses that dignity. The effects of the Bosnian poet's verses are mostly reflected in the status and awards he enjoyed thanks to the support of his patron, and it is impossible to research the reception of his poetry without an insight into the relationship between the poet and the Ottoman court.

Key words: Mezaki, *müzeyyel ghazal*, Köprülüzade Ahmed Pasha, pragmatics, performatives, speech acts.

Karakterizacija lika učitelja u ljubavnim mesnevijama na turskom jeziku

Amina Šiljak-Jesenković

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

asiljakjesenkovic@ois.unsa.ba

Sažetak

Na osnovu izabranog korpusa mesneviya ljubavnog sadržaja (a ovdje smo se opredijelili za tekstove koji mogu biti tumačeni i kao tekstovi o ovostranoj ljubavi, ali posjedovati i značenjski sloj ezoterijske Ljubavi), nastojali smo ukazati na karakterizaciju lika učitelja, važnost njegove uloge u ovim djelima, ali i u kulturi Islamskoga Parnasa, te značaj odgoja i obrazovanja u svim sferama od egzaktnih, preko humanističkih i društvenih znanosti, pa do vjerskih znanosti i njihove primjene kroz etička načela i principe vjerovanja i vjerske prakse.

Ključne riječi: ljubav, mesneviya, učitelj, Lejla i Medžnun, Husrev i Širin, Šejh San'an, Mihr i Mušteri

U islamskoj kulturi temeljenoj na Kur'anu i tradiciji poslanika Muhammeda, a.s., vrlo visoko je postavljeno mjesto nauke, znanja, a time i mjesto osoba koje podučavaju, odnosno, učitelja. Ovakav stav, temeljen na prvom imperativu Objave: "Uči (Čitaj)" i poruci prvih pet ajeta iste sure – da je Gospodar taj koji podučava čovjeka peru, odnosno, podučava čovjeka onome što ne zna (Kur'an, 96:1-5) – na poimanju Apsoluta kao Sveistine i Sveznajućega, preko poslanika i vjerovjesnika kao po Bogu odabranih učitelja, tradiciji Pečata poslanstva Muhammeda, a.s., u kojoj hvali učene i učitelje, a učene naziva nasljednicima poslanika,¹ pa do izreke pripisane

¹ Abdullah b. As bilježi sljedeći hadis: "Jednog dana, Poslanik, s.a.v.s., izašao je iz svoje sobe i ušao u mesdžid. U mesdžidu su bile dvije skupine. Jedna skupina je učila Časni Kur'an i činila dovu Allahu, dž.š., a druga skupina je bila zauzeta stjecanjem znanja.

halifi Aliju “Ko me nauči jedno slovo, učinio me svojim robom”, duboko se ugradio u kulture muslimanskih naroda i zajednica, i to u svim socijalnim kategorijama. Kolika je počast davana učitelju u Osmanskoj državi temeljenoj i razvijanoj na islamskoj kulturi, dovoljno ilustriraju njihovi prihodi u različitim kategorijama škola, ali i činjenica da je učitelj mladih osmanskih prinčeva nakon njihovog stupanja na tron, zadobijao počasti i privilegije koje ima šejhu’l-islam.²

Podsjetimo, na osmanske narativne spjevove ljubavnog sadržaja ne možemo gledati kao na “oponašanje stvarnosti”, već kao na sredstvo kojim se kroz manje ili više poznatu (obično već ispričanu) priču i odnose njenih protagonista koji su statični modeli više negoli dinamični (makar i fikcijski) junaci, “preslikava” egzoterijska ili ezoterijska stvarnost pjesnika, ticala se ona njegova okruženja ili njegova intimnoga svijeta. Naravno, kad je riječ o karakterizaciji junaka ovih spjevova, kako smo to već u nekim našim ranijim radovima pisali, generalno se može kazati da se radi o klišeiziranim, anikoničnim, tipskim junacima, lišenim individualnosti, tako da su opća i njihova iskustva, stanja i uloge, oni jesu princip, izdignut iznad pojedinca.³ I sama priča, podsjetimo, ne postoji kao realizacija autorove potrebe da ju ispriča kao nešto novo, drugačije, neispričano, nepreživljeno; dapače, u skladu s principom da je samo Allah taj koji stvara, a čovjek kao Njegov namjesnik na zemlji svjedoči, tako što kao autor poseže za poznatim repozitorijem i kroz njegov svjedoči svoja stečena i ulivena iskustva.

Čitajući ljubavne mesnevije uočili smo vrlo bitnu ulogu učitelja – obično učitelja “zaljubljenih” kao protagonista naših mesneviya. Zamislimo li

Kada ih ugleda, Poslanik, s.a.v.s., reče: ‘Obje skupine su u hajru, ali jedna od njih je bolja. Jedni uče Časni Kur’an i čine dove. Ukoliko Allah, dž.š., hoće, dat će im ono što žele. Oni iz druge skupine stječu znanje i podučavaju, i ja sam poslan kao učitelj.’ Nakon što to reče, Poslanik, s.a.v.s., sjede u halku druge skupine.” (Ibn Madždže, Sunnet, Darimi, Mukaddime, 32); Alimi su nasljednici pejgamberā. Pejgamberi nisu u naslijeđe ostavljali niti srebro niti zlato. Oni su u naslijeđe ostavili znanje. Zbog toga, onaj ko uzme to znanje, steći će ogromnu korist.” (Buhari, Ilm, 10)

² Uporište: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca>

³ O karakterizaciji likova u mesnevijama smo pisali u poglavljima “Uobičajeni modeli podjele uloga” i “Klišezirani likovi, njihova opća, djelatna i emocionalna karakterizacija” u knjizi *Uvod u historiju i teoriju poetske forme mesneviya na turskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XLIX, Sarajevo, 2017, 146-149.

islamskom umjetnošću minijature interpretiran sadržaj mesneviya – učitelji su obično figure drugog ili trećeg reda, neposredno iza ili uz glavne junake. Očekivano je da je učitelj jedan od “rezonera”, junaka koji će racionalizirati žestoki emocionalni naboj ili zamršenu situaciju u kojoj se protagonist nalazi, da će biti njegov “povjerenik” (nerijetko uz *dadilju*), i kao takav oblikovati i model našeg glavnog junaka, ali istovremeno biti i pokretač radnje. Imajući u vidu i značaj učitelja od tekstova koji predstavljaju izvore islamske civilizacije, pa do pučkog pozicioniranja figure učitelja u kulturama muslimanskih naroda, za očekivati je da učitelj u književnim tekstovima poput mesneviya bude karakteriziran kao savršena, potpuna ličnost, uzor čija je uloga da pomogne, podučiti, razriješi problem ili nedoumicu. Naime, o kojoj god se temi, formi i žanru divanske književnosti radilo, ne smijemo zaboraviti da pored toga što se dosljedno drži forme, ova književnost je temeljena na izvorima od Svete Riječi, preko tradicije Poslanika, učenjima nastalim suglašavanjem islamskih učenjaka o određenom pitanju ili rješenjima izvedenim analogijom, predajama i kazivanjima o vjerovjesnicima i bogougodnicima, narodnim običajima i tradiciji, te da, čak i kad nije u prvom planu, didaktički karakter ove književnosti jeste prisutan. Otuda bi karakter učitelja u ovim narativnim spjevovima trebao biti i karakter kroz koji će “progovoriti” mudrost, etičnost, egzaktna nauka i duhovno iskustvo/ezoterijska spoznaja. No, na osnovu našeg odabranog korpusa pokušat ćemo propitati da li su sva spomenuta svojstva redovito prisutna u klišeiziranoj karakterizaciji učitelja, da li je učitelj taj koji prenošenjem znanja usmjerava putu razuma ili putu ljubavi, ili pak uspostavljanju balansa između ova dva puta.

Najprije, obratimo pažnju na konkretne primjere karakterizacije lika učitelja u našem korpusu. U mesneviyama o Husrevu i Širin, lik učitelja je u funkciji naglašavanja socijalnog statusa glavnih junaka, odnosno, osobito Husreva, kao dugo čekalog sina vladara Hurmuza, sigurnoga nasljednika trona.

Tako u Fahrijevoj mesneviyi⁴ stoji da je Hurmuz, sin Enuširvana, svom sinu Husrevu doveo učitelja kada je navršio sedam godina. Učitelj je

⁴ Fahrijeva mesneviya prema: Özlem Güneş, *Fahri'nin Hüsrev ü Şirin'i (Metin ve Tahlil)*, Nizami ve Şeyhi'nin Eserleriyle Karşılaştırılması, neobjavljena doktorska teza, TC

mudrac Buzurgumid, koji uspijeva u kratkom roku Husreva podučiti velikom znanju i brojnim vještinama, te razviti njegov retorički talenat:

*Hurmuz mu dovede učitelja mudraca
Da slobodni čempres nema gubitaka
Gospodo, od toga puno mjeseci ne proteče
A on velika znanja, vještine već steče
Imao jak dar je lijepog govora
Pun poput mora dragog kamenja (Fahri: 292-294)
Buzurgumid po imenu, vješt i vrijedan
Vrijednim i vještim ga smatra vladar sve i jedan
(Fahri: 308)*

Buzurgumid podučava Husreva raznim znanostima, uz njegov uspijeva ovladati korištenjem astrolaba (Fahri: 295). On posjeduje ključeve riznica svijeta i srca (Fahri: 310). Jasno, karakter Buzurgumida obuhvata i prirodoslov (matematika, korištenje astrolaba) i humanističke nauke (retorika), društvene nauke (ključevi riznica svijeta /ekonomija, sociologija/ i srca /psihologija/). I u Šeyhijevoj mesneviji kao prvi učitelj Husrevov spominje se Buzurgumid, a mi prenosimo prijevod stihova iz Prvog pjevanja u kojim ovaj autor opisuje i učitelja, ali i oblasti u kojim je podučavao Husreva kao nasljednika dinastije u dvadeset i prvom koljenu:

*Kad Hurmuz kod Husreva osjeti sposobnost razlučivanja
Inteligenciju, razum, razumijevanje i sposobnost brzog učenja
Uvidje da je nužno da mu pronađe učitelja
Kako ne bi gubio na vremenu
U tom periodu jedan mudrac živio
Nije mu bilo ravnog u Rumeliji i Egiptu
Prirodne znanosti, matematika i teologija
Bijahu uklesane na ploči njegovog srca
Učitelj i znalac po imenu Buzurgumid
Snažan je u svim granama mudrosti*

*Najprije je bio učenik Buzurgumihra
A potom je njegov učitelj postao Buzurgumid
Vladar svijeta Hurmuz ga je dao podučiti
Kao da Jupiter podučava Mjesec*

*Moj Husrev je dijete, ali ne smatraj ga glupim
Dijete je dijete, makar i poslanik bio
On nasljeđuje vlast od dvadeset i jednoga pretka
A ti budi povod da on ovlada znanošću
Vidljiva je u njegovoj prirodi sposobnost
Da svakom vještinom savršeno ovlada
Trajnost vlasti postiže se pravednoću i znanošću
Vjernost znanosti postiže se razumom i smirenošću*

*I danju i noću se bavio podučavanjem
Bavio se podučavanju stvarima ovog svijeta
O mudrostima mogućih određenja
I moćima nužnog postojanja
O karakteru kretanja zvijezda
I odlikama elemenata prirode
O granicama i stranama okolice i središta
O brzini vremena i stabilnosti stožera
O čadoru Saturna – sve do prostirke želja
O svemu tome je podučio princa.
U kratkom vremenu Princ
Od svog učitelja mnoge mudrosti nauči
U pravilnom i jasnom govoru postidio bi Sahbana
U retorici bi mogao podučavati smislu Hassana⁵*

⁵ Iste stihove smo objavili i u Amina Šiljak Jesenković, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljuba-
vi*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023, 149-151.

Nakon što navrší deset godina Husrev se uči vještinama ratovanja, rukovanja oruđima i oružjem, i pokazuje se veoma darovitim i spretnim. Buzurgumid koji posjeduje i ezoterijsko i egzoterijsko znanje, ostaje vjeran svom učeniku, čitav život ostaje uz njeg; kada Husrev vrati pravo na tron, on postaje njegov vezir. Kad Behram uradi novčanice s Husrevovim likom i Husrev biva potvoren da želi uzurpirirati očevu vlast, učitelj Buzurgumid shvata da je Husrevu napravljena spletká, i savjetuje mu da ode na “par dana” dok istina ne izađe na vidjelo. (Fahri: 683-686) Kako je ovladao i ezoterijskim znanjima (zvjezdoznanstvom), on mu navješćuje i prvi susret sa Širin. U Šeyhijevoj mesneviji na istu temu, Husrev, svjestan da mu narod neće dati podršku u namjeri da se upusti u rat protiv Behrama, traži savjet svog učitelja, koji mu ogleda sudbinu, i savjetuje da se strpi još godinu dana. (Šeyhi: 2546-2560) Buzurgumid je uz Husreva i u trenutku kada se on susreće s Behramovom vojskom, koju će pobijediti zahvaljujući strategiji i savjetima učitelja, i ponovo doći na tron Medajina. Dok i kod Nizamija Buzurgumid i Husrev zajedno jašu na prijestolju postavljenom na velikoga slona, Buzurgumid gleda astrolab i čeka povoljan trenutak, te savjetuje Husreva kako i kada da izvrši napad. Husrev strijelom gađa Behrama, i obara ga sa slona; tako Behramova vojska biva poražena, a on ranjen uspijeva pobjeći u Kinu. U Šeyhijevoj mesneviji je ovaj događaj opisan tako što je u momentu Behramova napada također s Husrevom na tronu, postavljenom na golemoga slona; Buzurgumid pred sobom ima astrolab i pribor za proricanje sudbine (remil). Kada Husrev želi sići s trona i boriti se kao konjanik, Buzurgumid ga zadržava, te mu savjetuje da se strpi, i govori mu kako perzijska vojska nema volje za borbu, te kako će mu se najvjerojatnije iste noći obratiti. Husrev posluša učitelja, i uistinu, te noći dolazi glasnik perzijskih glavaša, koji od Husreva traže garancije da će im biti oprosteno, te obećaju da će prijeći na stranu Husreva, i on im daje garancije. Narednog dana ponovo se odvija sukob Behramove i Husrevove vojske. Buzurgumid stoji s astrolabom u rukama ispred Husreva i čeka sudbinski trenutak, prema kojem Husrev zadaje snažan i sudbonosni udarac Behramu. Nakon povratka na tron u Medajin, Husrev se ženi Širinom, a svojim vjernim dvorjanima za žene daje svoje robinje, tako da Buzurgumida ženi s Hoten Hatun (Nizami), dok kod Fahrija i Šeyhija

nema spomena Buzurgumidove ženidbe. Buzurgumid je ličnost kojoj će se Husrev povjeriti i u trenucima potpunog beznađa (Şeyhi: 6663), kada uviđa prve sijede u kosi tumačeći ih kao navješćenje smrti, postavlja mu pitanja o biti svijeta i života, o znanju, razumu, pravdi, stvaranju flore i faune, sudbini, i traži njegove odgovore. (Şeyhi, Jedanaesto pjevanje, 6637-6944) Njemu se obraća i traži pomoć i kada spozna izdaju Marijinog sina Širujea, kojem će prepustiti tron i povući se u izolaciju. Naime, Širuje u trenutku vjenčanja Husreva i Širin ima dvanaest godina, ali već tada ne skriva svoju želju za Širin, već je spreman na sve kako bi je preteo svom ocu. Husrev se žali Buzurgumidu, koji mu govori da mu to nije sin, već “zmija u njedrima” (Fahri: 4296-4307). U momentima Husrevove sahrane Nizamijev Buzurgumid tiho plače, nema snage, tiho govori, dok kod Fahrija Buzurgumid plače na sav glas:

*Buzurgumidova nadanja su se prekinula
Jer vidje da se tuga za Husrevom proširila
Zajecao, iz sveg glasa je plakao
U suzama on se u vatri sažgao*

(Fahri: 4554-4555)

U mesnevijama o Husrevu i Širin učitelj (Buzurgumid) je savršena ličnost, na samom početku kada ga Hurmuz bira za Husrevova učitelja, on intenzivira socijalnu poziciju vladara Hurmuza i njegovog sina prijestolonasljednika. Međutim, u daljem toku radnje, on ostaje vjeran svom učeniku i u njegovim vanjskim i u unutarnjim borbama, on mu je oslonac, savjetnik, poznavatelj pojavnog i tajnog znanja.

U Fuzulijevoj mesnevijsi *Leylâ ve Mecnûn*, o školi se govori na početku priče, kad Lejla i Kajs kreću u školu i kad se rasplamsava njihova ljubav:

*Vezala se jedno drugim ova bića fina – čempresova stasa, s nje-
drima jasmína
Ispili iz iste čaše od užitka vina – dvoje što su mrtvi p'jani od
požude vina
U vrtlogu svih nedaća tad se utopili – dvoje s' istih, bez razlike,
u jedno stopili*

*Suprotnosti sve njihove nestale u trenu – u dva tijela jedna duša
k'o da se obrenu
Ko god da bi Kajsa pit'o da mu rekne tajnu – na sav glas bi opje-
vao samo Lejlu bajnu
Ko god bi se kakvom riječju Lejli obratio – Odgovor bi svaki
samo o Kajsu dobio
Vježbali bi oni skupa krasnopis vjernosti – naučili svakog trena
sve više voljeti
Kad bi Lejlu za čitanjem želja obuzela – Kajsovo bi lice kao knji-
gu ugledala
Kad bi pero Kajs uzeo, da krasnopis vježba – najljepši mu potez
bio Lejlina obrva.*

(LM: 595-603)

Ovdje, čini se škola predstavlja put razuma, put logike, no naši prota-
gonisti i na ovom putu ne savladavaju znanja koja im se primarno daju na
ovom putu, već posežu za onim drugim, unutarnjim značenjem sadržaja,
koje ih dublje vodi putem emocija.

Kajs i Lejla proces školovanja doživljavaju kao proces u kojem će po-
tajno razvijati bliskost. Svi njihovi sadržaji se svode na njihovu ljubav,
koju moraju skrivati. Kada bliskost Kajsa i Lejle postaje predmet ogovara-
nja, majka je upozorava na ponašanje, i traži da prestane ići u školu.

*Lejlina majka nenadno je čula – da jezika zlih se priča proširila
U žalosti sva je, vatrom je gorila – pa pupoljku rosnom jezik
ispružila
Vrtirepko, šta su sve ove glasine?- Veli, – šta ti treba sramoćenje
Zašto sama sebi ti štetu nanosiš – časno ime zašto sada da ocrniš
Zašto da te, kćeri, blate zli jezici – zar poštenoj djevi tako šta
priliči
Tvoje nježno tijelo kao ruže liska – kako reć', ti radiš kao da si
lahka
Dobrote si puna, poput tulipana – ali, kako reći, lica otkrivena*

Nemoj ti ozbiljnost sad za ludost dati – kao žensko trebaš svoju vrijednost znati ...

(LM 645-652)

Lejlina majka, savjetujući kćer, nameće stereotype rodnih uloga u društvu:

Prekini se sada družiti s dječacima – dosta ti da tajne dijeliš s lutkicama

Usjedi se više kao kip u kući – nemoj se sad tamo i ovamo vući.

(LM 672-673)

Fuzuli ne pomiruje put logike i razuma i put emocije i etike koju zahtijeva put emocije. U sljedećim stihovima on lik učitelja (koji savjetuje Kajsa – nakon što je otišao u pustinju) određuje da bude zastupnik racionalnoga, logičkoga, koji navodi argumente protiv ljubavi:

*Ne predaji dušu patnji ljubavnoj, jer Ljubav je gubitak za dušu
Svako na ovom svijetu zna da je Ljubav katastrofa za dušu
Ne očekuj nikakvu korist od patnje ljubavne niti od silne zaljubljenosti*

Jer zanesenost ljubavnim bolom okonča gubitkom

Svaka obrva poput mladaka, da te usmrti, handžar je što krv prolijeva,

Svaki crni soluf je guja ljutica, što se na tvoj život namjerila

Lijepim se čine lica mjesecolikih ljepotica

Al kad se dobro pogleda, kraj opaki dočeka

Evo otkuda znadem da je muka i patnja u ljubavi

Ko god je silno ljubio, tek plakao je i ječao

Ne spominji očne zjenice crnookih ljepotica

Nek te ne zavara što je zjenica sićušna, jer samo krv ispija

Ne daj da te obmane Fuzuli ako rekne da su ljepotice odane,

Jer to su riječi pjesnika, i zasigurno su lažljive.

(LM, 972-978)

Ovdje je perspektiva učitelja perspektiva racionalnog rezonera.

Međutim, kada Fuzuli uvodi lik čestitog mladića Zejda, zaljubljenog u Zejneb, tada Medžnun postaje njegov učitelj, s kojim vodi razgovore o uzvišenosti ljubavi.

U mesneviji o Vamiku i Azri Azrin učitelj Falatus će biti lik koji će organizirati svoje prijatelje kako bi spriječio susrete zaljubljenih, štaviše, učinit će sve da ga protjera iz zemlje.

U Zijaijinoj mesneviji o Šejhu San'an⁶, sam glavni lik je učitelj, koji ima četiri stotine sljedbenika. Njegovo znanje je stečeno, i sve do trenutka sna koji će ga navesti na potragu za bizantinskom princezom i porušiti njegove "kumire" jastva, gordosti u pobožnosti i učenosti, učiniti da pogazi pedeset godina karijera učitelja (šejha) i pedeset odlazaka na hadž, kako bi se nakon potpunog porinuća, zahvaljujući i molitvama jedinog vjernog učenika, iskrenom pokajanju nakon kojeg je uslijedio i oprost od Gospodara, vratio s istinskim spoznajama. No, u procesu sagledavanja šejha San'ana kao učitelja, čini se da ćemo ga bolje razumjeti u "ostvarenju uloge" kroz suodnos s učenicima. Na jednoj strani Zijaija ga predstavlja kao pobožnjaka kojemu je Božije ime uvijek na umu, gotovo da se približio stupnju bogougodnika (b. 360), njemu se počelo pripisivati da svojim riječima oživljava mrtva srca (b. 371), i da dahom liječi neizlječivo bolesne (b- 374-375). Kada san "probudi" šejha San'ana (*San je ono što budi usnuloga – što razboritome otkriva tajne* (b. 395)) on svoje učenike poziva da skupa u Rumeliji osvjedoče značenje njegova sna. Kada San'an pristupi vjeri Ljubavi, učenici u skladu s racionalno stečenim znanjem odgovaraju svog učitelja od Puta Ljubavi. Jedan ga poziva da se pokaje, na što "snom probuđeni" šejh govori da se kaje zbog toga što je bio šejh, zbog svoje slave i gordosti (b. 664-665). Drugi ga poziva na poštivanje forme – obavljanje namaza kao jednog od pet principa islamske prakse, treći ga poziva da uzme abdest i gusul, a on odgovara da se već kupa u suzama.

⁶ Šire vidjeti: Mostarlı Ziyai, *Şeyh-i San'an Mesnevisi*, Hazırlayan Müberra Gürgendere-li, Kitabevi, İstanbul, 2007, 231; Alena Čatović, *Tragom priče o šejhu San'an*, Hasan Zijaija Mostarac i njegova "Pripovijest o šejhu Abdurrezaku", Univerzitet u Sarajevu, Orijentalni institut, Posebna izdanja L, Sarajevo, 2017, 292; Amina Šiljak Jesenković, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljubavi*, 318-361.

Konačno, “pošto savjeti nisu djelovali, svi su oni šejha bili napustili. Svi su kazali hajmo ga svi napustiti, pa ćemo šta se iza kulisa krije vidjeti” (b. 698-699) Koliko god da je šejha San’ana kao učitelja pratilo mnoštvo njegovih učenika, čini se da je njihova veza bila površna, formalna, u skladu sa stanjem učenika i njihovog učitelja prije “sna” kao preokreta. Učenici se sa svojim učiteljem razilaze na granici Puta razuma i Puta Ljubavi. (*Prijateljstvo meni ne možete dati- Jer sa slašću aška niste upoznati; Da ste ašk spram Drage ikad upoznali- svi bi ovdje skupa sa mnom drugovali.* (b. 1201-1202)

Na drugoj strani imamo jednog učenika koji s njim nije krenuo za Rumeliju, i koji će, po povratku one velike skupine učenika u Mekku, saznati o situaciji u kojoj se njihov učitelj nalazi. On iznosi bitne kritike na račun svojih prijatelja, i dotiče se suštine odnosa učitelja i učenika, ali i prijateljstva: *Onaj ko je vazda kom prijatelj stvaran / U ovakvom trenu mora biti odan; Prijatelji, sad ste vi njega izdali / Teret čina šejha niste izdržali; Otkud šejhu ova žudnja, želja silna? / Nemate vi pojma u čemu je tajna; Pravi murid mora vazda iskren biti / Spram stanja murida i šejh će voditi; Pravo da ti kažem, nije niti nula Gdje će postat’ vitez izrod od murida / Kad odgoja nema, a odgoj je nužda; Ko svom drugu nije drug i u nevolji / Nek mu ko peharu nikad ne dovolji; Muška tetka što svog izda prijatelja / Muževnosti kaftan svoj mrljama prlja; Vi nemate srama, koja je grehota / Pravice, vjernosti puna su vam usta; Šta vam je trebalo biti licemjerni / Ta, bolje bi bilo da ste bili vjerni; Drug svom drugu mora od pomoći biti / Makar da se sprema vjeru napustiti.* (b. 1255-1265).

Kritika koju vjerni i čestiti pojedinac upućuje masi, “skupini učenika” koji su slijedili svog učitelja na putu u Rumeliju, u prvom dijelu govori o etičnom u odnosu prema stvorenim, preciznije, o ovostranom prijateljstvu i odanosti, on se dotiče toj masi opipljivih, prepoznatljivih kategorija, kategorija vidljivog i naučenog, ali ne iskušenoga, i pogotovo ne apstraktnoga, onostranoga. Nakon toga oni se pokušavaju opravdati, govoreći kako su se svi pokorili njegovoj odluci, jer su dobili slobodu, kada je odbio njihovo društvo. Premda sav *dekor* (Mekka, molitve, činjenica da je Šejh desetine puta obavio petu islamsku dužnost – hadž) upućuje na pretpostavku da je odnos Šejha San’ana i njegovih učenika temeljen na podučavanju

pitanjima vjere u Boga, oni se zadržavaju samo na pojmovima koje u obostranim kategorijama percipiraju: grijeh, pokajanje, prevjeravanje, ljubav prema inovjerki, zabrana vina, obavljanje ili neobavljanje molitve. Tek odani učenik koji je “sve tajne skrivene šejhove znao” uvodi osvješćenje o Djelatnome Bogu kao referentnoj tački, Bogu Koji se odaziva molitelju, i poziva svoje drugove da se molitvama za učitelja obrate Bogu.

U Božijoj kući da ste zavapili / Da ste Mu iskreno želje otkrili; Da ste u molitvi ruke podigli / I za povratak šejhov zamolili; Nadati se, tad bi Uzvišeni Bog / Oprostio grijeha šejha, roba Svog; S molitvama Opskrbitelju vi ste prestali / Od Božije kuće ste se okrenuli (b. 1283-1285).

Ovaj jedan odani učenik povlači za sobom mnoštvo “pratilaca” spremnih na slijedeće, ali nevičnih pronalaženju vlastitih rješenja temeljenih na Svetim Izvorima.

Četrdeset dana i noći su proveli / U izolaciji molitve Bogu ponavljali; Ni na tren nisu na jelo mislili / Nit u snu oči malo odmorili; Da bi hljeb ko puni mjesec, ne bi ga ni pogledali / Da bi voda s rajskog vrela, kapi ne bi okusili; Samo su u poniznoj molitvi plakali / I strijela uzdaha svoj cilj tad pogodi (b. 1318-1321).

Ovdje nam se čini važnim uočiti kako u odnosu učitelja i učenika valja prepoznati ne masu sljedbenika, nego pojedinca koji će se u svojoj iskrenosti fokusirati na suštinu sadržaja o kojem uči.

I u mesneviji o Huma i Humajun, protagonistica Huma do dvanaeste godine provodi kod učitelja kod kojeg ovladava različitim znanjima i vještinama. U mesneviji o Huršid i Ferahšad također djevojčica Huršid devet godina provodi uz pira – učitelja, uz kojeg savladava temeljna znanja, ali i jahanje i rukovanje oružjem. Također, i u mesneviji o Varki i Gulšah, u prvom medžlisu protagonisti zajedno kreću u školu, koja je inicijalna tačka gdje se budi ljubav, ali i tačka prvog razdvajanja: *Varka i Gulšah, dvoja medna usta / Stekli su odgoj i znanje; Naučili su pisati i čitati / Jer su u sedmu godinu unišli; Humam sina dade musketiru / Kako bi naučio muževnosti vještinu*⁷. U mesneviji o Džemšid i Huršid, Džemšid traži od svog učitelja da intervenira kod njegovog oca – kineskog vladara kako bi mu

⁷ Yusuf-ı Meddah, *Varka ve Gülşah (inceleme-metin-dizin)*, prema Amina Šiljak-Jesenković, *Re/Konstrukcija priča o Lj/ljubavi*, 398.

odobrio da ode u Bizantiju. Mihrab je ključni savjetnik Džemšidov, tipični model rezonera koji ga savjetuje, vodi, dok Džemšid u svom mladalačkom zanosu traži prečice.⁸

U Behištijevoj interpretaciji priče o Mihru i Mušteriju zaplet počinje kada dva sedmogodišnja dječaka, snažno vezana, kreću u školu pred “učiteljem koji vlada svim znanjima”. Kada sin podlog dvorjanina, Behram, koji je ljubomorani na Mušterija kao Mihrovog najboljeg prijatelja, učitelju iznese niz potvora na dvojicu dječaka i karakter njihova odnosa, daje mu mito od hiljadu zlatnika, kako bi o tome obavijestio cara, Mihrova oca. Behram je zloban, dok je učitelj pohlepan: *Premda pri njem nije mržnja niti zloba / Iz vjere ga tjera njegova pohlepa*. Tako on optužuje Mušterija da ometa Mihra u učenju: *Mušteri, taj nesretnik, neprestano / Običaj mu bi dangubit, zabavljao bi se stalno; Svo bi vrijeme u dangubi provodio / Šta god radi, svaki tren bi zabava i igra bio; On mladiću milom ne da ni da uči, ni da prati / Ne bi smio Mihr s njime tako prisno drugovati* (Behištî, b. 838-840). Tada car zabranjuje veziru da svog sina dovodi u blizinu Mihra, ali njihov saveznik i prijatelj Bedr također uspijeva mitom privoljeti učitelja da dopusti komunikaciju Mihra i Mušterija. U Munirijevom istoimenom spjevu Behram učitelja, kojeg Muniri naziva Molla Sejjidom Fazilom, podmićuje u zlatnicima i dragom kamenju.⁹ Ovo je, čini se, rijedak primjer gdje je karakter učitelja prikazan kao negativac. Unatoč onom uvriježenom hvaljenju njegove učenosti i prenošenja znanja, pohlepa ga potiče da se prikloni i protagonistima i antagonistima priče.

Puno više prostora nego li rad u jednom zborniku dopušta zahtijevala bi analiza karakterizacije (savršenog) učitelja i (idealnog) učenika čija ljubav (emocionalna, duhovna i intelektualna povezanost) jeste u središtu više djela napisanih u formi mesnevijske. Premda karakterizacija učitelja, učenika i njihovog odnosa nije izdvojeno analizirana u sjajnoj studiji *Muradnama Derviš-paše Bajezidagića – Objekt Ljubavi u tesavvufskoj*

⁸ Şire v. Münevver Okur Meriç, *Cem Sultan Cemşid ü Hürşid, İnceleme, Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997. (690).

⁹ Şire v. Arzu Polat, *Behiştî Sinan'in (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşteri Adlı Mesnevisi* (İnceleme-Metin), neobjavljena doktorska teza, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017. X+714.

književnosti Adnana Kadrića, upravo ova studija nam, osobito kroz teoriju šahida postavlja teorijski i metodološki okvir i kandidira odgovore primjenjive kako na Bajezidagićevo djelo temeljeno na Binaijevoj *Sehaname*, odnosno njihov prototekst u Attarovom djelu *Ilahiname*,¹⁰ tako i na sadržaje u Atayievom djelu *Heft-han (Sedam trpeza)*, te drugim djelima slične tematike.

Zaključak

I u narativnim spjevovima ljubavne tematike u turskoj književnosti, kao i u književnostima drugih jezika naroda Islamskoga Parnasa uočljiv je značaj obrazovanja i odgoja, a samim tim i značaj učitelja, procesa sticanja obrazovanja i učenja vještina, kao i značaj relacije učitelja i učenika. Čini se da je upravo ovo naglašavanje procesa sticanja znanja i učitelja kao prenositelja znanja preslikavanje uloge koju bi obrazovanje i učitelj trebali imati među baštinicima islamske tradicije i civilizacije. Na primjerima iz Fahrijeve i Šeyhijeve mesnevice o Husrevu i Širin, ukazali smo na lik učitelja preko kojeg se ukazuje na socijalni status protagonista, ali on dalje kroz život ostaje uz svog učenika kao njegov prijatelj, savjetnik, “rezoner”. Idealni junak, plemić, budući vladar mora vladati egzaktnim znanostima, poznavati jezik, filozofiju, logiku, retoriku, ali i fizičku vještinu i spretnost. Učitelj posredno upućuje na etičke norme, ali u intimu onostranoga (Ljubavi) se nastoji ne uplitati, štaviše, pokušava potaknuti učenika na racionaliziranje situacije. Inicijacija na Putu Lj/ljubavi Lejle i Kajsa događa se upravo u periodu kada kreću u školu sticati prva saznanja, i umjesto ovostranog nauka spoznatljivog racionom, sve njihove spoznaje intenziviraju ljubav. Učitelj (za kojeg se može pretpostaviti da posjeduje iskustvo teškoga puta ljubavi) pokušava s tog puta odvratiti već opsjednutoga Kajsa, koji će u jednom momentu i sam kroz svoje emocionalno iskustvo postati učitelj naratoru – Zejdu. Kazivanje o Šejhu San’anu nam također nudi kompleksnu sliku učitelja, uvjetovanu koliko okolnostima

¹⁰ Šire v. Adnan Kadrić, *Muradnama Derviš-paše Bajezidagića – Objekt Ljubavi u te-savvufskoj književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 19- 52.

(spletom događaja koji čine radnju) toliko i odnosom “mnoštva sljedbenika/pratilaca” naspram jednog iskrenog učenika (ali ne i slijepog pratioca) koji je uspio proniknuti u suštinu sadržaja kojima ga je Šejh San'an kao učitelj podučavao. To nas pak dovodi do ideje o realizaciji karaktera učitelja upravo kroz odnos s učenikom. Slične klišeje učitelja kao savjetnika i pratioca kroz cijeli život, učitelja kao zastupnika racionalnog, škole kao tačke inicijacije protagonista na putu ljubavi uočili smo i u nekolicini drugih djela. No, bilo da se radi o učitelju koji podučava svog učenika ovostranim znanjima i vještinama, ili onom koji ga podučava na svakoj razini znanja i spoznaje, možemo zaključiti da se mahom radi o karakteru “prijatelja” i “saveznika” koji brine o svom učeniku kao protagonist priče. Jedini primjer negativne karakterizacije smo uočili u Munirijevom i Behištijevom spjevu o Mihru i Mušteriju, gdje učitelj unatoč velikoj učestalosti, iz pohlepe (a ne iz principa odbrane propisa ili potrebe da spriječi “griješ” i zaštititi mladoga princa Mihra, iako će to na taj način predstaviti) vladaru prijavljuje “sumnjivi karakter bliskosti dvojice dječaka”, a potom također iz pohlepe postati saveznik protagonista naše priče.

Na kraju, koliko god ljubavne priče ispričane u formi mesnevi bile apstraktne, koliko god one bile građene na simbolizmu divanske i tesavvufske poezije, karakterizacija lika učitelja kao jednog od najvažnijih sporednih likova u ovim narativnim spjevovima, kao i činjenica da je u brojnim djelima učitelj postavljen kao važna figura u ključnim tačkama razvoja radnje i preokretima radnje, ukazuje nam na značaj ličnosti učitelja i samog, kako svjetovnog, tako i vjerskog i duhovnog obrazovanja u kulturi Islamskoga Parnasa, čijim važnim segmentom smatramo i tursku, osobito osmansku kulturu.

Izvori i literatura

- Ćatović, Alena, *Tragom priče o šejhu San'anu, Hasan Zijajija Mostarac i njegova "Pripovijest o šejhu Abdurrezaku"*, Univerzitet u Sarajevu, Orijentalni institut, Posebna izdanja L, Sarajevo, 2017.
- Fuzuli, *Leyla ve Mecnun, Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*, Hazırlayan Muhammet Nur Doğan, YKY, Beşinci baskı, İstanbul, 2007.

- Güneş, Özlem, *Fahri'nin Hüsrev ü Şirin'i (Metin ve Tahlil), Nizami ve Şeyhi'nin Eserleriyle Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, TC İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
- Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, haz. Naci Onur, Akçağ Yayınları, Türk Klasikleri/Mesneviler: 1, Ankara 1991.
- Kadrić, Adnan, *Muradnama Derviš-paše Bajezidagića. Objekt ljubavi u tesavvufskoj poeziji*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
- Kortantamer, Tunca, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 88, İzmir, 1997.
- Mostarlı Ziyai, *Şeyh-i San'an Mesnevisi*, Hazırlayan Müberra Gürgendereli, Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Okur Meriç, Münevver, *Cem Sultan Cemşid ü Hürşid, İnceleme, Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Polat, Arzu, *Behiştî Sinan'in (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşteri Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017.
- Šiljak Jesenković, Amina, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljubavi*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023.
- Šiljak-Jesenković, Amina, *Uvod u historiju i teoriju poetske forme mesnevija na turskom jeziku*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2017.
- Timurtaş, K. Faruk, *Şeyhi ve Hüsrev ü Şirini, İnceleme – Metin*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No 2670, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980.
- Yılmaz, Fatma Nur, *Mihr ü Müşteri*, yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.
- Yusuf-ı Meddah, *Varka ve Gülşah (inceleme-metin-dizin)*, haz. Kazim Köktekin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Characterization of the figure of the teacher in love-themed *masnawi* in Turkish language

Summary

This study delves into a curated selection of love-themed *masnawi*, which was selected as work portraying the intricacies of worldly love interwoven with a profound semantic layer of esoteric Love. Focusing on the portrayal of teachers within these works, our objective was to illuminate the characterization of educators and underscore the pivotal role they play not only in the literary realm but also in shaping the broader cultural landscape of Islamic Parnas. Beyond literature, we extend our inquiry to emphasize the significance of nurture and education across diverse disciplines, encompassing the exact sciences, humanistic and social studies, as well as religious studies and their practical applications through ethical principles and principles of belief and religious practices.

Keywords: love, *masnawi*, teacher, Layla and Majnun, Khosrow and Shirin, Shaykh San'an, Mihr and Mushtari

‘When Madame Butterfly refuses to die’ by Erendiz Atasü

Melinda Botalić

Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet
melindabotalic@gmail.com

Abstract

As it is visible from the presented short story, the main cause of predestined crazed female identity is the patriarchal system, which through repression generates madness, making a woman trapped by isolating and excluding her from the society. The behaviour of the main protagonist Çio Çio San is certainly connected to the inability to identify with the imposed role of the woman, while it also shows her reaction and resistance because she cannot and does not want to tolerate this state any longer. Through history, gendering of hysteria has directly implied gender asymmetry which is also portrayed in this short story by the Turkish writer Erendiz Atasü.

Key words: woman, hysteria, E. Atasü, woman’s role in the society, Madame Butterfly

Introduction

There are countless ways of approaching a literary text, so its interpretation and evaluation are never fully rounded or final. A literary work is always open for new interpretation and analysis, and allows us to discover new attributes and values, which leave room for new research and new research perspectives.

This paper focuses on one small, but highly important part of research of literary text, and that is the issue of gender and gender differences in the short story ‘*When Madame Butterfly Refuses To Die*’ (*Madam Butterfly Ölmeyi Reddederse*) by Turkish writer Erendiz Atasü.

In her constant effort to fulfil her primary and secondary roles, while simultaneously renouncing herself and her essence, woman, ‘constructed as the one without credibility, as absent and silent’ (Spivak, as cited in Đurić, 2009: 239), has to constantly stifle her sense of alienation and not belonging to the man’s world. With time, this becomes an extremely heavy mental load after which she acts outside the norm and becomes the ‘social monster.’

Women in E. Atasü’s short stories refuse to be oppressed and fight for their more equal role by resisting the norm. However, the cruel reality and patriarchy are so deeply rooted in every aspect of the society that women often, physically rather than morally, fail in their attempt to escape the gender oppression.

Madame Butterfly, Çio Çio San or simply a woman

Representation of women, as a kind of critique of the existing patriarchal matrix, presented in Erendiz Atasü’s short story ‘Madame Butterfly Refuses To Die’ (*Madam Butterfly Ölmeyi Reddederse*) portrays the woman who refused to adhere to the ruling hegemony and the deterministic pattern created in the short story ‘Madame Butterfly’ written by the American writer John Luther Long in 1989. Opera of the same name was inspired by the short story and composed by Giacomo Puccini, while the text was adapted by Giuseppe Giacosa and Luigi Illica. The author in her story follows the existing plot, but with her arguments subverts the existing ‘narrative’ from the inside, ultimately delaying the expected/tragic outcome.

The original opera in three acts, which was the inspiration and the starting point for Atasü’s short story, begins with the introduction of the fifteen-year-old geisha Çio Çio San ready to marry Pinkerton, the lieutenant of the United States Navy. The young geisha changes her religion for love and starts living with Pinkerton. Her family considers this as a betrayal of her religion, culture, nation, and themselves, therefore, they renounce her. Çio Çio San, or Butterfly as the young lieutenant names her and she accepts it without hesitation, is in that way left without anyone

apart from Pinkerton and her maid Suzuki. Not long after, Pinkerton goes to his homeland leaving the pregnant Butterfly behind. She waits for him for years with the son to which she gave birth. One day, he comes back, but not alone. He returns with his new wife and the reason for his return is more hurtful than the knowledge that he married, because he returned to take his and Butterfly's son to America. Pinkerton's double betrayal causes unspeakable pain for Butterfly and results in her taking her own life with a sabre.

'The limits of a book are never clearly drawn: beyond the title, first line, last full stop, beyond the internal configuration and its autonomous form, it is through the reference system woven into other texts, other sentences: it is the bind that ties it all.' (M. Fuko, 1972; as cited in Tomašević, 2011: 86)

In this version of the story, which is based on binary opposition, Atasü attempts to demystify and deconstruct the ideological narrative, to shake the foundations of the patriarchal inevitability and accordingly tries to change the existing determinisms. Therefore, she decides to gift her heroin with not a different destiny, but the freedom of choice.

In fact, the life of young Butterfly – whose only wish was to become Mrs Pinkerton, but after Pinkerton had left, she only succeeded in becoming Madame Butterfly – turns into a long wait. While questioning and analysing the situation she is in, she becomes aware that she is no longer Çio Çio San, just like she is no longer Butterfly because the one who chose that name for her is gone. Therefore, she begins to question who she really is.

For Butterfly, life became a constant wait. She was no longer Çio Çio San, and since Pinkerton left, she was no longer Butterfly. Who was she then? (Atasü, 2012: 89)¹

Furthermore, the long awaited return turns into a nightmare for her. Having been marked as *the other*, i.e. a geisha who had a son out of wedlock, was rejected by the society and her own family, and was irrevocably marked as abhorrent, she silently accepts to surrender her son to his father, which leads to a tragic ending.

¹ ('Butterfly içinse, yaşam kocaman bir bekleyişe dönüşmüştü. Artık Çoi Çoi San değildi. Pinkerton gittiğine göre artık Butterfly da değildi. Peki neydi?')

Çio Çio San, Butterfly, Madame Butterfly, undestined Madame Pinkerton, or simply a woman ends her own life because she could not exist outside the dominant discourse which would, for her, mean the life of solitude.

In her text, Atasü delays the discursive destruction of Madame Butterfly by giving new meaning to the character of the main protagonist. In fact, after having spent eighteen years on the opera stage, her Madame Butterfly refuses to commit suicide for love, and decides to leave the opera and the destruction. While the director and others try to convince her to stay, she is determined to live and does so to spite them all.

- I won't die; I will live to spite them all...

- But, distinguished geisha, you cannot do that. You are a collective social property. After this, how is Giuseppe Giacosa to write his libretto? How is the respected Puccini to compose his opera? Who and in what way will with the supernatural power of music portray the sublimity of love's suffering, serenity of the wait, the depth of sorrow caused by failed hopes and woman's destiny? Then remember all the sopranos who became famous for their role of Madame Butterfly. Renata Tebaldi, Maria Callas... How can you do this to them? (Atasü, 2012: 90)²

By deconstructing the existing modes, the author aims to 'redraft' the original story of the unhappy woman in love, who in the original story was unable to exist outside the historical context because she was 'the one who opposed' (Moranjak-Bamburać, 2003: 267). In this respect, the text advocates for the liberation from norms imposed by the patriarchal system, and rebellion against adopted, stagnant, rigorous limitation of women. The society sees this as destruction of the moral and communal values by women, and as a great threat to its homogeneity and unity.

² ('Ölmeyeceğim işte, yaşayacağım herkese inat...' 'Saygıdeğer geysa, bunu yapamazsınız. Siz insanlığın ortak kültürünün malısınız. Sonra Giuseppe Giacosa bu libreyoyu nasıl yazar? Sayın Puccini bu operayı nasıl besteler? Aşkın yüce ıstırabını, bekleyişin hüznünü, boşa çıkan umutlardaki derin kederi ve kadınların yazgısını, müziğin tanrısal gücüyle insanların yüreğine kim, nasıl iletebilir? Sonra, Madam Butterfly röliyle ünlenen bütün o sopraneları düşünün. Renata Tebaldi, Maria Callas... Onlara bunu nasıl yaparsınız?')

The voice that addresses her is representative of the patriarchal society and it always refers to her as 'respected woman or geisha', never by her name. On the one hand, this minimizes the woman's role and insists on the pejorative meaning, while, on the other hand, it emphasizes her importance. However, woman, as well as her role, is important here as long as she is subjected to the hegemony of those who rule.

"But, respected geisha, you cannot behave as you wish. How many times do we have to repeat that you are the property of the entire mankind? You are the most beautiful and the most fragile symbol of the sacred suffering. (Atasü, 2012: 91)³

Any action outside the norm condemns Madame Butterfly because in the patriarchal society, according to Kate Linker, women do not speak, they exist to be watched, displayed, and objectified. She also adds that a woman inside the patriarchal structure is unauthorized, illegal; she does not represent, she is being represented (Linker, as cited in Erić, 2007-2008: 175).

Every time Madame Butterfly speaks, in discussions with her director, composer, colleagues, nations, the world, Atasü emphasizes Madame Butterfly's critical thinking, her aspiration to change the existing world, her invitation to the social order to change the world.

Kate Millet states that misogynistic literature presents the heroines who entertain, amuse, flatter, and surrender themselves to a man (Millet, 2000: 57). The refusal to uphold these set customs and the continuous violation of the order and harmony results in exclusion from the society, which happened to Madame Butterfly.

When she refuses obedience, she is condemned to ridicule. The society sees ugliness in the anger and rage she shows. It sees the opinion she states as a threat, and reminds her that she is not supposed to think as her task is to be pretty and obedient. She is accused of ignorance the moment she raises some historical questions. Thus when she rips her own clothes with a knife because she cannot overpower the voice of society, she is deemed 'insane'.

³ ('Aman saygıdeğer geysa, öyle aklınıza estiği gibi davranamazsınız. Kaç kez söyleyeceğiz, siz insanlığa aitsiniz. Siz kutsal acının en güzel ve ince simgesisiniz.')

As it can be seen, the author allowed her protagonist to develop herself perfectly and enabled her full realization, yet everything resulted in the character's downfall.

Trapped by the dominant group, in a tragic epilogue, Madame Butterfly from E. Atasü's short story '*When Madame Butterfly Refuses To Die*' gives in to the pressure of the society in which the heroine notices both men and women, and the author uses this to depict the power of the patriarchal discourse and its influence on female identity. However, there is a crucial difference, which even the heroine points out, and it is that this time she does not kill herself for love, but because she 'lost herself'. This can lead to a conclusion that the tragic figure of Madame Butterfly did not succeed in saving herself from the hegemonic patriarchal matrix.

Virginia Woolf's opinion that women are susceptible to the subconscious mind and 'split consciousness' (Lešić, 2006: 423) due to their unequal and frustrating social and material position seems to be applicable to this short story as well.

Conclusion

Atasü's Madame Butterfly threatened the patriarchal discourse, which, terrified of the prospect of emancipation of *the other* and possible symbolic castration that would mean the loss of power, has to characterize her as insane and abhorrent, otherwise she would cause disruption. Given that Çio Çio San is (in)capable of expressing her dissatisfaction without 'a voice of reason' taken away by the men's world, she tries to collect all of her strength to overpower the 'obedient and quiet' woman within herself, which causes her double marginalization and costs her everything. Since she attempted to free herself of social and cultural constraints, which were in the way of her creating her own identity and finding herself, she was characterized as mentally disturbed. Bell huks claims that, *if you are a woman, insanity is often punishment for speaking out* (Huks, 1997: 272) and this is undoubtedly visible in the short story.

References

- Atasü, Erendiz, *Dullara Yas Yakıtır*, Everest Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012.
- Đurić, Dubravka, *Poezija teorija rod: moderne i postmoderne američke pjesnikinje [Poetry Theory Gender: Modern and Postmodern American Woman Poets]*, Orion art, Beograd, 2009.
- Erić, Olivera, “Da li je žena danas više poštovana i voljena nego pre? [Is a woman more respected and loved today than she was before?]”, in: *ProFemina*, Issue 45/50, Beograd, 2007/2008.
- Huks, Bell, “Uzvratiti reč – govor žene feministkinje, govor crnkinje [To Speak Back – The Speech of a Feminist Woman, the Speech of a Black Woman]”, (translated by Ana Gorobinski), in: *ProFemina*, Issue 9/10, 1997, 267–302.
- Lešić, Zdenko, *Suvremena tumačenja književnosti i književnokritičko naslijeđe XX stoljeća [Contemporary Interpretation of Literature and Literary Critical Heritage of the 20th Century]*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2006.
- Millet, Kate, “Teorija politike polova [The Theory of Gender Policy]”, translated by D.Lj., in: *Marksizam u svetu [Marxism in the World]. Studije o ženi i ženski pokreti [Women Studies and Women Movements]*, Časopis prevoda iz strane periodike i knjiga [The Journal of Translations from Foreign Periodicals and Books], Issue 8-9, NIRO, Novi Sad, 1981.
- Moranjak-Bamburać, Nirman, *Retorika tekstualnosti [Rhetoric of the Text]*, Buybook, Sarajevo, 2003.
- Tomašević, Boško, *Protiv književne teorije [Against Literary Theory]*, Akadem-ska knjiga, Novi Sad, 2011.

‘Kada Madame Butterfly odbije umrijeti’ autorice Erendiz Atasü

Sažetak

Kao što je vidljivo iz prikazane kratke priče, glavni uzrok predodređenog zaludenog ženskog identiteta je patrijarhalni sistem, koji potiskivanjem generiše ludilo, čineći ženu zarobljenom, izolacijom i isključivanjem iz društva. Ponašanje glavne protagonistice Ćio Ćio San svakako je povezano sa nesposobnošću da se

identifikuje sa nametnutom ulogom žene, a pokazuje i njenu reakciju i otpor jer ne može i ne želi više da trpi ovo stanje. Rodna histerija je kroz historiju direktno implicirala rodnu asimetriju koju u ovoj kratkoj priči oslikava i turska autorica Erendiz Atasü.

Ključne riječi: žena, histerija, E. Atasü, uloga žene u društvu, Madame Butterfly

Eksperimentalna proza i deteritorijalizacija jezika u djelu *U tišini života (Hayatın Sessizliğinde)* autorice Aslı Erdoğan

Edina Nurikić

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

edina.nurikic@ff.unsa.ba

Sažetak

Djelo *U tišini života (Hayatın Sessizliğinde)* zbirka je eseja u kojoj autorica Aslı Erdoğan iskušava granice poetičnog izraza kroz poigravanje sintaksom i pripovjedačkim formama i žanrovima, neobičnim izborom leksema i nestandardnom upotrebom interpunkcijskih znakova čime kroji autentičan ženski zapis, udahnuje ženski/manjinski duh/dah jeziku. U ovom *začudnom* pristupu jeziku prepoznat je *deteritorijalizacijski* potencijal djela koji se u radu nastoji detektirati i ispitati kroz teorijska promišljanja Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija uvođenjem pojmova kakvi su deteritorijalizacija, blokovi senzacija i manjinska književnost.

Gljučne riječi: eksperimentalna proza, deteritorijalizacija, žensko pismo, manjinska književnost

I

Aslı Erdoğan 2011. godine objavljuje djelo pod naslovom *U tišini života (Hayatın Sessizliğinde)* u kojem je u svoj stil i jezik unijela velike promjene i okušala se u tzv. poetičnoj prozi, kako je na koricama knjige njen tekst definiran, premda književni kritičar Semih Gümüş smatra da je taj naziv nedostatan i ograničavajući. On kaže: “Aslı Erdoğan je (...) tekstove u *U tišini života* isplela kao da plete džemper da bi čitatelj i sam mogao rasplesiti ga kako mu je volja, a možda i da bi ispleo vlastiti džemper.” (Gümüş, 2014: 117). Na tragu ovog zapažanja, moguće je raspoznati značenjski

neuhvatljivu, nesvodivu, višeglasnu prirodu spisateljičinih tekstova koji se nadaju kao eksperimentalni okršaj sa ustaljenim jezičkim i tematskim formama književnog kanona ali i vlastitih književnih djela.

Djelo *U tišini života* sačinjeno je od niza poetičnih tekstova različitog tematskog sadržaja. Riječ je o proznim tekstovima u vidu kraćih eseja u kojima spisateljica iskušava granice poetskog izraza. Djelo ne posjeduje određeni tok radnje. Spisateljica nije stvarala likove te je iznjedrila vremenski i prostorno neovisnu naraciju. Ovaj književni tekst nema ni zaplet, kulminaciju, ni rasplet, niti izvjesni centralni tok radnje oko kojeg bi tekli procesi sukoba, zrenja, napetosti ili rasplesa. Također, ne nalazimo niti protagnistu/icu kojem/kojoj bi gravitirali narativni tokovi. Spisateljica u ovom djelu u prostranstvo jezika ulazi neposredno. S druge strane, na osnovu sljedećih rečenica nameće se zaključak da je u pitanju naratorica: “Mi, ubijene žene grada čija su tijela izrešetana elegantnim, transparentnim ubistvima, okupile smo se u podrumu raskošnog dvorca što je za nas sazdan”¹ (Erdoğan, 2017: 11). Iako je narator žena, neće biti daleko od istine konstatirati kako Erdoğan u datom književnom tekstu nastoji da dospije do rodno neutralnog jezika. Isto tako, bez fikcionalnih likova, u područje jezika stupa na što izravniji način. Umjesto stvaranja protagonistica i govora o njihovoj borbi i tjeskobi kao što to čini u ostalim djelima, autorica je fokusirana na jezik i u nastojanju je da izumi novi i drugačiji jezik koji se obraća univerzalnom Subjektu. Dakle, umjesto ženskog pogleda na svijet i život, ovog puta se bavi općeljudskom problematikom sa fokusom na alternativne mogućnosti jezičkog izričaja.

II

U djelu u *U tišini života* uočljiva je naracija u prvom licu, međutim, dominantno je višeglasje. Glas naratora kaže “ja” ali u istoj mjeri se služi i formom pripovijedanja putem subjekta “ti” i “mi”. Naracija na više mjesta na neobičan način počinje teći u drugom licu, u neočekivanom trenutku se dešava preokret u samom toku misli i konteksta koji stvara subjekat “Ja”. Pri tome nije jasno na koga se konkretno odnosi taj povik “Ti”. Moguće je

¹ (Bizler, *kentin öldürülmüş kadınları, incecik, şeffaf cinayetlerde delik deşik edilmiş; bizim için kurulmuş görkemli sarayın bodrumunda toplanmışız.*)

pretpostaviti da se odnosi na svakoga osim na naratoricu/spisateljicu u tom trenutku. Moguće da se obraća sebi iz prošlosti, izgubljenom djetinjstvu, nekome drugome ili samom čitatelju. Izbor narativnog postupka u prvom i drugom licu, umjesto u trećem, otvara mogućnost dijaloga u samom narativu. Dok je u prvom licu narator za čitatelja u poziciji drugoga (On/Ona), obraćajući se neposredno u drugom licu čitatelju ili nekom apstraktnom Drugom, spisateljica/naratorica tekst pretvara u *glatki* prostor dijaloga, odnosno u *pustinju*² koja svakim novim vjetrom/čitanjem poprima novi izgled, afektivnu i perceptivnu dimenziju. U ovom djelu Erdoğan ne pripovijeda o drugome, ona kao da se svjesno udaljava od pozicije sveznajućeg naratora i time hijerarhijski uređenog narativa. Katkada poseže za sinergijom između pozicija “ja” i “ti”, stvara višeglasje i mnoštvenost u glasu “mi”. Udaljavajući se od jednostranog, pristrasnog diskursa “ja”, zadržava polifonost vlastitog narativa i sebe kao autora postavlja na mjesto recipijenta. Ona time mijenja poziciju samog autora kao autoriteta³ i dekonstruira tradicionalni/ustaljeni hijerarhijski poredak u ravni autor-čitatelj. U trenutku kada je narator vraćen u ravnopravan položaj sa čitateljem, tekst se otvara u svoj svojoj punini, postaje mu dostupan na krajnje izravan način; otvara se mogućnost neposredne, recipročne komunikacije, stvaranja svaki put novih značenjskih slojeva teksta. Drugo lice naracije čini da čitatelj osjeća izravno obraćanje njemu samome, tako da i blokovi senzacija stvoreni tekstem nalaze fluidniji, deleuzeovski *klizaviji* i prodorniji put do samog čitaoca kao recipijenta te tako i stvaraoca teksta. Neće biti pogrešno konstatirati da se ovom relativiziranom pozicijom subjekta narušava njegova gramatički ustrojena autoritarna stabilnost i ujedno se putem tog jezičkog/gramatičkog ogoljenja demaskira i ogoljuje sam Subjekt autora što neodoljivo priziva i dezintegritet, nekoć cjelovitog Subjekta. Fluidni prostor između subjekta “ja” i subjekta “ti” u predmetnoj naraciji markira

² Metafora pustinje zauzima važno mjesto u nomadološkom diskursu Deleuzea i Guattarija. Predstava pustinje aludira na promjenljivu, nestabilnu, rizomsku strukturu pustinje koja je u stalnom nastajanju i postajanju, gdje se pod krilima vjetra u jednom kontinuiranom toku mijenja izgled, raspored brežuljaka i ravnina, gdje nije moguće odrediti početak, kraj niti sredinu. To je ujedno jedna beskonačna *tabula rasa* koja uvijek i iznova nudi nove mogućnosti postajanja.

³ Znakovita je analogija između riječi autor i autoritet.

nestabilnu poziciju gramatičkog subjekta koliko i ontološkog Subjekta. Subjekt u diskursu Deleuzea i Guattarija nije ni preegzistirajući, ni stabilan, nego uvijek u procesu postajanja, “individualiziran inherentnim razlikama” (Stagoll, 1998: 36). Tu se ne radi o konačnom proizvodu, već uvijek o postajanju, a “postajanje je za njih različito i od oponašanja i od djelovanja i od prilagodbe modelu i od asimilacije.” (Paternai-Andrić, 2014: 123)

U eseju pod naslovom “Narcisove maske” (‘Narkissos’un Maskeleri’) ruši se četvrti zid⁴ između autora i čitatelja kada Aslı Erdoğan u svoje lično ime govori o sebstvu i pisanju sebe u kontekstu romana *Grad u crvenoj pelerini* i odgovara na pitanja u vezi sa glavnom protagonisticom romana. Sljedeći navodi su svjedočanstvo autorice o tome kako je izabrala ime svoje protagonistice: “Našla sam ime žene, tačnije, ona je potrčala prema svome imenu: Özgür. Tumačeći svaki znak, pripovijedajući, dajući riječima smisao, a smisao riječima, pišući, brišući, iznova pišući trčala je Özgür sa svojom pričom, sudbinom i sjenkom.”⁵ (Ibid: 124)

Sličan dekonstrukcijski postupak fikcionalnog teksta moguće je prepoznati u eseju iz iste zbirke pod naslovom *C.V. – Priča o životu (C.V. – Hayat Hikayesi)* gdje autorica citira odlomke iz svojih prethodnih djela. U ova dva eseja autor i čitatelj se susreću izravno bez ikakvog posredovanja i “spisateljske maske”. Sljedeće navode autorica je iz svoje zbirke pripovjedaka *Čarobni Mandarin* utkala u eklektičnu mrežu tekstova u djelu *U tišini života* što predstavlja ujedno i autoreferencijalni ali i intertekstualni momenat.

*****//Imam 27 godina. Koračam strme padine, kamene ulice nekog grada Centralne Evrope. Jedno oko mi je u povoju.

⁴ “Četvrti zid, termin koji potječe iz kazališta, označava granicu između fikcionalnog svijeta u kojem egzistira predstava/serija te realnosti. Rušenje četvrtog zida obično je termin za moment kada se glumac obraća publici.” <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/abeceda-televizijskih-pojmova-20100921> (zadnji pristup: 2.9.2023.)

⁵ (*Kadının adını buldum, daha doğrusu o kendi adına doğru koştu: Özgür. Her işareti yorumlayarak, anlatarak, sözcüklere anlamlarını, anlama sözcükleri vererek, yazarak, silerek, tekrar yazarak kendi hikayesinin, yazgısının, gölgesinin peşinde koştu Özgür.*)

*****///Ja sam zbir svega onog što mi je dosad dato i onoga što mi nije dato, onoga što sam izgubila i onoga što ću izgubiti, mojih riječi i mojih tišina...⁶ (ibid, 173)

U tišini života je djelo u kojem autorica nastoji da gaji izrazito poetičan stil izumljujući “nove sile ili nova oružja”(Delez, Parne, 2009: 4) u borbi protiv ustaljenih i sjedilačkih poetskih struktura i oruđa. Semih Gümüş za ovo djelo kaže: “Spisatelj/ce kao što su Aslı Erdoğan ne izostaju od tražanja za smislom; ovog puta su to tekstovi koji su internalizirali formalna svojstva poezije, smisao pronalaze unutar samog jezika, riječi i svugdje gdje se jezik pretvara u riječi.” (Gümüş, 2014: 117). Erdoğan u ovom djelu ostavljajući po strani elemente fikcijskog narativa, svu svoju spisateljsku pažnju usmjerava na potragu za jezičkim mogućnostima. Takav jezički eksperiment podudaran je sa spisateljskim stavom i činom kojeg je Deleuze nazvao “bivanje strancem u vlastitom jeziku” što znači izum novog, osobenog stila, manjinske književnosti naspram književnog kanona većinske književnosti (Deleuze, Guattari, 2013: 32)

Jedna od karakteristika predmetnog teksta ogleda se u tome što, iako tematski dosta fragmentiran, uspijeva očuvati cjelovitost i koherentnost jezičkog izraza od početka do kraja. To je tekst koji sadrži ritam i analogiju. U djelu se iskušavaju fonetičke mogućnosti jezika fonetičkim podudarnostima, korištenjem velikog slova, slogovanjem, nestandardnim korištenjem različitih interpunkcijskih znakova (tri tačke, uzvičnik itd.). Tekst ostavlja dojam da je napisan da bi bio izvođen, čitan naglas i slušan i doista je pogodan za tu vrstu performansa. O tome govori i sama autorica u pogovoru knjige gdje naglašava da su neki dijelovi knjige napisani kako bi bili izvođeni kao umjetnički performansi. U knjizi nalazimo dijelove teksta napisane kao bilješke uz fotografije. Također, prisutan je odlomak koji treba da se adaptira u performansi plesnog teatra i izvodi na sceni. Stoga, može se reći da djelo *U tišini života* posredstvom svog originalnog jezika stvara mogućnost jedne rizomske otvorenosti i pluralnosti kroz intertekstualnu i

⁶ (*****/// 27 yaşındayım. Bir Orta Avrupa şehrinin dik yokuşlarını, taş sokaklarını arşınıyorum. Bir gözüm sargılar içinde. Bana verilmiş ve verilmemiş her şeyin toplamıyım ben, yitirdiklerimle yitireceklerimin, sözcüklerle suskunlukların...)

intermedijalnu mrežu. U suautorskoj knjizi *Dijalozi Deleuze i Parnet* ističu sljedeće:

No, dobar način da čitamo u današnje vreme jeste da ovladamo umećem koje nam omogućuje da knjigu čitamo kao što slušamo neku ploču, kao što gledamo film ili televizijsku emisiju, kao što doživljavamo pesmu: svako čitanje koje bi za knjigu zahtevalo nekakvo posebno poštovanje, nekakvu drugačiju pažnju, dolazi iz drugog vremena i osuđuje knjigu jednom za svagda. Tako se ne postavlja pitanje teškoće niti razumevanja: pojmovi su baš kao zvuci, boje ili slike, to su sile koje vam ili odgovaraju ili ne odgovaraju, koje prolaze ili ne prolaze. (Delez, Parne, 2009: 12)

Kao da Deleuze književnost nastoji razriješiti njenog kanonskog bremena i dodijeliti joj aktivnu ulogu u toku života kroz oslobađanje književnog teksta od onoga što Umberto Eco naziva *overinterpretation*. Riječima dodijeliti zvuk, boju i sliku, drugačiju mogućnost predstavljanja kroz ontologiju postajanja. Takvo književno nastojanje Aslı Erdoğan, može se interpretirati kao postupak “deteritorijalizacije” književnog jezika. Pojam “postajanja” je ključan za Deleuzeovu filozofiju. On je povezan sa njegovom namjerom da djelatnost mišljenja zamisli drugačije, tj. da redefiniše samu filozofiju. Deleuzeov pojam postajanja preuzet je i adaptiran od Nietzschea. “Postajanje nije ni dinamička suprotnost suprotnosti, niti raskrivanje neke suštine u teleološki uređenom procesu koji vodi ka sintetizujućem identitetu” (Braidotti, 2017: 112). Delezijansko postajanje je afirmacija pozitivne razlike, zamišljene kao mnoštven i stalan proces transformacije. “Riječ nomad označava osobu koja se ne može definirati u smislu prostora ili vremena, za razliku od vremenske i prostorne definiranosti sjedilačke egzistencije” (Ibid:114). Kako Rossi Briadotti ističe u svojoj knjizi *Nomadic Subject*, pojam nomada se više koristi kao metafora nomadskog tijela koje prolazi kroz različite ali međusobno povezane entitete postajanja, stvarajući neodređen broj subjekatskih pozicija. “Svojstveno oblikovanju subjekta, ispostavlja se teorija (čistog) događaja i vječnog povratka, što utvrđuje razlike, postajanje i mnoštvenost, a čiji princip osigurava prekid ili rez, odnosno ne dopušta utemeljenje subjektova identiteta kao fiksnog ili konačnog” (Paternai-Andrić, 2014: 123).

U pogovoru knjige *U tišini života* Asli Erdoğan kaže: “Prije samo nekoliko mjeseci kada sam počela sa pisanjem posljednjih tekstova, uspjela sam shvatiti zašto bez prestanka tragam za drugim glasovima osim mog glasa, zašto uporno jurim za onim što nedostaje” (Erdoğan, 2017: 175)⁷. Naratorica tokom cijelog teksta ide tragom tog glasa i glas u dubini ili u daljini koji čuje nastoji pretočiti u tekst. Glas može imati i metaforičku funkciju, no, isto toliko se odnosi i na konkretne auditorarne doživljaje, odnosno, afekte izražene kroz jezik i pismo.

Nadalje ćemo nastojati da ukažemo na osebjune upotrebe jezičkih sredstava u svrhu postizanja željenog afektivnog učinka kroz slike, boje i zvuk. Naprimjer, ono što želi izreći vriskom ili istaknuti u odnosu na ostatak rečenice Erdoğan markira velikim slovima: “Sve je to bilo da bih napisala jednu rečenicu. Jedna jedina rečenica kroz koju će novi dan sam od sebe poteći, rađajući se tiho, u veličanstvenom sjaju nastaviti svojim putem, a potom mirnog srca zaći... KAMO SREĆE.”⁸ (Ibid: 150)

Začudna, nestandardna upotreba interpunkcijskih znakova u vidu korištenja tačke nakon svake riječi ili intenzivno korištenje tri tačke prizivaju stanke i pauze, intenziviraju atmosferu tišine u jeziku za kojom autorica traga, paradoksalno, pišući, dakle, razbijajući ciljanu tišinu.

“Eto, tada bih se sjetila da sam se rodila uz njen vrisak...

Da sam preuzela vrisak...

// Počnimo iz početka. Riječ. Duša. Svjetlost. Bilo jednom, jednom nije bilo. (ili je obratno?)

/// Zatvori oči. Sada ću brojati do deset. Kada kažem deset...

//// Majko, šta znači umrijeti?” (Ibid, 171)⁹

⁷ (... neden durmamacasına kendiminkinin dışında sesleri aradığımı, neden ısrarla eksik kalanı kovaladığımı, ancak anlayabildim.)

⁸ (“Tek bir cümle yazabilmek içindi. Yeni günün içine kendiliğinden akacağı, sessizce, muhteşem bir parıltıyla doğup yoluna koyulacağı, sonra gönül rahatlığıyla batacağı tek bir cümle... KEŞKE)

⁹ (İşte o zaman hatırlardım onun çığılıyla doğduğumu... O çığılığı devraldığımı... //Baştan başlayalım. Söz. Yürek. Işık. Bir varmış, bir yokmuş. (Yoksa tam tersi miydi?) /// Gözlerini kapa. Şimdi ona kadar sayacağım. On dediğimde... //// Anne ölmen ne demek?)

Tekst svjedoči intenzivnoj potrazi za poetičnim oblicima izraza ali i naglim, moglo bi se reći, deleuzeovski pohvalno, šizoidnim prelazima iz prozne forme u poetsku formu naracije gdje se narativni prelaz vizuelno akcentira *italicom*, odnosno, kosim grafemima ali i vertikalnim nizanjem rečenica.

*“Sve što želim reći,
sjaji poput srebrenog prstena na blatnjavom trotoaru,
zbog kojeg niko neće sagnuti se i podići.
Sve što želim reći,
stješnjeno je u usku dolinu vremena,
dužine je nekoliko sekundi, možda nekoliko minuta,
dubine života od trideset i kusur godina.”* (Ibid, 150)¹⁰

Osim slogovanja u tekstu svjedočimo i parcelaciji riječi slovo po slovo:

Jedna djevojčica, da bi završila svoju priču, olovkom koju je nespretno držala u ruci nacrtala je jednu pticu. Ta ptica nije ličila ni na jednu pticu koju je dotad vidjela, nije imala ni krila jer ona je bila sam let. U njenim očima vidjela je svoje, prozvala je njenim imenom: p-t-i-c-a (ibid: 171)¹¹

Parcelacija riječi na slova, taj fonetički rascjep govori u prilog inventivnog izričaja. Čitanje slovo po slovo riječi “p-t-i-c-a” (tur. k-u-ş) u svijesti recipijenta stvara zvučni afekat ali isto tako, i sliku ptice koja polijeće, kao da je postepeno, svakim izgovorenim glasom (fonemom) ptica na sve većoj visini. Autorica “reducirajući glas u pismo i u grafem kao krajnji proizvod pisma” (Öğüt, 2005: 31) riječima, odnosno, naraciji daruje pokret. Dok je prilikom upotrebe velikih slova i slogovanja cilj akcentirati, kada se slogovi svedu na grafeme odnosno foneme, u prvi plan dolazi ritam i osjetilni doživljaj.

¹⁰ (Söylemek istediğim tek şey/gümüş bir yüzük gibi parıldıyor çamurlu kaldırımında/kimse-nin eğilip almadığı/Söylemek istediğim her şey/daracak bir vadisine sıkışmış zamanın/ birkaç saniye, belki birkaç dakika uzunluğunda/otuz küsur yıllık bir yaşam derinliğinde.)

¹¹ (Günün birinde bir kız çocuğu kalemi eline aldı, bir kuş resmi yaptı. Gördüğü hiçbir kuşa benzemiyordu bu kuş, kanatları bile yoktu. Uçmanın ta kendisiydi: K-U-Ş)

Eksperimentalnom upotrebom jezika i poetičnim performansima koji u prvi plan ističu zvuk, pojavljuju se “zone bliskosti”¹² (“zones of proximity”) između čovjeka, životinja i biljaka. To se može shvatiti i kao kritika antropocentričnog shvatanja u odnosima između čovjeka i prirode. Stoga, u djelu nije moguće govoriti o cjelovitom, apsolutnom, autoritativnom subjektu; naprotiv, tu dominira shvatanje nestalnog, dinamičnog subjekta koji je u doticaju sa “drugim” i svojom okolinom, pokreće procese postajanja i nastaje u pokretu zajedno sa jezikom. Ovo shvatanje nomadskog subjekta u nastanku i postajanju, kako ističe Rosi Braidotti, narušava povlaštene pozicije subjekta kao što su “muškarac/bijelac/heteroseksualac/onaj koji govori standardnim jezikom/ imućan/urban” (Braidotti, 2013: 34) i prouzrokuje njegovu depersonalizaciju. Također, eliminira dominantni jezik kojim stabilni subjekat reprezentacijskog sistema želi uspostaviti kontrolu nad “drugim”. Stoga, možemo s pravom reći da je ovaj eksperimentalni projekat Aslı Erdoğan, između ostalog, usredsređen i na ukazivanje neutemeljenosti dominantnih diskursa ili ga je moguće čitati i kao takvog.

Proizvodnju i prenošenje mnoštvenosti afekata u svom tekstu Erdoğan postiže i putem različite i neobične upotrebe interpunkcijskih znakova. U djelu *U tišini života* naročito je frekventna upotreba tri tačke. U tekstu se raspoznaje mnoštvo različitih namjena ovog interpunkcijskog znaka. Spisateljica često koristi inverziju tako da su tri tačke na kraju sastavni dio takvih dekonstruiranih, decentriranih rečenica. U diskursu nomadologije inverzija jeste “ratna mašina”¹³ kojom se unutar dominantnog jezika i gramatičkog poretka otvaraju brazde i pukotine, a čija je funkcija ukazati na drugačije, manjinske mogućnosti upotrebe većinskog jezika. Prvobitna odlika manjinske književnosti jeste deteritorijalizacija jezika o

¹² U knjizi *Hiljadu platoa* Deleuze i Guattari tvrde da postajanja “iscrtavaju jedna drugu u zoni bliskosti ili neodlučnosti” (507). Također u djelu *Essays Clinical and Critical* Deleuze upotrebljava ovaj termin da bi naglasio ideju da postajanja uvijek zauzimaju srednju poziciju “između” stvari, bića i stanja: “Postajanje nije postizanje forme (identificiranje, imitacija, Mimesis) već je to pronalazak zone bliskosti do nerazlučivosti ili ravnodušnost u kojoj se neko ili nešto više ne mogu razlikovati od žene, životinje ili molekule” (1-2).

¹³ U Deleuzeovoj misli ratna mašina označava kreativni način života i razmišljanja koji se postiže dekontekstualizacijom (deleuzeovskom deteritorijalizacijom) svih društvenih i edipalnih kodova.

kojoj Deleuze i Guattari raspravljaju u djelu *Hiljadu platoa*. Oni smatraju da će upotreba manjinskoga u tekstu većinskog dovesti do mucanja u tom jeziku. Kafka koristeći njemački u maniru manjinskoga, deteritorijalizira taj jezik, odnosno, omogućuje *mucanje u jeziku*. Deleuze smatra da Kafka “u književnosti stvara potpuno novi strani jezik; nije to novi jezik u jeziku ili novi dijalekat jednog te istog jezika, nego *drugost* jezika, to je kada jezik većine postaje manjinskim jezikom, vješti bijeg od vladajućeg sistema (Deleuze, Guattari, 2013: 602). Pisanje treba da bude bijeg i stoga treba da bude moguće izdati ono većinsko u jeziku. “Za rad čega drugog se i može pisati osim izdaje samog pisanja? (...) teško je izdati, to znači stvarati. U pisanju mora se izgubiti identitet, lice. Potrebno je izgubiti se, postati neprepoznatljiv”. (Delez, Parne, 2009; 69). Sljedeće navode iz djela moguće je prepoznati kao deteritorijalizacijske postupke prilikom kojih se narušava sintaktičko ustrojstvo shvaćeno kao odlika većinskoga jezika.

“Ne zna da je još tamo. Tačno tamo. Ili je otišao. Da li je kroz sebe prošao i daleko otišao. Hrabrosti nema da pita, možda korak poslije... uspraviti se mora poput predaka što su evoluirali od gmizavaca, krenuti na put još jednom, na još jedan vječni put...” (Erdoğan, 2017: 67)¹⁴

U njenim rečenicama vrlo često se susreće sa nizovima riječi koji mahom završavaju sa tri tačke umjesto skraćena tipa “itd., i sl.”.

“Šljunak, alge što trunu, prazni oklopi, mrtvo ili živo, sve ono što se zakači za mrežu vremena...”¹⁵ (Ibid: 35) i “Um, svjetlost, humor, moć, ravnoteža...” (Ibid: 130)¹⁶

Također je u velikoj mjeri prisutna upotreba tri tačke koja čitaocu sugerira da razmisli ili upotpunjuje osjećaj koji se rečenicom želi prenijeti:

¹⁴ (*Bilmiyor orada mı hala? Tam orada mı? Yoksa gitti mi? Kendi içinden de geçip gitti mi uzaklara? Cesareti yok sormaya, belki bir adım sonra... Doğrulması gerek, sürüngenlerden evrilen ataları gibi, yola koyulmalı bir kez daha, bir sonsuz kez daha...*)

¹⁵ (*Çakıllar, çürüyen yosun, boş kabuklar, ölü ya da diri, zamanın ağlarına takılanlar...*)

¹⁶ (*Akıl, ışık, mizah, güç, denge...*)

“Sakupiti zvukove što se raspiru po kamenju, trenutke, slike, pretvoriti ih u sjećanja, priče, životopise...”¹⁷ (Ibid: 19)

Interpunkcijskom znakom tri tačke čitatelju se sugerira da nastavak rečenice zamisli sam i popuni praznine tako što će internalizirati izrečeno. S jedne strane, interpunkcijski znakovi se pojavljuju kao instrumenti koji pogoduju ekspresivnosti izraza, a s druge strane, potpomažu polifonost i potcrtavaju / intenziviraju dijalošku i dijalektičku nit teksta između autora i svih mogućih čitatelja u njihovoj pluralnosti i fragmentiranosti. Proces čitanja i ponovnog pisanja teksta prilikom čitanja, drugim riječima, način nastanka performansa pretvara se u uzorak ljudskog i životinjskog svijeta punog nasilja i boli. U tom procesu uloge autora i čitatelja se istovremeno umnožavaju i nastavlja se proces ponovnog stvaranja i osmišljavanja teksta. Tekst sam po sebi prelazi u nepreglednu zonu “postajanja”.

Čulni intenziteti kao što su vizuelni, auditarni, taktilni i mirisni afekti zauzimaju važno mjesto u jezičkom izričaju ovih tekstova. Upotreba interpunkcijskog znaka tri tačke doprinosi imaginacijskom i osjetilnom doživljaju spomenutih područja intenziteta: “Zvuk na hiljade zvona što su odzvanjala na vjetru, tamjan, mirisi...” (Ibid: 85)

U navedenim primjerima kao i u ostatku knjige *glatki* prostori se evociraju kroz intenzivnu upotrebu vokabulara i izborom riječi koji uključuju čulo sluha zaobilazeći racionalizirana stanja vizuelnog opisa i “parataktičke koordinacije”. (Türe, 2015: 123) Kinestetički pokreti životinjskih i ljudskih tijela proizvode “decentrirana, rizomska mnoštva” koja djeluju protiv “optičkog prostora“:

Čini nam se da je glatko i jedno i drugo; i objekat bliskog vida par excellence i element dodirnog područja (...) To je područje dodira, malih taktilnih ili manualnih pokreta dodira, više nego vizuelno područje kao što je Euklidov izbrazdani prostor. (...) To je polje bez vodova i kanala. Jedno polje, heterogeni glatki prostor koji je vjenčan za vrlo specifičnu vrstu multipliciteta: nemetrički, decentrirani, rizomski multipliciteti. (Deleuze, Guattari: 2015: 371)

¹⁷ (Taşlara dağılan sesleri, anları, görüntüleri toparlamak, anlara, öykülere, bir yaşamöyküsüne dönüştürmek...)

Možemo reći da su ovdje “vizuelne komponente” zamijenjene auditornim i do određene mjere taktilnim iskustvima. U tim tekstovima, izbrazdani prostor kojim rigidno upravlja Država, većinskim dijelom je transformiran i pretvoren u glatki prostor, konstantnim referencama na auditorna i taktilna čulna iskustva što kreira područje afekata, pukotinu ili “rupičasti” prostor, formu koja dopire do prostornog podzemlja i iznalazi načine da savlada nadzor mehanizama Države.

Tri tačke mogu izražavati i tišinu, momente predaha autora i prepuštanja neartikuliranim intenzitetima koji su van domašaja standardnog jezika. Da bi se izrazili, upravo se izumljaju nestandardni instrumenti unutar standardnog, odveć organiziranog jezika. U postupku stvaranja “stranog jezika unutar maternjeg” (Deleuze, Guattari, 2013: 611) ovi predasi, stanice tišine, intenziteti bez glasa igraju vrlo važnu ulogu.

“Sve ovo, zarezi, tačke, ponavljanja, stanke, stranice, bile su zato da bih osluhнула zvukove što me zovu ili daju odgovor, zvukove koji neko vrijeme borave u mom tijelu, materijaliziraju se... one što mi kažu “ti”, što kažu “ja”, “dosta” ili “još”, “da” ili “ne”...“¹⁸ (Erdoğan, 2017: 149)

Manjinski oblici jezika ogledaju se i u vrlo intenzivnoj upotrebi inverznih rečenica što doprinosi poetičnijem izrazu u tekstu ali narušava i čvrstu sintaktičku strukturu i ustaljeni raspored riječi u rečenici čime se kreira *drugost* u jeziku, odnosno, drugost kao društvena i identitarna odrednica žene kroz inverziju i relativiziranje gramatičkog ustrojstva prodire u tekst.

Katkad bi dugo posmatrala moje lice. Odjednom bi joj oči ostale prazne, poput riječnog korita koje je presušilo. Život bi se potpuno povukao iz tog pogleda koji više ne pripada nikome... (...) Eto, tajna, čudo života, mog života, to je. Kao da sam čitala svoju priču od početka do kraja, na travi što se pružala cijelim tokom rijeke, na šljunku. (Ibid, 8)¹⁹

¹⁸ (*Bütün bunlar, bu virgüller, bu noktalar, tekrarlar, duraksamalar, sayfalar, duyabilmek içindi, beni çağıran ya da yanıtlayan, bir süreliğine bedenimde konaklayan, cisimleşen sesleri... Bana “sen” diyenlerle, “ben” diyenleri, “yeter” ya da “daha”, “evet” ya da “hayır”...*)

¹⁹ (*Bazen yüzüme uzun uzun bakardı annem. Ansızın gözleri bomboş kalırdı, kurumuş bir ırmak yatağı gibi. Hayat bütünüyle geri çekilirdi artık kimseye ait olmayan o bakıştan.*)

Jedno od važnijih pitanja koje se postavlja u djelu *U tišini života* jeste sljedeće: “Koje to zvukove čovjek čuje?”²⁰ (Ibid: 141) Naratorica koja na prozoru “osluškuje život što izmiče riječ po riječ” (Ibid: 28)²¹, “u zajedničkom glasu koji teče od riječi do riječi, u bijeloj tišini između riječi” (Ibid, 31) traga za smislom. Ona se ne bavi samo rečenicama u kojima se nižu riječi jedna za drugom, naročito se zanima za praznine, stanke između riječi koje omogućavaju rađanje novih riječi, onih pred kojima pero zastajkuje:

Mogu li dotaknuti dno ako vrhove prstiju ispružim prema dubini, strah me da probam, mogu li proniknuti kroz noć gazeći po riječima? Gdje je dno ove tame na čijoj površini stojim kao krošnja drveta? U ovom bezimenom satu u kojem se zemlja briše, život povlači, granica između gornjeg i donjeg blijeđi, u kojem prošlost izmiče pogledu, a budućnost nikako da rodi, ne postoji nikakav drugi odgovor osim tišine, mučne tišine. A ja kao metima obasipam riječima ovu svetu, nepreglednu, tajanstvenu tišinu. (Ibid: 47)²²

Erdoğan osluškuje glasove, ali isto tako nastoji shvatiti i obuhvatiti tišinu koja ih rađa kako bi pronašla izvorište glasa. U ovom tekstu u kojem su podjednako važne riječi kao i ono što nije ili se ne može izreći, naratorica kaže da boravi “između riječi i onoga što nije rečeno” (Ibid: 38)²³, da joj je tijelo ratište na kojem se “na smrt bori izrečeno i neizrecivo”²⁴ (Ibid: 146) i da nastoji prenijeti na papir “riječi koje njene usne nikako da izgovore” (Ibid: 38). Tišina skrivena iza riječi u ovom tekstu sve više proniče u prostor pisma i diskursa i sama naratorica osvještava taj fluks između govora i tišine.

(...) *İşte buydu bir hayatın, benim hayatımın sırrı, mucizesi. Baştan sona okurdum sanki hikayemi, ırmak boyunca uzanan çalılarda, çakıltaşlarında.)*

²⁰ (İnsan hangi sesleri duyar)

²¹ (Kelime kelime akmakta olan hayatı dinler)

²² (Parmak uçlarımı uzatırsam dibe değebilir miyim, denemeye korkuyorum, sözcüklerle basa basa geceyi geçebilir miyim? Bir ağaç gövdesi gibi yüzeyinde durduğum bu karanlığın dibi nerede? Toprağın silindiği, hayatın geri çekildiği, yukarıyla aşağının belirsizleştiği, geçmişin gözden yitip geleceğin bir türlü doğamadığı bu adsız saatte, sessizlikten, tedirgin bir sessizlikten başka yanıt yok. Bense mermi gibi yağdırmaktayım sözcükleri bu kutsal, engin, gizemli sessizliğe...)

²³ (Kelimeler ve dile gelmeyenler arasında)

²⁴ (Dile gelen ve gelemeyen ölümüne savaştta.)

Zaključak

Insistiranje i problematiziranje tišine i u formalnoj i u sadržinskoj dimenziji jezika iz perspektive njegovog nomadološkog poimanja moguće je shvatiti kao “mucanje” u jeziku. Ovo su tekstovi koji mucaju u smislu njihove fokusiranosti na ono ili one što je/su “vanjski”, “donji”, “drugi” odnosno, na od strane dominantnog jezika “utišane” elemente. Neizgovorene, prešućene riječi, stanke, predasi, pauze, tri tačke progovaraju jezikom tišine. Nijemo prisustvo neizgovorenoga, utišanoga u jeziku odraz je manjinskoga u njemu. Pripadnik manjinskoga – žena, dijete, životinja, pripadnik crne rase, domorodac, provincijalac itd. – u vrijednosnom sistemu većinskoga prognan je u “tišinu” drugosti. Na tom planu moguće je prepoznati i ovu preokupaciju autorice tišinom, neizrecivim, prešućenim, neizgovorenim.

Tragajući za manjinskim oblicima književnog iskaza mogli smo utvrditi da Aslı Erdoğan gaji eksperimentalan pristup jeziku. Poigravanje gramatičkim ustrojstvom rečenica, pravopisno i gramatički neutemeljen raspored fonema, leksema i interpunkcijskih znakova, pripovjedačka fluidnost između prozne i poetične naracije, žanrovska eklektičnost neke su od manifestacija takvog manjinskog manira u njenom književnom jeziku.

Literatura

- Braidotti, Rosi, *Göçebe Özneler Çağdaş Feminist Kuramda Bedenleşme ve Cinsiyet Farklılığı*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2017.
- Deleuze, Gilles i Guattari, Félix, “Kafka: u prilog manjinskoj književnosti” (integralni tekst), *Europski glasnik*, godište XVIII, br. 18, s francuskoga preveo Ugo Vlasisavljević, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2013, 589–687.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Felix, *Kapitalizam i šizofrenija Tisuću platoa*, Sandorf Mizantrop, Zagreb, 2015.
- Delez, Žil, Parne, Kler, *Dijalozi*, Fedon, Beograd, 2009.
- Erdoğan, Aslı, *Hayatın Sessizliğinde*, Everest Yayınları, İstanbul, 2017.
- Gümüş, Semih, *Romanın Şimdiki Zamanı*, Can Yayınları, İstanbul, 2014.
- Öğüt, Hande, “Göçebe zamanın yazarı: Aslı Erdoğan”, *Varlık*, br. 73, 2005, 29-33.

Paternai Andrić, Kristina, “Zašto zadržati vlastito ime? Neki pristupi subjektu i imenu u diskurzu Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija”, *Fluminensia*, god. 24, br.1, 2014, 119-131.

Stagoll, Clifford Scott, *Deleuze's becoming-subject: difference and the human individual*, PhD thesis, University of Warwick, 1998.

Türe Abacı, Özlem, *Nomad Thought In Peter's Reading's Perduta Gente And Evagatory And Maggie O'Sullivan's In The House Of The Shaman And Place of Reptiles*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, neobjavljena doktorska disertacija, 2015.

Experimental prose and deterritorialization of language in the work *In the silence of life* (*Hayatin Sessizliğinde*) by Aslı Erdoğan

Summary

“In the Silence of Life” (*Hayatin Sessizliğinde*) is a collection of essays in which the author Aslı Erdoğan tests the boundaries of poetic expression through the manipulation of syntax and narrative forms and genres, unusual lexical choices and non-standard use of punctuation marks. In this remarkable approach to language, deterritorialization potential is explored and examined in the text through theoretical considerations of Gilles Deleuze and Felix Guattari introducing concepts such as deterritorialization, blocks of sensation, and minor literature.

Keywords: experimental prose, deterritorialization, women's writing, minor literature

Neke zanimljivosti iz vakufname kapuage Ahmed-Age Bošnjaka

Adnan Kadrić i Muamer Hodžić

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

adkadic@ois.unsa.ba; muamer.hodzic@ois.unsa.ba

Sažetak

U ovom radu skreće se pažnja na neke zanimljivosti iz jedne od vakufnama kapuage Ahmed-age Bošnjaka. Radi se o vakufnami koja opisuje njegove zadužbine u Istanbulu i Mostaru. U prvom dijelu navedene vakufname pažnju privlači brojnost i lokacije vakufa u Istanbulu, dok se u drugom dijelu vakufname spominju njegove zadužbine u Mostaru – javna predavaona i čitaona s knjigama čiji se naslovi pojedinačno navode. Vakufnama svjedoči o ogromnom bogatstvu dvorskog age Ahmed-age koje se može vidjeti na osnovu kupljenih i uvakufljenih nekretnina u centru Istanbula. Na osnovu opisa u vakufnami vidi se da je Ahmed-aga znao vrlo vješto upravljati novcem budući da su njegovi vakufi rasli iz godine u godinu, toliko da se vakufnama morala dva puta dopunjavati. Svjedoci u njegovim vakufnamama su uglavnom visokopozicionirani dvorski službenici. Ahmed-agin vakuf u Mostaru predstavlja svjedočanstvo o njegovoj svijesti o porijeklu i domovini. Pečati na uvakufljenim knjigama u Mostaru mogu se i danas naći u bosanskim rukopisnim kolekcijama iz osmanskog perioda.

Ključne riječi: Mostar, vakufi, Ahmed-aga, kulturna historija, 17. stoljeće

Uvodne napomene: o vakifu babussaade-agi Ahmed-agi¹

Brojni vakufi osnovani u osmanskom periodu i danas djeluju a vakufname svjedoče o njihovom osnivanju i namjerama osnivača. Jedan od vakifa

¹ Čitajući prijevod knjige *Tārīh-i Ġilmān* od Mehmeda Halife Bošnjaka koji je sačinio prof. dr. Fehim Nametak naišli smo na jedan odlomak u kojem se, u kontekstu pobune janičara na Dvoru i događaja poznatih kao *Çinar Vak'asi* (Događaj kod platana), spo-

bosanskog je porijekla koji je karijeru počeo kao dvorski paž a okončao kao glavni aga na Enderunu bio je kapuaga Ahmed-aga. Njegov otac zvao se Alija, a na Dvor u Istanbul stigao je putem devširme iz kontingenta muslimanske djece. Kilerdžibaša (nadzornik dvorske smočnice/ostave) postaje 1650. Samo dvije godine poslije napredovao je postao babus-saade-aga. Ahmed-aga je bio vrlo blizak i sultanu i vrlo utjecajan na Dvoru. Njegove odaje nalazile su se sa desne strane glavne kapije (Bābūs-sa‘āde / Vrata Sreće), odakle je upravljao organizacijom različitih poslova u Enderunu. Kao kapuaga imao je počasti u rangu vezira, a na dvorskim ceremonijama stajao je iza velikog vezira i šejhul-islama. Stradao je u pobuni vojske zbog teške ekonomske situacije i devalvacije akče. Tada je pogubljen s još nekoliko drugih dvorskih aga. Taj događaj koji se desio 1656. godine u historiografiji je poznat kao *Događaj kod platana* (Çınar Vakası).² Pokopan je na groblju u kvartu Hajdarpaša. U Istanbulu je uvakufio dvije džamije, jednu u svoje ime a drugu u ime svoje majke, kao i tri mekteba u istom gradu.³ U Mostaru je kao zadužbinu ostavio javnu predavaonu (dershāne) sa bibliotekom. U vakufnami taj objekt se naziva i medresom.

minje jedan od dvorskih aga koji je bio porijeklom iz Bosne. Pobunjenici su od sultana poimenično tražili da kazni osobe iz njegove blizine koje su smatrali odgovornim za njihovu tešku situaciju. O tim događajima Mehmed Halifa je napisao sljedeće: *Nakon što su pročitana imena iz deftera, padišah se prevari na njihove savjete i iskazivanje odanosti, naredi bostandžijama da udave jadne Bajram-agu, Dadžu Ibrahim-agu, kapuagu Bošnjaka Ahmed-agu, i dade da se njihova tijela spuste užećima izvan zidova i predaju. Tada su se Jusuf-aga i Bilal-aga spustili užećima niz zidove i pobjegli u Uskudar. Ali kake koristi kad se ostvari ona izreka: ‘Kad čas suđeni dođe, izlaza nema’. Oni nisu našli put spasa, pali su u kandže smrti.”* [citirano prema: Mehmed Halifa Bošnjak. *Ljetopis 1650.-1665.*, preveo Fehim Nametak, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2002, 62] Odgovor na pitanje ko je bio ubijeni kapuaga Bošnjak Ahmed-aga iz hronike Mehmeda Halife pronašli smo tek nakon bavljenja njegovim vakufnamama.

² Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, İstanbul 1340, s. 36; Silâhdar, *Târih*, I, 26-30. Joseph von Hammer, *Historija Turskog / Osmanskog / Carstva* (prev. Nerkez Smailagić), vol. 2, Zagreb, 1979, 428-430; Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695), Tahlil ve Metin*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, 37.

³ Mehmed Sureyya, *Sicilli Osmani*, İstanbul, 1308-16/1890-98., I, 217-218; Fahri Ç. Derin & Vahid Çabuk (Ed.), Hafız Hüseyin Ayyanserayi, *Mecmua-i tevarih*, İstanbul, 1985, 106-107.

Strukturalne i druge osobenosti teksta vakufname

Vakufnama kapuage Ahmed-age u nalazi se Topkapi Saraju. U ovom arhivu postoji knjiga vakufnama Ahmed-age u kojima se nalaze tri vakufnama, od kojih posljednja predstavlja dopunu prethodnih dviju vakufnama. Stil navedenih vakufnama, s obzirom na jezički izraz, gotovo je identičan. Kada se promatra diplomatski aspekt teksta kakav je vakufnama, potrebno je naglasiti da se radi o dokumentu u kojem dominira prepoznatljiva forma navedenog administrativnog žanra. To se najbolje uočava na razini tzv. vezanog teksta nadrečeničnog jedinstva, ili, pojednostavljeno govoreći, na razini formalnog diskursa koji je osobenost većine vakufnama. Jezički izraz vakufnama nastalih na Dvoru privlači pažnju svojim stiliziranim invokacijama koje se koriste najčešće za osobe visokog ranga.

Budući da je postupak uvakufljanja čin kojem trebaju prisustvovati ne samo kadija i pisar nego i svjedoci čina, u vakufnama se osobeni performativi sreću i u uvodu i u osnovnom tekstu vakufname. U invokacijskom dijelu, nakon zahvale Bogu, veliča se vjerovjesnik i njegovi drugovi biranim riječima, a potom se na "svečan način" u tekst vakufname uvodi ime vakifa. Takav je slučaj sa Ahmed-agom koji se, nakon uvodnih rečenica o povodu pisanja dokumenta, predstavlja sljedećim sintagmatskim konstrukcijama:

... maḥrūse-i İstanbul'da Sarāy-ı cedīd-i sultānī dāme medāren
li-l-emni ve-l-amānīde

bi-l-fi'l Bābus-sa'āde Āgāsı olan (1) *'umdetü l-ḥavāşş ve-l-
muqarrebīn* (2)

zübdetü ashābi l-'izzī ve-t-temkīn (3) *şāhibü ş-şerefi ve-s-sa'ādeti
ve-l-kemāl* (4)

şāhibü ezyālī l-mecdi ve-l-iclāl (5) *ṭalibu l-ḥayrāti ve-l-ḥasenāt* (6)

rāgıbu ş-şadaqāti ve-l-meberrāt (7) *ḥazreti* (8)

Aḥmed Āgā bin 'Ālī ...

(T SMA.d. 6927, fol. 36r)

”... u štićenom Istanbulu, novom dvoru sultanskom⁴, trajnom u upravljanju u povjerenju i sigurnosti,

onaj koji je zbilja glavni dvorski aga na Kapiji sreće, (1) stožer probranih i bliskih Istini, (2)

najbolji od posjednika moći i uprave, (3) koji uživa čast, sreću i upotpunjenje, (4)

posjednik dodatne slave i veličine, (5) što traga za dobrim i lijepim djelima, (6)

koji žudi za dobročinstvima i sevabima, (7) visoko poštovani / njegovo veličanstvo/ (8)

Ahmed-aga sin Alijin ...”

Uvodni dijelovi i tituliranje u službenoj prepisci vremenom su dobili okamenjenu i obaveznu formu za različita zvanja. Kao što se vidi iz primjera, navedene konstrukcije moguće je prevoditi na naš jezik, ali, čini nam se, ipak uz nužno gubljenje konteksta performativne invokacije prilikom korištenja lakaba, odnosno titula na Dvoru.

Vakufnama po svojoj naravi može sadržavati i manje složene konstrukcije budući da predstavlja akt slobodne volje vakifa, a njena forma je indikator o kakvom je vakufu riječ. Kad je riječ o uglednijim i bogatijim vakifima, onda je stil pisanja vakufname kitnjastiji. Sastavljači vakufnama vodili su računa da uz ime vakifa koriste uobičajene konstrukcije koje su u skladu s titulama koje je vakif imao. Pažnju privlači brojnost navedenih konstrukcija. Takav perlokucijski postupak gomilanja različitih pohvalnih konstrukcija uz ime vakifa, nešto je posve očekivano u vakufnamama pisanim za moćne i ugledne velikodostojnike na osmanskome dvoru u 17. stoljeću, među koje spada i Ahmed-aga Bošnjak. Dio u kojem se detaljno opisuju vakufi naziva se *expositio*, a dio u kojem se opisuje volja, odredbe vakifa i stavljanje na raspolaganje onoga što je predmet zavještanja *dispositio*. Budući da se radi o većem broju uvakufljenih nekretnina na

⁴Danas Topkapi Saraj.

različitim mjestima, uz navođenje uvjeta korištenja svake od opisane nekretnine, navedeni dijelovi vakufname su najduži. Dominira tzv. objektivni način obrazlaganja sa dosta konstativa kojima se vjerno opisuje predmet darovanja. Na jezičkoj razini dominantna je upotreba složenih perzijskih i arapskih genitivnih konstrukcija.

Čin *legalizacije* uvakufljenja odvija se po proceduri koju vodi kadija, a sadrži i uobičajeno izazivanje fingiranog, hipotetičkog spora koji, prema utvrđenoj proceduri pokreće mutevelija (upravnik) vakufa kako bi se predmet i činjenice uvakufljavanja još jednom potvrdile, dodatno precizirale i donijela čvrsta i nedvosmislena odluka. Navedeni dio i u Ahmed-aginoj vakufnami koristi se za utemeljenje ključnih odluka uvakufljavanja na mišljenjima fikhskih autoriteta hanefijske pravne škole, uz navođenje i ostalih mišljenja u pozitivnoj pravnoj praksi. Sprovođenje nadzora nad funkcioniranjem vakufa ranije je vršio dvorski čehaja, ali, s obzirom na nova značajnija uvakufljavanja, Ahmed-aga u vakufnami to mijenja i uvjetuje da nadzor vrše "osobe u zvanju kapuage" na osmanskome dvoru. Navedena promjena ukazuje na značaj i veličinu vakufa koji, pored kontrolora za vakufe u Istanbulu po službenoj dužnosti, ubuduće treba nadzirati i kapuaga na Dvoru.

Nadležni kadija ovjerava vakufnamu, kao što je to slučaj i na primjercima vakufname Ahmed-age, a kasnije je unosi u knjigu sudskog protokola (sidžil). Ahmed-agina vakufnama odvojeno je prepisivana, uz prisustvo svjedoka i ovjeravana i nadovjeravana službenim pečatima u formi knjige vakufnama, kako zbog obimnosti tako i zbog činjenice da se nadovezuje na njegove ranije napisane i ovjerene vakufname.

Datiranje i navođenje svjedoka pravnog čina sastavni je dio legalizacije vakufname. Na osnovu analize sadržaja vakufname Ahmed-age Bošnjaka, primjetno je nastojanje da se vakufnami da legitimitet na što većoj društvenoj razini u osmanskoj administraciji. Među svjedocima tog čina nalaze se imena uglednih dvorjana koji su prisustvovali činu uvakufljavanja nekretnina i novca, nakon što su pregledali dokumentaciju kojom se potvrđuje vlasništvo nad predmetnim nekretninama (milknama i slične dokumente). Kako se navodi u vakufnami, svjedoci čina uvakufljavanja su:

- 1) Ahmed-aga, kapuaga, oslonac posebnika i bliskih, povjerljivih,
- 2) Hasan-aga, odobaša, najodabraniji među moćnim i utjecajnim,

- 3) Ali-aga, najbolji među bliskim odabranim glavni carski rizničar,
- 4) Davud-aga, saraj-aga, oslonac bliskih, povjerljivih,
- 5) Zulfikar-aga, najodabraniji među plemenitim i sretnim kilerdžibašama (nadzornicima dvorske smočnice/ostave),
- 6) Mehmed-aga, najbolji među ajanima i visokouglednim,
- 7) Halil-aga sin Nurullaha, najodabraniji među uzoritim i priličnim,
- 8) Hudaverdi Efendi, najodabraniji među kadijama,
- 9) Murteza-beg sin Helvaa, oslonac među najslavnijim i uglednim,
- 10) Ali-beg sin Islama, ponosa uglednika.

Dakle, Ahmed-agina vakufnama ima naglašene sve elemente vakufname, kao što su: kratka invokacija, duža invokacija, ekspozicija (predmet vakufa), dispozicija (stavljanje na raspolaganje vakufa), uvjeti, legalizacija, sankcija, datacija i svjedočenje. Bilješke unutar knjige vakufnama daju dodatna objašnjenja o povodu za pisanje vakufname, dok bilješke na marginama sadrže dodatna objašnjenja o samim nekretninama koje su predmet čina uvakufljanja.

Nekretnine koje je uvakufio Ahmed-aga u Istanbulu i Mostaru

Iz sadržaja vakufname saznajemo šta je sve posjedovao Ahmed-aga Bošnjak u užem dijelu Istanbula, uglavnom u blizini Topkapi Saraja. Navest ćemo samo neke uvakufljene nekretnine:

a) ISTANBUL:

- 1) nekretnine u blizini Aja Sofije, ispod Alay Köşka, u mahali Hajrudin-bega: brojne kuće, hamam, konjušnica (ahar), podrum i bašča, dva dućana i konak sa pratećim objektima (kupljeno od Ajše-sultanije za 1.000.000 akči);
- 2) parcela u blizini hamama Gedik-paše, u mahali Divane Alija, na kojoj se nalazi zgrada koja ima zasebnu avliju, zatvoreni prolaz, ukupno pet odaja (stanova) na prizemlju i spratu (kupljeno za 200.000 akči);

- 3) nekretnine u blizini Šehzade-džamije u mahali Emin Nureddin: pet odaja koje se iznajmljuju po jednu akču dnevno i svaka ima zasebnu sofú, nužnik i avliju (kupljeno za 70.000 akči);
- 4) konak u zaštićenom Uskudaru u Kefče mahali;
- 5) na istoj lokaciji uvakufio je i zgradu s dvije odaje za porodične ljude na donjem i na gornjem spratu, avlijom i toaletom, dvije prizemne kuće sa sofama, avlijom i zajedničkim bunarom (kupljeno za 26. 000 hiljada akči);
- 6) u spomenutoj Kefče mahali, četiri kuće na sprat, tri prizemnice, hamam, bunar s vodom, pekara i toalet, tri kuće na sprat i dvije prizemnice, velika konjušnica, bunar s vodom, toalet, veliki voćnjak u kome se nalazi pregrada za ustavu (dolap) za navodnjavanje i veliku baštu (kupljeno za 4.272 srebrene groše/riyālī kuruş⁵).
- 7) u mahali Husama Dulbentčije: 12 prizemnih odaja za porodične ljude, dvije odaje na sprat (kupljeno za 2.600 srebrenih groša);
- 8) mekteb izgrađen u Čengel Koyu;
- 9) bunar i česmu kod Husejin-agine džamije na Tavuk Pazaru u štićenom Istanbulu;
- 10) minber u džamiji Emina Sinana i Mushaf iz kojeg će se učiti.
- 11) u mahali Karabaš: dvije odaje na sprat, četiri prizemne odaje, drvenu veranda, šadrvan, dva bunara s vodom, prostoriju za kupanje (magsel), konjušnicu, dva nužnika, te baštu sa stablima voća i drvećem koje ne daje plodove, privatni stan u kojem je živio Ahmed-aga (kupljeno za 1.450 srebrenih groša).

b) MOSTAR:

- 1) plac i javnu predavaonu/zgradu/medresu⁶ (kupljeno za 200 srebrenih groša)
- 2) novac, gotovina 220.000 akči – 67 knjiga (biblioteka)

⁵ Jedan *riyali kuruş* (rex daller/ talir) u 17. stoljeću imao je vrijednost 80 akči. Vidi: Halil Sahilliođlu, "Esedir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995, 369.

⁶ Ovaj objekat se u dokumentima spominje, nekad kao zgrada, zatim kao predavaona, a nekad kao medresa.

Izdvojena suma samo za nekretnine i knjige (ono što je izričito navedeno u vakufnami):

- a) 1.516.000 akči
- b) 8.322 srebrena groša (665.760 akči)

Ukupno: **2.181.760** akči (1.516.000+665.760)

Treba napomenuti da je 1069 h./1658-59. godine osnovna plaća dvorskog age, bez darivanja, u vrijeme pisanja vakufname iznosila 75 akči dnevno (TSMA.d.nr. 9588, fol. 83v),⁷ odnosno 27.375 akči na godišnjem nivou. No, postojala su i dodatna primanja poput dara (bakšiš) koji se dijele prilikom ustoličenja novog sultana. Prema protokolu kapuaga je na dar dobijao 250 zlatnika. Međutim, Ahmed-aga je prilikom ustoličenja sultana Mehmeda IV bio na funkciji glavnog dvorskog paža (*ser-gulāmān-ı bābu s-sa ‘ādeti l- ‘aliyye*), a tek 1650. postaje kilerdžija, tako da je maksimalno mogao dobiti 150 zlatnika (oko 12.000 akči).

Pored toga, age na najvišim pozicijama u Enderunu dobijali dva puta godišnje dar koji se naziva *bahçe bahşışi*, prvi put kad nastupi proljeće na dan Nevruza i drugi put krajem godine, za Kasum. Takva vrsta poklona za agu na najvišem položaju iznosila je dva puta po 400 zlatnika (filorija) na godišnjem nivou, što je blizu 64.000 akči i to je predstavljalo značajan izvor prihoda. Ako se ukupna suma novca izdvojenog za kupovinu nekretnina i knjiga u Istanbulu i Mostaru podijeli sa primanjima jednog dvorskog age na godišnjem nivou, dobija se iznos koliko je Ahmed-aga Bošnjak izdvojio godišnjih plata za kupovinu nekretnina u Istanbulu i Mostaru i knjiga u Mostaru. To je preko dvadeset godišnjih plata i dodatnih primanja jednog dvorskog age.⁸

Na osnovu pregleda Ahmed-aginih prihoda i činjenice da je novac ulagao u nekretnine koje su mu donosile dobit, moguće je steći potpuniju

⁷ Navedeno prema: Batuhan İsmail Kıran, *Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2019, 101. [doktorska disertacija]

⁸ Godišnji prihod iznosio je $64000+27.375 = 91.375$ akči; $2.181.760 : 91.375 = 23,87$ godina.

sliku o veličini, odnosno novčanoj vrijednosti uvakufljenih nekretnina Ahmed-age Bošnjaka.

S druge strane, ako se uzme u obzir činjenica da je Ahmed-aga ubijen 1656. godine i da nije uvijek imao primanja kao najviši dvorski aga, kao i činjenica da je i njegova majka ostavila veliki vakuf 1657. godine, može se pretpostaviti da je porodica Ahmed-age bila izuzetno bogata, i da njegova primanja na dvoru vjeovatno nisu bili jedini izvor njegove zarade.

Ovo naročito postaje jasno ako se uzme u obzir da je većina spomenutih nekretnina bila locirana u blizini Topkapi Saraja, u središtu onodobnog Istanbula. Neke posjede Ahmed-aga je kupovao čak i od članova uže porodice sultana. Tako je od Ajše-sultanije, žene sultana Murata IV, kupio posjede kod Alay Köşka.⁹

Knjige koje je Ahmed-aga odabrao i uvakufio za medresu u Mostaru

U vakufnami se navode nazivi djela koje je Ahmed-aga uvakufio za zgradu koja je trebala biti predavaona a koja se na kraju vakufname spominje i kao “medresa”. Knjige su namijenjene i studentima ali i imamima koji su tu slušali predavanja. Spomenuta medresa najvjerojatnije je bila neka vrsta *buq‘a* medrese, odnosno početne medrese u kojoj su se učenici pripremali za nastavak školovanja u nekoj višoj medresi. U vakufnami se ne navodi tačan opis mjesta gdje se nalazi parcela i deršana, osim napomene da je to mjesto poznato stanovnicima grada. Pošto nismo imali uvida u milknamu u kojoj je opisana tačna lokacija objekta, za razliku od tadašnjeg kadije i svjedoka čina uvakufjavanja, mi danas možemo samo pretpostavljati gdje se tačno nalazio vakuf Ahmed-age. Naime, pored Karađoz-begove medrese u Mostaru postojala je jedna manja zgrada u kojoj je izvođena pripremna nastava za buduće učenike u Karađoz-begovoj medresi. Inače, većina knjiga koje je uvakufio Ahmed-aga prvo prešla u fond knjiga Karađoz-begove biblioteke a potom u biblioteku Gazi Husrev-bega sredinom 20. stoljeća. Na osnovu navedenog, moglo bi se pretpostaviti da je ta zgrada pored

⁹ Pretpostavka je da je te posjede kupio nedugo nakon smrti sultana Murata IV.

Karadoz-begove medrese bila Ahmed-agina *buq'a* medresa za studente/ učenike i predavaona za mostarske imame. Da bi se stekao bolji uvid u raznolikost sadržaja i u vrste knjiga koje je uvakufio Ahmed-aga Bošnjak, u ovom prilogu navest ćemo u tabeli naslove, oblasti i fizičku formu, odnosno broj svezaka (džildova) određenog dijela i informacije slične naravi.

Naziv prema vakufnami	Autor	Oblast	Opis prema vakufnami
<i>Tafsīr Qāḍī</i> ¹⁰	Al-Qāḍī al-Bayḍāwī ¹¹	tefsir	dva svezka
<i>Tafsīr Madārik</i> ¹²	Ḥāfiẓuddīn al-Nasafī ¹³	tefsir	jedan svezak
<i>Mašābīh</i> ¹⁴	Abū Muḥammad Ḥusayn ibn Mas'ūd al-Bağawī ¹⁵	hadis	jedan svezak ¹⁶
<i>Mašāriq</i> ¹⁷	Ḥasan al-Sāğānī	hadis	jedan svezak
<i>Hidāya</i> ¹⁸	Burhānuddīn al-Marğīnānī ¹⁹	fikh	jedan svezak
<i>Šadr al-šarī'a</i> ²⁰	Šadr al-šarī'a ²¹	osnove šerijata	jedan svezak ²²
<i>al-Buḥārī</i>	Imām Ismā'il al-Buḥārī	hadis	četvrti i osmi svezak ²³

¹⁰ Djelo *Tafsīr al-Qāḍī*, puni naziv *'Anwār al-tanzīl wa 'asrār al-ta'wīl*.

¹¹ Našīruddīn 'Abdullāh ibn 'Umar al-Bayḍāwī (u. 1286).

¹² *Madarik al-tanzīl wa ḥaqā'iq al-ta'wīl*.

¹³ Ḥāfiẓuddīn Abū al-Barakāt 'Abdullāh ibn Aḥmad al-Nasafī (u. 710/ 1310).

¹⁴ Djelo *Mašābīh al-sunna* autora al-Bağawīja, drugo ime *Miškāt*, odnosno *Miškāt al-mašābīh*.

¹⁵ Abū Muḥammad Ḥusayn bin Mas'ūd al-Bağawī (436-510/ 1044-117).

¹⁶ Rukopis djela čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (GHb, R 3789).

¹⁷ Djelo *Mašāriq al-anwār al-nabawīya min šihāh al-aḥbār al-muštafawīya*, autor Imām Rađiyuddīn Ḥasan ibn Muḥammad al-Sāğānī (577-650/ 1181-1252).

¹⁸ *al-Hidāya*.

¹⁹ Burhānuddīn al-Marğīnānī (u. 1197), pisao je uglavnom djela iz oblasti fikha.

²⁰ *Al-tawḍīḥ fī ḥall ḡawāmiz al-tanqīh*.

²¹ Šadr al-šarī'a al-tānī 'Ubaydullāh ibn Mas'ūd al-Buḥārī (u. 747/ 1346).

²² Rukopis se čuva u GHb, R 4075.

²³ Oba sveska se čuvaju u GHb, R 3798 (osmi) i R 3813 (četvrti) – navodi se kao *Al-Ġāmi' al-šahīh*.

Naziv prema vakufnami	Autor	Oblast	Opis prema vakufnami
<i>Risāla munğīya</i> ²⁴	Birgili Mehmed-efendi ²⁵	vjerske nauke ²⁶ (tedžvid na turskom jeziku)	jedan svezak
<i>Kanz ġawāhir</i>	Nije navedeno ime autora	historija	drugi svezak
<i>Durar al-ġurar</i> ²⁷	Mollā Husraw	fikh	jedan svezak
<i>Kāfiya</i>	Ibn Hāġib	arapska gramatika	jedan svezak ²⁸
<i>Miṣbāh</i>	al-Ġurġānī	retorika	
<i>‘Awāmil</i>	al-Ġurġānī	gramatika	jedan svezak ²⁹
<i>Šarḥ al-Kāfiya</i>	Nije navedeno ime autora	sintaksa, gramatika	
<i>Šarḥ al-Buḥārī</i>	Nije navedeno ime autora	hadis	jedan svezak
<i>Šarḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī</i>	Imām al-‘Aynī	hadis	
<i>Nasab nabiy ‘alayh al-salām</i>	Nije navedeno ime autora	historija islama	jedan svezak
<i>Šarḥ Šir ‘at al-islām</i>	Sayyid ‘Alī	fikh	jedan svezak
<i>Ṭabaqāt</i> ³⁰ <i>Ša ‘rānī</i>	Ša ‘rānī ³¹	historija, biografije	tri svezka
<i>Šaqāyiq</i>	nije navedeno ime	historija, biografije	jedan svezak

²⁴ Vjerovatno *Al-Risāla al-munğīyya min al-bad’i wa al-ḍalāla*.

²⁵ Muḥammad b. Pīr ‘Alī Bargiwī

²⁶ Prilikom klasificiranja knjiga po oblastima, pod ovim izrazom podrazumijevamo raznovrsne sadržaje vjerskog karaktera u knjigama.

²⁷ Djelo *Al-Durar wa al-ġurar*, drugi naziv *Durar al-ḥukkām fī šarḥ ġurar al-aḥkām*.

²⁸ Rukopis se čuva u GHb, R 3917.

²⁹ Najvjerovatnije se radi o rukopisu pod naslovom *Al-Imlā ‘alā al-Kāfiya*. Nalazi se u GHb, R 3729.

³⁰ Puni naslov ovog djela je *Lawāqih al-anwār al-quḍsiyya fī ṭabaqāt al-‘ulamā wa al-šūfiyya (Lawāqih al-anwār fī ṭabaqāt al-aḥyār)* poznato je i pod imenom *Al-ṭabaqāt al-kubrā*. U rukopisnoj kolekciji GHb nalazimo ga pod naslovom *Lawāqih al-anwār fī ṭabaqāt al-aḥyār* ili *al-Ṭabaqāt al-uhrā*, čuva se u GHb, R 3932, R 4049 (*prvi svezak je iz dva dijela), R 4062 (drugi svezak), R 3969 (treći svezak).

³¹ Al-Ša ‘rānī, Abū Muḥammad ‘Abdulwahrāb bin Aḥmad (973/1565).

Naziv prema vakufnami	Autor	Oblast	Opis prema vakufnami
<i>Muhtār Šihāh</i>	al-Rāzī	leksikografija	jedan svezak ³²
<i>Fatāwā al-Uskūbī</i>	Uskūbī ³³	fikh (fetve)	jedan svezak
<i>Kanz al-daqa'iyiq</i>	Nasafī ³⁴	fikh	jedan svezak
<i>Ḥayāt al-ḥayawān</i>	nije navedeno ime	zoologija	
<i>Kitāb al-aṭwāl – Šarḥ Talḥiṣ</i>	nije navedeno ime	stilstika	jedan svezak ³⁵
<i>Kitāb Širwānī Hāšiya Qāḍī</i> ³⁶	Širwānī ³⁷	tefsir	
<i>Buḥārī</i> ³⁸	Buḥārī	hadis	sedmi svezak
<i>Šarḥ al-Buḥārī</i>	al-Kirmānī	hadis	drugi svezak
<i>Luḡat Ni 'matullāh</i>	Ni 'matullāh ³⁹	leksikografija	jedan svezak
<i>Mufīd Šarḥ Pand 'Aṭṭār</i>	'Abdurrahmān Paša	književnost	jedan svezak ⁴⁰
<i>Šarḥ Qudūrī</i>	Ḥaddādī ⁴¹	vjerske nauke	treći svezak ⁴²
<i>Ḥamsa Niẓāmī</i>	Niẓāmī	književnost	jedan svezak
<i>Luḡat Mawlānā Šabūnšānī [...]</i> <i>صورصانی</i>	Mawlānā Šabūnšānī	leksikografija	jedan svezak
<i>Layla wa Maḡnūn</i>	Molla Ğāmī	književnost	jedan svezak ⁴³
<i>Anfa ' al-masā'il</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak

³² Rukopis se čuva u GHb, R 4059.

³³ Pīr Muḥammad b. 'Abdullāh Uskūbī (u. 1020-1030/1611-1620)

³⁴ Abū al-Barakāt Aḥmad b. Muḥammad al-Nasafī.

³⁵ Rukopis djela se čuva u GHb, R 3845. Djelo je napisao Kamaluddīn Muḥammad b. 'Isā al-Ḍamīrī al-Šāfi'ī.

³⁶ Djelo *Ḥāšiya 'alā Tafsi'r Qāḍī al-Bayḍāwī*.

³⁷ Širwānī, Muḥammad Amīn b. Šadrudīn.

³⁸ *Šaḥīḥ al-Buḥārī*.

³⁹ Ni 'mattullāh b. Aḥmad b. Qāḍī Mubārak al-Rūmī (969/1561).

⁴⁰ Rukopis se čuva u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH, Rs 426.

⁴¹ Ḥaddādī, Abū Bakr b. 'Alī.

⁴² Rukopis djela se čuva u GHb, R 3830. U katalogu se vodi pod naslovom *Al-Sirāḡ al-wahhāḡ*.

⁴³ Rukopis se čuva u GHb, R 3897.

Naziv prema vakufnami	Autor	Oblast	Opis prema vakufnami
<i>Ṭibb nabawī</i>	Nije navedeno ime	medicina	jedan svezak
<i>Risāla Šuġāʿ</i>	Nije navedeno ime	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Risāla Ḥayalī</i> <i>Mantiqi</i>	Ḥayalī	filozofija, logika	jedan svezak
<i>Ḥašiya Šarḥ</i> <i>‘aqā’id</i> ⁴⁴	Mušliḥuddīn al-Kastalī ⁴⁵	islamska dogmatika	jedan svezak
<i>Nāma ‘Ayšī Fārisī</i>	‘Ayšī Fārisī	hadis	jedan svezak
<i>Risāla, Mantīq</i> ⁴⁶	Quṭbuddīn Rāzī ⁴⁷	logika	jedan svezak
<i>Šarḥ Šamsiyya</i>	Nije navedeno ime	filozofija, logika	jedan svezak
<i>Šarḥ al-Kāfiya</i>	‘Iṣāmuddīn ⁴⁸	arapska gramatika	
<i>Ta ‘rīfāt</i>	Nije navedeno ime	leksikografija i leksikologija	
<i>Ḥāšiya</i> ⁴⁹ <i>al-Kastalī</i>	al-Kastalī ⁵⁰	islamska dogmatika	jedan svezak
<i>Risāla Kalāmīya</i>	Nije navedeno ime	apologetika	
<i>Šarḥ Qašīda</i> <i>al-Burda</i>	Mušannifak	filologija, književnost	
<i>‘Ilm Firāsa</i>	Nije navedeno ime	fiziognomika	
<i>Nūr al-yaqīn</i>	Nije navedeno ime	islamske nauke	jedan svezak
<i>Tafsīr šarīf</i>	Nije navedeno ime	tefsir	jedan svezak (perzijski)
<i>Tarġīb wa Tarhīb</i>	Nije navedeno ⁵¹	vjerske nauke	jedan svezak

⁴⁴ *Ḥašiya ‘alā Šarḥ al-‘aqā’id al-nasafiyya.*

⁴⁵ Mušliḥuddīn Muṣṭafā ibn Muḥammad al-Kastalī (u. 901/1495).

⁴⁶ *Tahrīr al-qawā’id al-mantiqiyye fī šarḥ al-Risāla al-šamsiyya.*

⁴⁷ Quṭbuddīn Abū ‘Abdullāh Muḥammad b. Muḥammād al-Rāzī al-Taḥṭānī (u. 766/1365)

⁴⁸ ‘Iṣāmuddīn Ibrāhīm b. Muḥammad b. ‘Arabšāh al-Asfarāyīnī (873-945/1468-1538).

⁴⁹ Vjerovatno *Ḥašiya ‘alā Šarḥ al-‘aqā’id al-nasafiyya.*

⁵⁰ Al-Kastalī (u. 901/ 1495).

⁵¹ Vjerovatno Abū Muḥammad ‘Abd a-Azīm b. ‘Abd al-Qawī al-Munzirī (581-656 h./1175-1287).

Naziv prema vakufnami	Autor	Oblast	Opis prema vakufnami
<i>Tafsīr Abū al-Lays</i>	Abū Lays ⁵²	tefsir	jedan svezak
<i>Tarğama Mašāriq</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Miftāh al-ğinān</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak (prijevod)
<i>Manāqib Abū Hanīfa</i>	Nije navedeno	biografije, fikh	jedan svezak
<i>Ġāmi‘ kabīr</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Mağma‘ al-baħrayn</i> ⁵³	Aħmad bin ‘Alī al-Bağdādī ⁵⁴	fikh	jedan svezak
<i>Luğat</i>	Luṭfi Ćelebi	leksikografija	jedan svezak
<i>Nafaħāt al-uns</i>	Nije navedeno	biografije	jedan svezak
<i>Manāqib Mawlānā</i>	Nije navedeno	biografija, tesavvuf	jedan svezak
<i>Šarħ Šir‘a</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Kitāb al-aħlāq</i>	Nije navedeno	etika	
<i>Tarğama Wiqāya</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Niğāristān</i>	Nije navedeno	književnost	jedan svezak ⁵⁵
<i>Durar ġurar</i> ⁵⁶	Mollā Ĥusraw	fikh	jedan svezak
<i>Šawāhid al-nubuwwa</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Gulistān</i>	Šam‘ī Ćalabī	književnost	jedan svezak
<i>Ĥayāt al-qulūb</i>	Nije navedeno	etika	jedan svezak
<i>Mawāhib al-aħlāq</i>	Nije navedeno	etika	jedan svezak
<i>Kitāb Halawīyāt</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Ayyuha al-walad</i>	Nije navedeno ⁵⁷	religijska pedagogija	jedan svezak
<i>Ta‘līm muta‘allim</i>	Nije navedeno ⁵⁸	religijska pedagogija	jedan svezak

⁵² Abū Lays Našr bin Muħammad al-Samarqandī (373-393 h./983-1003).

⁵³ *Mağma‘ al-baħrayn wa Multaqā al-nahrayn*.

⁵⁴ Ibn al-Sā‘atī Muzařfarudīn Aħmad bin ‘Alī al-Bağdādī (u. 694 h./1295).

⁵⁵ Rukopis se čuva u GHb, R 3920.

⁵⁶ Djelo *Al-durar wa al-ğurar*, drugi naziv *Durar al-ħukkām fī Šarħ ġurar al-aħkām*.

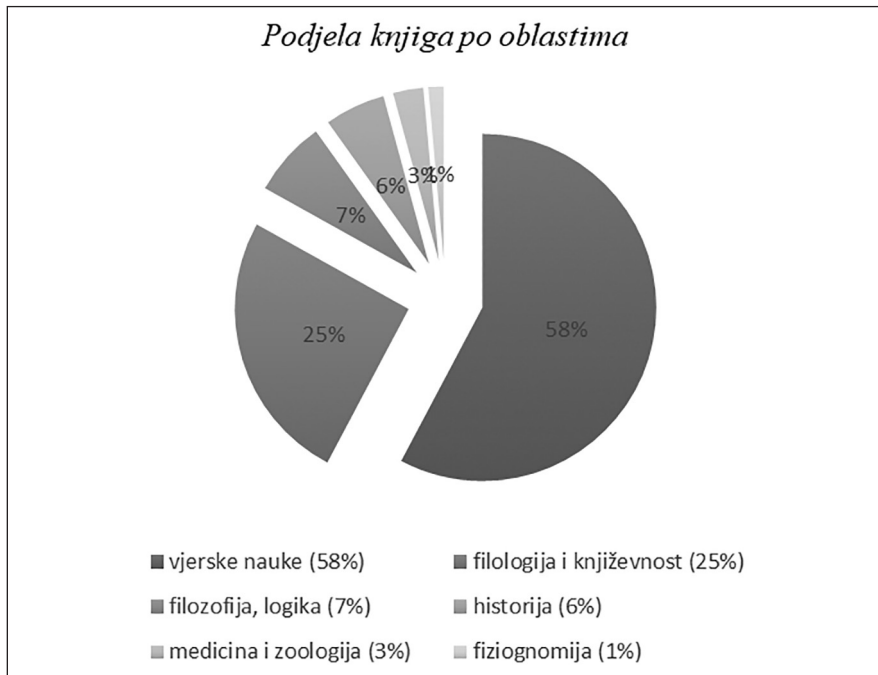
⁵⁷ Al-Ćazālī.

⁵⁸ Vjerovatno Burhānuddīn al-Zarnūğī.

Naziv prema vakufnami	Autor	Oblast	Opis prema vakufnami
<i>Tarğama Fiqh al-akbar</i>	Nije navedeno	fikh	jedan svezak
<i>Tarīqa muḥammadiyya</i>	Nije navedeno	tesavvuf	jedan svezak
<i>Fiqh al-akbar</i>	Nije navedeno	fikh	jedan svezak
<i>Gulistān</i>	Nije navedeno ⁵⁹	književnost	jedan svezak
<i>Waṣīyyat imām al-a'zam</i>	Nije navedeno	vjerske nauke	jedan svezak
<i>Ağzā šarīf</i>	dijelovi Kur'ana	vjerske nauke	trideset svezaka
<i>Kalām qadīm rabbānī</i>	Mushaf / Kur'an	vjerske nauke	jedan svezak

Među uvakufljenim knjigama najviše je onih koje se općenito mogu uvrstiti u religijske nauke u najširem smislu (15 naslova). Međutim, ima dosta knjiga i iz užih grana religijskih nauka, kao što su: tefsir/komentar Kur'ana (5), hadis/poslanička tradicija (8), fikh/islamska jurisprudencija (5), religijska pedagogija (2), akaid/dogmatika (2), ahlak/etika (3), kelam/apologetika (1) i osnove šerijatskog prava (1). Dakle, četrdeset i jedan naslov čine knjige iz područja religijskih nauka u užem i širem smislu. Iz područja jezika i književnosti ima 18 naslova: književnost (7), leksikografija (5), gramatika (4), stilistika (1) i retorika (1). Iz filozofije (logike) i tesavufa bilo je pet naslova, kako slijedi: filozofija/logika (3) i tesavuf (2). Također, ima jedan naslov iz medicine i jedan naslov iz zoologije. Iz historije su prisutna četiri djela, te jedno iz oblasti fiziognomije. Tematska rasprostranjenost knjiga u biblioteci Ahmed-age Bošnjaka u Mostaru može se predstaviti na sljedeći način:

⁵⁹ Vjerovatno Sa' dī Širāzī.

Kao što se vidi iz dijagrama, knjige u biblioteci Ahmed-age, s određenim izuzecima, odražavaju aktualna zanimanja za tematske sadržaje u široj osmanskoj literarnoj zajednici, posebno u krugovima kojima je ta biblioteka namijenjena. Zna se da je većina sačuvanih knjiga prvo prešla u kolekciju biblioteke Karađoz-begove medrese u Mostaru a 1949. godine prebačene su u Gazi Husrev-begovu biblioteku.

Zaključak

Vakuf koji je iza sebe ostavio Ahmed-aga bio je veoma bogat i raznovrstan. Dok dokumenti i osmanske hronike donose zanimljive detalje o životu Ahmed-agi Bošnjaku, sačuvane vakufname u Topkapi Saraju govore o njegovim vakufima i upotpunjuju sliku o njemu i zadužbinama koje je ostavio za opću korist šire društvene zajednice. Od vakufskih objekata koji su i danas u funkciji svi se nalaze u Istanbulu. Jedan od najpoznatijih vakufa koje je podigao Ahmed-aga je džamija na Çengel Köyü koju je sagradio u ime svoje majke. Od njegovih vakufa u Mostaru ostao je

sačuvan samo dio knjiga koji se sada nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Zgrada pripremljene medrese (buq'a) nije sačuvana, ali se pretpostavlja da je bila u blizini Karađozbegove medrese.

Rukopisni izvori

TSMA.d. 6927, fol. 34v-53r.

VGMA, Vakıf Kayıtlar Arşivi Defter: 575, N° 16, fol. 8-12.

Literatura

Bosna-Hersek Vakfiyeleri, cilt 2, Mevlüt Çam – Rahman Ademi (Ed.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2016.

Čar-Drnda, Hatidža, *Nastanak Mostara, njegov urbani i demografski razvoj do kraja 16. stoljeća*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

Derin, Fahri Ç. & Çabuk, Vahid (Ed.), *Hafız Hüseyin Ayvanserayi, Mecmua-i tevarih*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1985.

Dilberović, Alija, "Buk'a medresa u Mostaru", *Hercegovina*, 17, Arhiv Hercegovine, Muzej Hercegovine, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, Mostar, 2018, 95-123.

Evlja Čelebi, Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama, Šabanović, Hazim (Ed.), Svjetlost, Sarajevo, 1967.

Fajić, Zejnil, "Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, V-VI, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 1978, 245-302.

Hammer, Joseph von, *Historija Turskog / Osmanskog/ Carstva* (transl. Nerkez Smailagić), vol. 2, Zagreb, 1979.

Hasandediç, Hıvziya, "Mostar'in Türk Devri Kültürel ve Tarihi Anıtları", *Vakıflar Dergisi*, 7, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1968, 215-234.

Hasandediç, Hıfzija, "Muslimanske biblioteke u Mostaru", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 1, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 1972, 107-112.

Hasandediç, Hıvziya, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2005.

- Hodžić, Muamer, *Foča središte Hercegovačkog sandžaka*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2019.
- Kadrić, Adnan, *Mostarski bulbuli: poezija mostarskih pjesnika na orijentalnim jezicima*, Fondacija “Baština Duhovnosti”, Mostar, 2012.
- Karaçay Türkal, Nazire, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695), Tahlil ve Metin*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Kıran, Batuhan İsmail, *Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019, str. 101. [doktorska disertacija]
- Lavić, Osman, “Rukopisi Karadoz-begove biblioteka u Mostaru”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteka*, XXIX-XXX, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
- Mehmed Halifa Bošnjak. Ljetopis 1650.-1665*, preveo Fehim Nametak, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2002.
- Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî*, Orhâniye Matbaası, İstanbul, 1340.
- Mehmedović, Ahmed, “Čuvena mostarska porodica (Ulema mostarske porodice Kešfi)”, *Most – časopis za obrazovanje, nauku i kulturu* br. 197 (108 - nova serija), god XXXI, april 2006, Društvo pisaca BiH - Podružnica pisaca HNK, Mostar 2006, 77-79.
- Oruč, Hatice, “L’impact ottoman sur l’urbanisation du Sandjak de Bosnie”, *ACTES L’homme et son environnement dans le Sud-Est européen, Xe Congrès l’Association internationale d’études du Sud-Est européen (AIESEE), Paris, 24-26 septembre 2009*, Association Pierre Belon, Paris, 2011, 199-211.
- Sahillioğlu, Halil, “Esedî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995.
- Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, prevod i bilješke Muhamed A. Mujić, Prva književna komuna, Mostar, 1987.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1308-16/1890-98. *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985.

Some interesting facts from one of the waqfnamas of the Qapu Agha Ahmed Agha Bosniak

Summary

In this paper, attention is drawn to some interesting facts from one of the waqfnamas of the Qapu Agha Ahmed Agha. The waqfiya describes his endowments in Istanbul and Mostar. The first part of the waqfiya draws attention to the number and geographical distribution of his waqfs in Istanbul, near Topkapı Saray, and in Üsküdar, while the second part of the waqfiya draws attention to the description of his endowments in Mostar, a public reading room with books whose titles are mentioned in the text of the waqfiya. The waqfiya indicate Ahmed Agha's enormous wealth, as shown by the bought and endowed properties in the center of Istanbul. Based on the description in the waqfiya, it is clear that Ahmed Agha knew how to manage money very well, as his endowments grew year after year, so much so that the waqfiya had to be supplemented twice. Witnesses in waqfiya are mostly high-ranking court aghas. Ahmed Agha's love of origin can also be noticed in the waqfiya section, in which he describes his endowments in Mostar. The part of the waqfiya in which Ahmed Agha describes his endowment in Mostar also draws attention to Ahmed Agha's strong connection with his homeland. His seals on books from his endowment in Mostar can still be found in Ottoman-era Bosnian manuscript collections.

Keywords: Mostar, waqfs, Ahmed Agha, cultural history, 17th century.

Vakuf Nakšibendijske tekije u Visokom

Emrah Seljaci

Gazi Husrev-begova biblioteka

seljaciemrah@gmail.com

Sažetak

U radu su predstavljene vakufname koje se odnose na vakuf Nakšibendijske tekije u Visokom, osnovane od strane travničkog muftije, muderisa i šejha, hadži hafiza Husni-efendije Numanagića, poznatog kao Hadž-efendija. Tragom vakufnama pohranjenih u arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke, ponuđen je detaljan uvid u nekadašnje stanje vakufa ove tekije. U cilju pružanja adekvatnih informacija vezanih za njen vakuf, predstavljene su četiri vakufname nastale na osmanskom turskom jeziku i jedan darovni ugovor sačinjen na našem jeziku. Pored općih informacija o vakufu, ponuđen je i integralni prijevod dvije vakufname. Pored prijevoda, među općim karakteristikama vakufa predstavljeni su podaci o sudbini i današnjem stanju obrađenih zadužbina.

Ključne riječi: vakuf, vakufnama, Nakšibendijska tekija, Visoko, Numanagić, Oruč,

Uvodne napomene

U tri sveska sidžila vakufnama pohranjenih u arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, pronalazimo vakufname 28 vakifa koji su osnovali svoje vakufe na području Visočke nahije.¹ Prijepise pojedinih vakufnama,

¹ Zejnil Fajić, "Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IV/5-6, Sarajevo, 1978, 297-298.

izvorno nastalih na osmanskome turskom jeziku, pronalazimo i u sidžilima sarajevskog šerijatskog suda,² te u *Hronici* Muhameda Enverija Kadića.³

Među navedenim vakufnamama nalaze se i četiri osmanske vakufname koje se tiču vakufa Nakšibendijske tekije u Šerefudinovoj mahali u Visokom. Riječ je o sljedećim vakufnamama:

- 1) Vakufnama šejha hafiza Husni-efendije Numanagića, sina Ibrahim-age (I)⁴
- 2) Vakufnama hadži Abdulah-age Oruča, sina hadži Husejna⁵
- 3) Vakufnama hadži Ali-age Oruča, sina hadži Husejna⁶
- 4) Vakufnama hadži hafiza Husni-efendije Numanagića, sina Ibrahim-age (II)⁷

Navedene vakufname nastale su na osmanskome turskom jeziku, te sadrže sva uobičajena formalna obilježja vakufnama. Dakle, svaka vakufnama posjeduje *expositio* koji sadrži zahvalu Bogu, potom blagoslov na Poslanika islama, te određene meditacije o prolaznosti ovog, a vječnosti budućeg svijeta. Potom slijedi *disposicio*, tj. dio u kojem se izlaže predmet i uslovi uvakufljenja, te *legalizacija* kojom nadležni kadija donosi konačnu presudu o valjanosti i neopozivosti samog čina.⁸ Također, sve četiri vakufname sadrže montirani ili “prividni” sudski spor, koji se navodi gotovo u svim vakufnamama, a koji ima za cilj istaknuti zakonsku punovažnost i neopozivost određenog uvakufljenja.⁹

² Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke (Arhiv GHB), *Sidžil sarajevskog šerijatskog suda*, br. 53, 32; br. 78, 7, 51-52.

³ Vidi: Qāḍī-zāde Muḥammad Anwarī, *Tārīḥ-i Anwarī*, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, R-7318, sv. XVIII, 94-95; R-7323, sv. XXIII, 15-20.

⁴ Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, 57.

⁵ Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, 55.

⁶ Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, 56.

⁷ Arhiv GHB, A-4867_V-233.

⁸ Muhamed A. Mujić, “Neke vakufname iz Bosne i Hercegovine (15-17. stoljeće): forma, jezik i stil”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX-X, Sarajevo, 1983, 19-20.

⁹ Mehmed Ali Čerimović, “O vakufu”, *Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, III/2, Beograd, 1935, 70-73.

Gore spomenutim vakufnamama nastalim na osmanskome turskom jeziku, pridodali smo i jedan darovni ugovor hadži Ali-age Oruča, koji se odnosi na vakuf Nakšibendijske tekije u Visokom. Darovni ugovor je pohranjen u neobrađenoj arhivi Medžlisa Islamske zajednice Visoko.¹⁰

U nastavku rada, pojedinačno ćemo predstaviti spomenute vakufname, tačnije ponuditi ćemo opće informacije o vakufu i integralni prijevod dvije do danas neprevedene vakufname.

Vakuf šejha hafiza Husni-efendije Numanagića, sina Ibrahim-age (I)

Podaci o vakufu

Muderis i travnički muftija, šejh hadži hafiz Husni-efendija Numanagić, sin Ibrahim-age, poznat kao Hadž-efendija,¹¹ vakufnamom datiranom 7. rebiul-evvela 1322/22. maja 1904. godine, uvakufio je jednu kuću sa bašćom, avlijom i aharom. Vakif je kao uvjet uvakufljenja naveo da se uvakufljena kuća treba koristiti kao tekija u kojoj će se obavljati zikr. Potom je imenovao sebe za muteveliju vakufa i šejha tekije, te se obavezao da će navedenu funkciju obnašati sve dok je živ.¹²

Nakšibendijska tekija smještena je u Šerefudinovoj mahali, tačnije u Oruča sokaku u Visokom. Tekija je u funkciji od svog osnivanja pa sve do danas, s tim da je u periodu od 1952. do 70-ih godina prošlog stoljeća bila zatvorena i naseljena muhadžirima iz Istočne Bosne. Međutim, u tom periodu nije obustavljeno obavljanje zikra, koji je propisan vakufnamom, tako da se on obavljao u džamijama ili pak po privatnim kućama.¹³

¹⁰ Darovni ugovor h. Alije Oruča, od 20. novembra 1930. Neobrađena arhiva Medžlisa Islamske zajednice (MIZ-a) Visoko.

¹¹ Više o životu šejh Husni-efendije vidi: Amela Numanagić, *Hadži hafiz Husni efendija Numanagić: Šejh i muftija na razmeđu vremena*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, 11-21.

¹² Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, 57.

¹³ Mustafa Berhamović, *Vakufi u Visokom: Nacionalizacija i povrat (1945-2021)*, Medžlis Islamske zajednice Visoko, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo, 2023, 24-25.

Vremenom je stara zgrada tekije oronula, te ju je bilo neophodno iznova izgraditi. Ponovna izgradnja tekije započeta je 1990. godine, u periodu kada je funkciju šejha obnašao šejh hadži Omer Bukurević. Obnova tekije završena je koncem 1995. godine.¹⁴

Današnja, tj. nova zgrada tekije se sastoji od semahane, mejdan-odaje, kahvedžaka, kutuphane, odaja za žene, te muške i ženske abdesthane. Funkciju šejha tekije trenutno obnaša šejh hadži Ibrahim Trako.

Prijevod vakufname

On [Allah]

Šerijatski sud u Visokom

Br. 790

Ono što je ovdje uvakufljeno,
protokolisano je i trajno uzapćeno.

Napisao siromah Ibrahim Tevfik, postavljen za kadiju u zastupstvu u kadiluku Visoko,

neka mu je od Boga prosto.

Obilna hvala i beskrajna zahvala pripada Onome koji skrivene tajne poznaje i koji skrovite stvari otkriva, tom Višnjem Stvoritelju svega stvorenog i Neimaru svega sazdanog. Onom čija je slava uzvišena, pa ne liči nikome i ničemu. Onom čije je Biće presveto, pa nema nadziratelja niti drugih sudrugova. Neka je hvala upućena na dvor Mu najsvetiji i divan Mu višnji, onako kako to dolikuje i kako je to potrebno. On je potpunom snagom i mudročću stvorio potomke Ademove, te učinio da ovaj svijet bude njiva ahiretska, a njegov početak sredstvo koje vodi do kraja. Neka najljepši salavati i najiskreniji selami dospiju do sultana svih poslanika, ponosa svih bogougodnika, ozrcaljenja zbiljskog nadahnuća, tajnika teško shvatljivih tajni, imama svete Kabe, duhovnog junaka Medine (grada) bliskosti, prvaka čiste sofe, Muhammeda – Mustafe, neka je na njega salavat

¹⁴ Mirsad Tabak, *Šejh hadži Omer ef. Bukurević – Nuri (1907-1997): Ašik i sufija*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2021, 94-96.

i selam Boga Uzvišena. Potom na njegov mirom mirisni kabur i svjetlošću ispunjenu humku, jer njegovo časno tijelo bijaše uzrok zdanja svega stvorenog i sazdanja svijeta ljudskog i džinskog. Neka su beskrajni blagoslovi i selami na njegovu časnu porodicu i potomke, te na drugove mu poštovane, od kojih je svaki po na osob zvijezda pravoupute na putu pravome i sunašce jutarnje na nebu darodavnome. Neka je Uzvišeni Allah zadovoljan svima njima.

A poslije toga:

Povod i uzrok pisanja ove časne vakufname i isprave kojoj slične nema je sljedeći: Stanovnik kasabe Visoko, nastanjen u Šerefudinovoj mahali, dobrotvor, časni muderis i predvodnik duhovnih putnika uzvišenog nakšibendijskog tarikata, Numanagić šejh hadži hafiz Husni-efendija, sin umrlog Ibrahim-age, na časnom ahmedijskom šerijatskom sudu i visokom muhamedijskom vjerskom zboru, u prisustvu Oruč hadži Ali-age, sina hadži Husejna, nastanjenog u spomenutoj mahali, koga je postavio za muteveliju u svrhu registrovanja svog vakufa o kome će naniže biti govora, dao je sljedeću na zakonu zasnovanu izjavu i jasno priznanje koje se mora uvažavati:

“Uvakufio sam nekretninu čije su granice poznate među ovdašnjim življem, a koja se sastoji od kuće u sklopu koje se nalazi bašča, avlija i jedan ahar. Uvakufljena nekretnina je kupovinom prispjela u moje vlasništvo, a smještena je u spomenutoj mahali, te je u gruntovnici nekretnina zavedena pod brojem 657, i to pod česticama br. 4/159 i br. 4/160. Nekretninu, sa svim što joj pripada, uvakufio sam u ime Uzvišenog i Veličanstvenog Allaha, tražeći zadovoljstvo Gospodara Samilosnog. Uz molitvu, uzdajući se u veličinu ajeta: “Na dan kada ni imetak ni sinovi od koristi neće biti, osim onome ko Allahu dođe čista srca” ovo sam uvakufio kao trajni, po šerijatu punovažni vakuf koji se vječno mora poštovati.

Postavio sam i sljedeće uvjete: Navedena kuća, sa svim što joj pripada, neka se koristi kao tekija u kojoj će se u blagoslovljenim noćima obavljati zikrullah. Mutevelijsku dužnost navedenog vakufa, kao i službu šejha tekiye, vršiti ću ja dok sam u životu, a poslije moje smrti neka to vrši onaj koji bude dostojan i sposoban da to čini.“

Potom je spomenuta kuća, čista od svih opterećenja, predana navedenom muteveliji, koji ju je kao vakuf primio na raspolaganje i upravljanje.

Nakon što je to sudski utvrđeno, navedeni vakif usmjerio je svoj govor slaganja u pravcu neslaganja, te započeo sporenje sa spomenutim mutevelijom.

Izjavio je: “Prema mišljenju prvaka časnih imama, hazreti Imam-i Azama Ebu Hanife el-Kufija, uvakufljenje nekretnina je pravno valjano, međutim ono je na stepenu pozajmice, tako da ga je moguće i dozvoljeno opozvati. Stoga, ja odustajem od spomenutog uvakufljenja i tražim da se navedena kuća vrati u moj posjed, kao što je to i ranije bila.“

Na to je oštroumni mutevelija dao odgovarajući i vjerodostojan odgovor: “Tako je to tako kako je i izneseno, te nema mjesta sumnji i nejasnoći, prema mišljenju Ebu Jusufa, velikog znalca teologije i islamskog prava, koji je poznat kao drugi imam, vakuf je valjan i neopoziv onda kada vakif izrekne riječi: “Uvakufio sam”. Također, prema mišljenju imama Muhameda, sina Hasana Šejbanija, vakuf je valjan i neopoziv onda kada se preda muteveliji, tako da ja odbijam da se on vrati i preda bivšem vlasniku.“

Tada je kadija, uzevši u obzir sve ono što obje strane govore, potom nastojeći se da dobro djelo ne upropasti, a istodobno imajući u vidu da se po tom pitanju ulema razilazi, donio presudu o valjanosti i neopozivosti spomenutog vakufa. Tad je vakuf postao punovažan, neopoziv, obavezujući, te se kao takav ne može narušiti i ukinuti. “Onaj ko je izmjeni a zna kako glasi – pa grijeh za to pada na one koji mijenjaju, a Allah zaista sve čuje i zna.” [Kur’an] A nagradu vakifu zagarantovao je Plemeniti, Darežljivi i Vječnoživi Bog.

Ovo se dogodilo i napisano je dana 7. rebiul-evvela 1322. godine po hidžri.

Vakuf hadži Abdulah-age Oruča, sina hadži Husejna

Podaci o vakufu

Oruč Abdulah-aga, sin hadži Husejna, nastanjen u Šerefudinovoj mahali u Visokom, vakufnamom koja datira 7. rebiul-evvela 1322/22. maja 1904. godine, uvakufio je nekretninu koja se sastojala od dva ćepenka dućana u prizemlju i tri odaje u gornjem boju objekta. Abdulah-aga bio je vlasnik

jedne polovine uvakufljene nekretnine, dok je drugi vlasnik bio njegov brat Ali-aga, koji je će isto tako izdati svoju vakufnamu. Vakufnamom je određeno da se prihodi od izdavanja uvakufljene nekretnine trebaju utrošiti na održavanje vakufa, te za potrebe Nakšibendijske tekije u Visokom. Abdulah-aga je sebe postavio za muteveliju, dok je u životu, a nakon njegove smrti tu funkciju je trebao preuzeti njegov najstariji sin Hamza.¹⁵

Evladijet-vakuf Oruč Abdulah-age i Ali-age funkcionisao je do 1978. godine, kada Ismet Oruč tuži Islamsku zajednicu, te potražuje da se navedena nekretnina ponovo vrati u posjed porodice Oruč. Odlukom Općinskog suda u Visokom, kao i kasnijom presudom Okružnog suda u Sarajevu, ova vakufska nekretnina je dodijeljena Ismetu Oruču, te je od tada prestala funkcionisati kao vakuf.¹⁶

Prijevod vakufname

Ovo je punovažno uvakufljenje,
koje upisa siromah naspram uzvišenosti Božije, onaj koji grijehe svoje priznaje:

Ibrahim, postavljen za kadiju u zastupstvu u kadiluku Visoko,
neka mu je od Boga prosto.

[Pečat: Ibrahim Tefik]

Hvala Allahu koji je svoje probrane robove počastio utroškom imetaka u raznovrsna dobročinstva i omogućio im da dobiju hvale vrijedne i blagoslovljene vrednote. Neke je salavat na Njegovog poslanika i vjerovjesnika, najodabranijeg od stvorenja, te na njegovu porodicu i drugove do dana kada će naći zaštitu u hladu vlastitih hajrata.

A potom: Općepoznata i općeprihvaćena činjenica je ta da na ovom surovom svijetu ni imanje ni zvanje trajno nije. Na ovom prolaznom svijetu prolazna je i kruna i prijestolje. Stoga je bogougodnik i potpune pameti onaj koji spozna da je izgradnja zdanja općega dobra sredstvo sreće onosvjetske, te da činjenje dobrih dijela vodi ka vječnom ugledu i vječnoj

¹⁵ Vidi: Arhiv GHB, Sidžil vakifnama II, 55.

¹⁶ M. Berhamović, *Vakufi u Visokom...*, 78-79.

časti. Takvi su i oni koji se povinuju ajetu: “Oni koji udjeljuju imanja svoja i noću i danju, tajno i javno, dobiće nagradu od Gospodara svoga, i ničega se oni neće bojati i ni za čim oni neće tugovati.” Oni, u skladu s tim ajetom, srcem i dušom pozele izdvojiti od svog imetka i utrošiti ga na ime općeg dobra. Također, na osnovu hadisa: “Kada čovjek umre, prestaju mu pristizati dobra djela, osim od tri stvari: trajne sadake (vakufa), nauke kojom se drugi koriste i dobro odgojenog djeteta koje za njega dovu čini,” oni zdušno nastoje zavrijediti nagrade, te činiti pohvalna djela kojima je zadovoljan Gospodar koji oprost daje. U skladu sa svim navedenim, povod pisanju ove punovažne vakufname i isprave zasnovane na šerijatu, je sljedeći:

Dobrotvor i dobročinitelj, osoba poznata pod imenom Oruč hadži Abdulah-aga, sin hadži Husejn-age, nastanjen u Šerefudinovoj mahali u kasabi Visoko, na časnom šerijatskom sudu i visokom vjerskom zboru, u prisustvu uvaženog muderisa Numanagić hadži hafiz Husni-efendije, stanovnika spomenute mahale, koga je postavio za muteveliju u svrhu registrovanja svog vakufa, te radi upotpunjenja i dovršenja uvakufljenja o kome će naniže biti govora, dao je sljedeću na zakonu zasnovanu izjavu i jasno priznanje koje se mora uvažavati:

“Uvakufio sam dva drvena ćepenka dućana sa tri odaje nad njima, u ime Uzvišenog Allaha, tražeći Njegovo zadovoljstvo u svakoj situaciji, i to kao trajni po šerijatu punovažni vakuf koji se vječno mora poštovati. Taj objekat, poznatih promjera, kojeg sam posjedovao kao suvlasnik zajedno sa mojim bratom hadži Alijem, smješten je u spomenutoj mahali u kasabi Visoko, te je u gruntovnici nekretnina zaveden pod brojem 660.

Postavljam sljedeće uvjete: Spomenute nekretnine neka se izdaju pod kiriju, i to na već uobičajen način. Od nastale dobiti, neka se izdvoji suma za izmirenje godišnjeg poreza, te neka se popravljaju i održavaju navedene nekretnine. Također, neka se iz godine u godinu izdvaja po 60 kruna za potrebe tekije smještene u kasabi Visoko. Ukoliko bi zub vremena učinio da navedena tekija nestane, spomenuti iznos od po 60 kruna godišnje, neka se troši na potrebe časne medrese u navedenoj kasabi. Višak koji preostane od prihoda, neka se dodijeli mojim sinovima Hamzi i Vejsilu, a poslije

njihove smrti neka se isplaćuje njihovim muškim potomcima u jednakim dijelovima, do njihova izumiranja.

Mutevelijsku dužnost navedenog vakufa vršiti ću ja dok sam u životu, a poslije moje smrti određujem da to vrši moj stariji sin spomenuti Hamza. Poslije njegove smrti, neka to vrši neko od njegovih muških potomaka, ko je najugledniji, najpošteniji i moralno najbolji, i to s koljena na koljeno, iz generacije u generaciju. A nakon izumiranja mojih potomaka, imenovanje mutevelije i ostala pitanja neka se prepuste bistrom umu i gizdavom prosuđivanju gradskog kadije, koji sprovodi zakone časnoga šerijata.“

Nakon određivanja i iznošenja uvjeta, navedene nekretnine, čiste od svih opterećenja, predane su spomenutom mutevelliji, koji ih je kao vakuf primio na raspolaganje i upravljanje, kao što to čine ostale mutevelije vakufa. Nakon što je to sudski utvrđeno, navedeni vakif usmjerio je svoj govor u drugom pravcu, te otpočeo sporenje sa spomenutim mutevelijom.

Rekao je: “Prema mišljenju najčasnijeg imama od svih velikih imama, hazreti Imam-i Azama Ebu Hanife el-Kufija, uvakufljenje nekretnina je pravno valjano, ali nije neopozivo. Stoga, ja odustajem od spomenutog uvakufljenja i tražim da se navedene nekretnine vrate u moj posjed kao što su i ranije bile.“

Na to je spomenuti mutevelija dao sljedeći jasan odgovor: “Iako je to tako kako je i izneseno, prema mišljenju imama Ebu Justufa, vakuf je valjan i neopoziv onda kada vakif izrekne riječi: ”Uvakufio sam”. Također, prema mišljenju imama Muhameda, vakuf je valjan i neopoziv onda kada se preda muteveliji, tako da ja odbijam da se on vrati bivšem vlasniku.“

Tako su se oni na šerijatskom sudu sporili i svaki je tražio da se spor riješi. Kadija je tada, uzevši u obzir sve ono što obje strane govore, potom nastojeći se da dobro djelo ne upropasti, a istodobno imajući u vidu da se po tom pitanju ulema razilazi, te pazivši na sve što se mora uzeti u obzir prilikom vakufljenja, donio presudu o valjanosti i neopozivosti spomenutog vakufa. Tada je vakuf postao punovažan, neopoziv, obavezujući, te se kao takav ne može narušiti i ukinuti. “Onaj ko je izmjeni a zna kako glasi – pa grijeh za to pada na one koji mijenjaju, a Allah zaista sve čuje i zna.” [Kur’an] A nagradu vakifu zagarantovao je Plemeniti, Darežljivi i Vječnoživi Bog.

Ovo se dogodilo i napisano je 7. dana mjeseca rebiul-evvela 1322. Zavedeno 24. tešrin-i evvela, godine 1904.

Vakuf hadži Ali-age Oruča, sina hadži Husejna

Podaci o vakufu

Brat ranije navedenog Abdulah-age, Ali-aga Oruč, sin hadži Husejna, izdao je vakufnamu datiranu 7. rebiul-evvela 1322/22. maja 1904. godine, kojom kao suvlasnik, uvakufljuje gore opisanu nekretninu. On, također, imenuje sebe za muteveliju, a nakon svoje smrti funkciju mutevelije trebao je preuzeti njegov najstariji sin Muhamed.¹⁷

S obzirom da je ovaj evadijet-vakuf imao dvojicu mutevelija, što je bila nepoznanica u islamskom pravu, Vakufsko mearifski saborski odbor u Sarajevu je 1921. godine uputio dopis Kotarsko vakufsko mearifskom povjerenstvu u Visokom, kojim traži da se imenuje jedan nadziratelj, tj. mutevelija. Te godine je za muteveliju evladijet-vakufa Oruča postavljen Ali-aga Oruč.¹⁸ Zanimljivo je da je Ali-aga, pored ovog vakufa, istovremeno obnašao funkciju mutevelije vakufa Nakšibendijske tekije i vakufa Musale u Visokom.¹⁹

Početakom 90-ih godina prošlog stoljeća, Salih Trako je za potrebe Gazi Husrev-begove biblioteke, preveo vakufnamu hadži Ali-age Oruča. Prijevod je otkucan na pisačkoj mašini, a fizički je pohranjen u Bosanskom arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.²⁰

¹⁷ Vidi: Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, 56.

¹⁸ Dopis br. 9666/20, od 23. januara 1921. Neobrađena arhiva MIZ-a Visoko.

¹⁹ Predmet imenovanja mutevelije vakufa Nakšibendijske tekije u Visokom, br. 678, od 18. oktobra 1918. Neobrađena arhiva MIZ-a Visoko.

²⁰ Vidi: Arhiv GHB, AB-22-820_1881.

Vakuf hadži hafiza Husni-efendije Numanagića, sina Ibrahim-age (II)

Podaci o vakufu

Hadž-efendija Numanagić, 13 godina nakon osnivanja tekije, tj. izdavanja svoje prve vakufname, 25. šabana 1335/15. juna 1917. godine, tokom službovanja u Travniku, izdaje svoju drugu vakufnamu kojom vakufi njivu zvanu *Ljetovik*. Navedena njiva je kupljena pomoću priloga visočkih derviša, te se vakufnamom pridodaje vakufu Nakšibendijske tekije u Visokom. Njiva je uvakufljena pod uvjetom da je šejh tekije, lično ili posredno, obrađuje, te da njene plodove koristi za sebe i svoju porodicu.²¹ Pošto šejh Husni-efendija u vakufnami nije imenovao muteveliju, on kasnije izdaje punomoć hafizu Neziru Hadžimejliću, kojem omogućava da sprovede uvakufljenje njive *Ljetovik*.²²

Njiva *Ljetovik* bila je u vlasništvu vakufa tekije sve do 1972. godine, kada je Opštinski sekretarijat za opštu upravu i društvene službe SO Visoko oduzeo vlasništvo nad njom, pod izgovorom da se njiva *Ljetovik* oduzima u svrhu urbanizacije i stambene gradnje naselja Novo Brdo i stambenih zgrada koje će naseliti lica čije su kuće ranije srušene zbog gradnje obdaništa.²³ Integralni prijevod ove vakufname, također je sačinio Salih Trako.²⁴

Darovni ugovor hadži Ali-age Oruča

Pored osmanskih vakufnama pohranjenih u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u neobrađenoj arhivi Medžlisa Islamske zajednice Visoko nalazi se i jedan darovni ugovor hadži Ali-age Oruča, koji je sačinjen 20. novembra 1930. godine, u kojem stoji:

²¹ Vidi: Arhiv GHB, A-4867_V-233.

²² M. Berhamović, *Vakufi u Visokom...*, Prilog 87, 289.

²³ Ibid., 102-103.

²⁴ Vidi: Vidi: Arhiv GHB, AB-22-820_1881.

Darovni ugovor sklopljen između h. Alije Oruča sina h. Husejnova iz Visokog s jedne strane i Vakufa Tekije Šerefudin-mahale u Visokom (Vakufa tekije Nakšibendi u Šerefudin-mahali u Visokom) zastupane po muteveliji za čin Mehagi Oruču iz Visokog s druge strane, kako slijedi:

- I) Ja h. Alija Oruč sin Husejnov iz Visokog, s ciljem da posluži humanitarnoj svrsi, darujem Vakufu tekije Šerefudin mahale u Visokom, zvana Vakuf tekija Nakšibendi u Šerefudin mahali u Visokom (vjerska ustanova derviškog reda za Bogomolju i potpomaganje-prehranu siromaha) zatupane po muteveliji za čin Mehagi Oruču iz Visokog sve svoje nekretnine upisane u A I grunt. ul. br. 114 kat. opć. Kula-Banjer, na ime kat. čest. br. 262 “oranica Borak” vrsti mirie u površini od 10 dun. 160 met.2 u vrednosti od 2.500 dinara pod uvjetom doživotnog prava uživanja u moju korist, a nakon moje smrti da se iz čistog prihoda nakon podmirenja Državnih daća, režijskih troškova (hardži-muhaseba) imade u tekiji svake godine za moju dušu hatma proučiti, a ostatak prihoda ide svagdanjem Šejhu tekije za njegovu plaću stavljajuć mu u dužnost da se brine za učenje hatme, te privoljujem da se navedene nekretnine bez mog daljnjeg pitanja odmah na spomenuti vakuf kao daroprimaoca gruntovno uknjiže.
- II) Mehaga Oruč kao mutevelija za čin gorespomenutog Vakufa sa zahvalnošću primam gornje darovanje.
- III) Sve troškove skopčane sa ovim ugovorom i uknjižbom vlasničkog prava snosi darovatelj.²⁵

Oranica Borak je opstala kao vakuf, i trenutno ima površinu od 10 dunuma i 589 m², a zavedena je u gruntovnom ulošku br. 314, pod česticom br. 413, te je u vlasništvu IZ BiH – Medžlis IZ Visoko – Vakuf džemata Arnautovići.²⁶ Iako je ovaj vakuf preživio komunistički proces nacionalizacije i oduzimanja vakufske imovine, ostaje nedoumica kako je oranica postala vlasništvo vakufa džemata Arnautovići, a ne vakufa Visočke nakšibendijske tekije.

²⁵ Darovni ugovor h. Alije Oruča, od 20. novembra 1930. Neobrađena arhiva MIZ-a Visoko.

²⁶ Zemljišnoknjižni ured Visoko, z. k. ul. br. 314.

Zaključak

Nakšibendijska tekija u Visokom osnovana je od strane travničkog muftije, muderisa i šejha, hadži hafiza Husni-efendije Numanagića. Već pri samom osnivanju, istovremeno nastaje i njen vakuf koji je služio za održavanje tekije i izdržavanje njenog pročelnika, odnosno šejha. Četiri vakufname koje se odnose na vakuf spomenute tekije, nastale su na osmanskome turskom jeziku, te su pohranjene u *Sidžilu vakufunama II*, koji se čuva u arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.

S obzirom na činjenicu da je prvo nastala tekija, u radu je na prvom mjestu predstavljena vakufnama Husni-efendije Numanagića, kojom uvakufjava kuću sa bašćom, avlijom i aharom, a koja se prema odredbama vakufname treba koristiti kao tekija u kojoj će se obavljati zikr. U općim podacima o ovom vakufu, kao i o ostalim koje smo obradili, ponuđene su informacije o uvakufljenju, uvjetima i upravnicima (mutevelijama) vakufa. Pored tih informacija, ponuđen je i slijed sudbine vakufa od njegovog osnivanja do današnjih dana, kao i integralni prijevod vakufnama na bosanski jezik.

Nakon što je Husni-efendija izdao svoju vakufnamu, na isti dan zasebne vakufname izdaju i braća Abdulah-aga i Ali-aga Oruč, koji uvakufljuju zajedničku nekretninu koja se sastojala od dva ćepenka dućana u prizemlju i tri odaje u gornjem boju objekta. Uvakufljena nekretnina bila je namjenjena za održavanje vakufa i za potrebe Nakšibendijske tekije u Visokom.

Trinaest godina od osnivanja tekije, šejh Husni-efendija Numanagić izdaje svoju drugu vakufnamu, kojom uvakufjava njivu Ljetovik, te je pridodaje vakufu Nakšibendijske tekije u Visokom. Njiva je kupljena uz pomoć visočkih derviša, a uvjet njenog uvakufljenja bio je da šejh tekije, lično ili posredno, obrađuje spomenutu njivu, te njene plodove koristi za sebe i svoju porodicu.

Pored navedene četiri vakufname nastale na osmanskome turskom jeziku, u neobrađenoj arhivi Medžlisa Islamske zajednice Visoko pronađen je, i u ovoj rad uvršten, jedan darovni ugovor na našem jeziku, kojeg je izdao ranije spomenuti hadži Ali-aga Oruč. Ali-aga je darovnim ugovorom uvakufio oranicu Borak koja se trebala izdavati pod kiriju, te je naložio da

se od prihoda tog vakufa svake godine u tekiji prouči hatma pred njegovu dušu, te da se daje plaća šejhu Nakšibendijske tekije u Visokom.

Vakufname koje smo obradili u ovom radu, bile su djelimično predmet dosadašnjih naučnih istraživanja i radova, međutim ovdje po prvi put objavljujemo integralni prijevod dvije vakufname, te nudimo informacije o sudbini uvakufljenih objekata. Uz opće podatke i prijevod, u priložima smo predstavili faksimile originala vakufnama koje su bile predmet našeg interesovanja.

Izvori

Neobjavljena arhivska građa i rukopisni izvori

Sarajevo: *Gazi Husrev-begova biblioteka*:

Arhiv GHB, A-4867_V-233.

Arhiv GHB, AB-22-820_1881.

Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, 55-57.

Qāḍī-zāde, Muḥammad Anwarī, *Tārīḥ-i Anwarī*, R-7318; R-7323.

Visoko: *Arhiv Zemljišnoknjižnog ureda u Visokom*:

Zemljišnoknjižni ured Visoko, z. k. ul. br. 314.

Neobrađena arhiva Medžlisa Islamske zajednice Visoko

Dopis br. 9666/20, od 23. januara 1921.

Predmet imenovanja mutevelije vakufa Nakšibendijske tekije u Visokom, br. 678, od 18. oktobra 1918.

Darovni ugovor h. Alije Oruča, od 20. novembra 1930.

Objavljeni izvori

Behramović, Mustafa, *Vakufi u Visokom: Nacionalizacija i povrat (1945-2021)*, Medžlis Islamske zajednice Visoko; Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo, 2023.

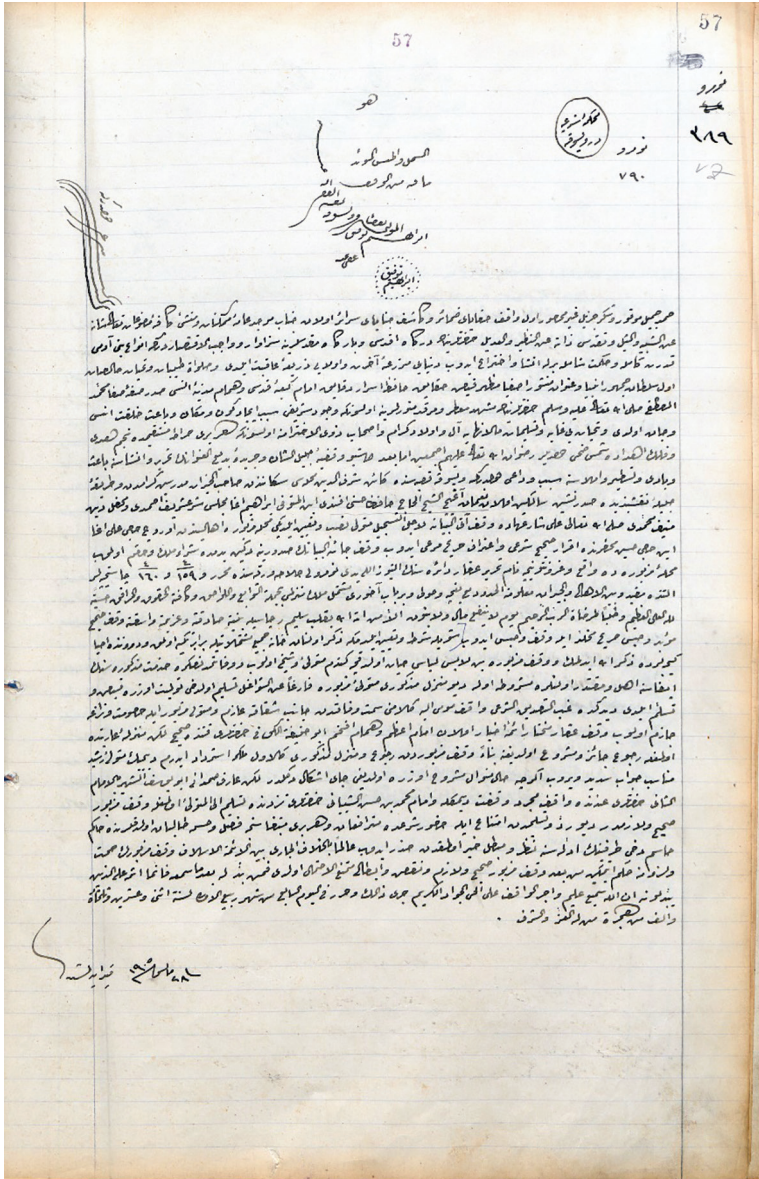
Bosna Hersek Vakfiyeleri, Cilt IV, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016.

Literatura

- Ćerimović, Mehmed Ali, "O vakufu", *Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, III/2, Vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1935, 65-73.
- Fajić, Zejnil, "Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IV/5-6, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 1978, 245-302.
- Numanagić, Amela, *Hadži hafiz Husni efendija Numanagić: Šejh i muftija na razmeđu vremena*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.
- Memija, Minka, "Nad jednom vakufnamom", *Islamska misao*, XII/139, Sarajevo, 1990, 61-62.
- Mujić, Muhamed A., "Neke vakufname iz Bosne i Hercegovine (15-17. stoljeće): forma, jezik i stil", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX-X, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 1983, 17-24.
- Tabak, Mirsad, *Šejh hadži Omer ef. Bukurević – Nuri (1907-1997): Ašik i sufija*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2021.

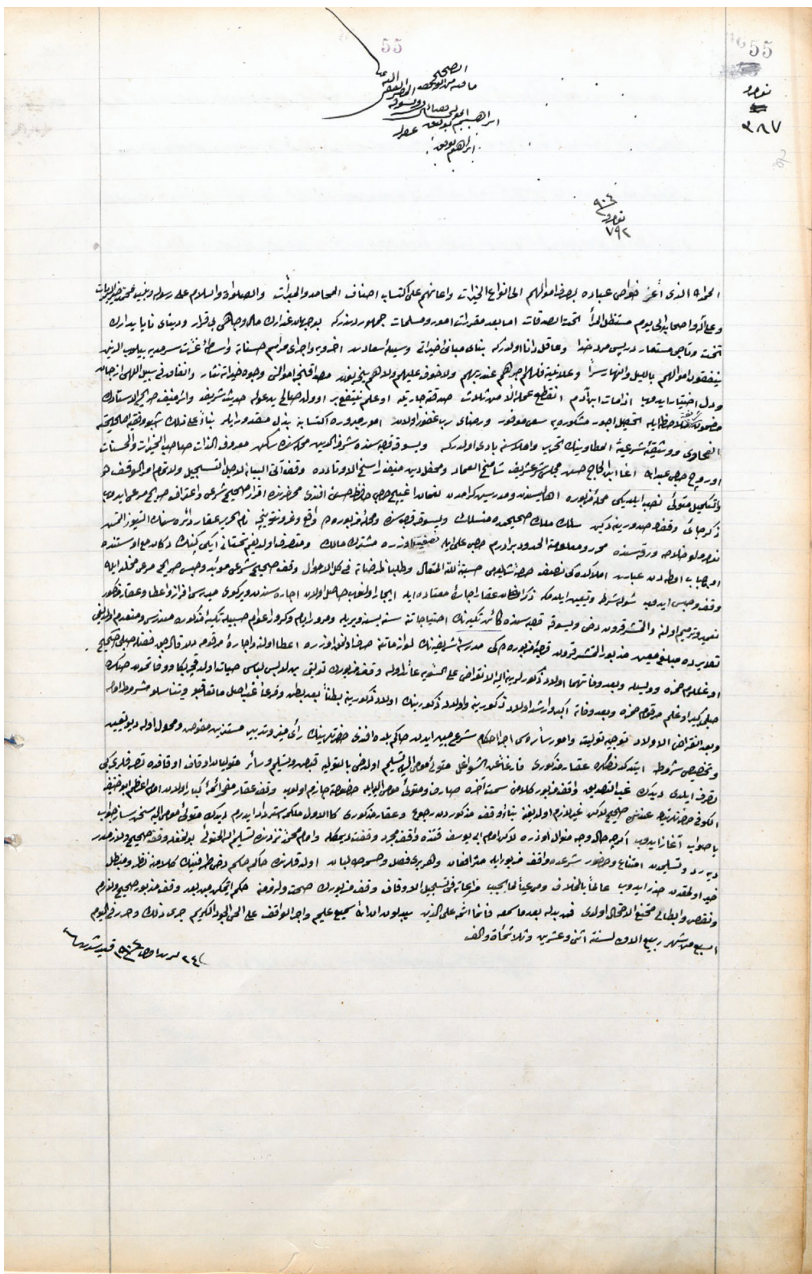
Prilozi

Prilog br. 1

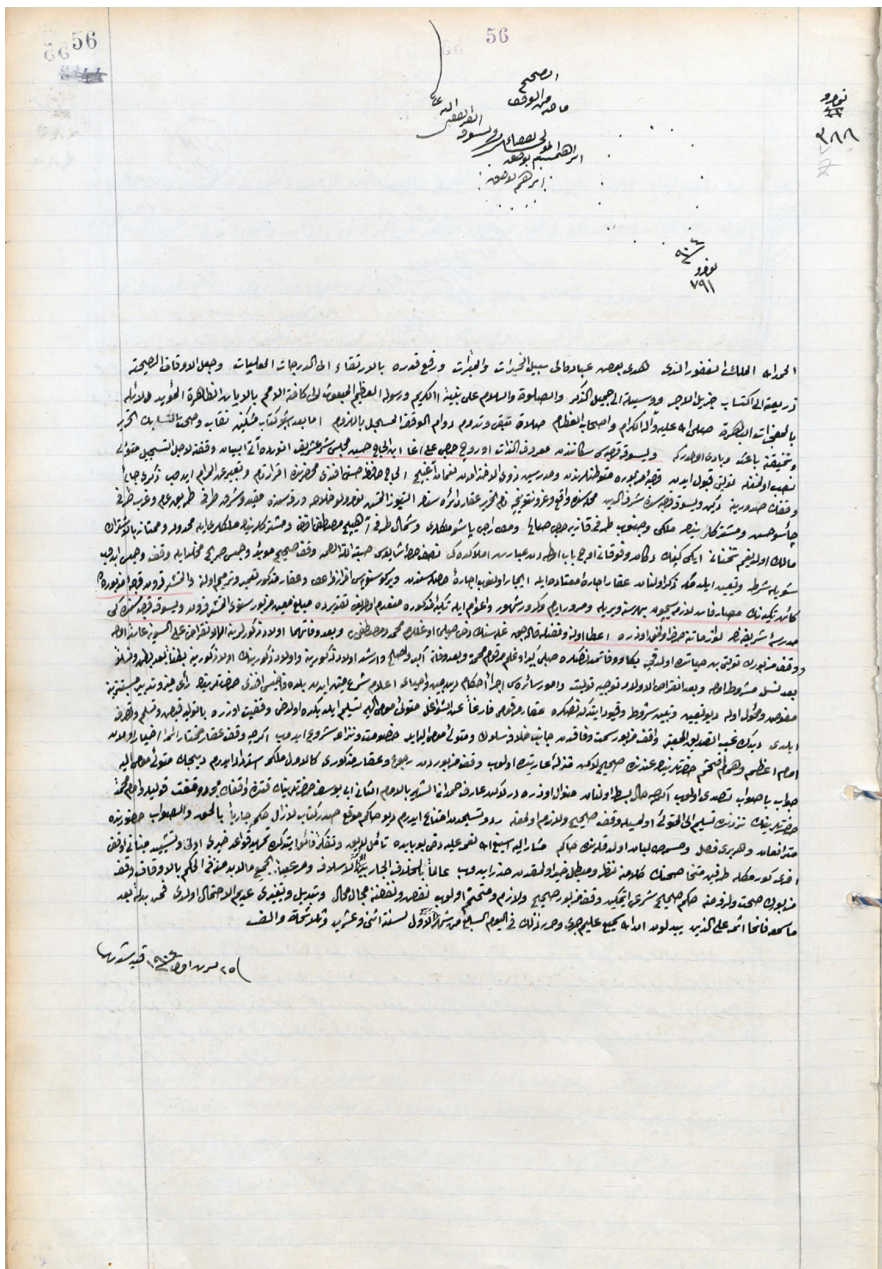
Vakufnama šejha hafiza Husni-efendije Numanagića, sina Ibrahim-age (I) (Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, str. 57, red. br. 389)

Prilog br. 2

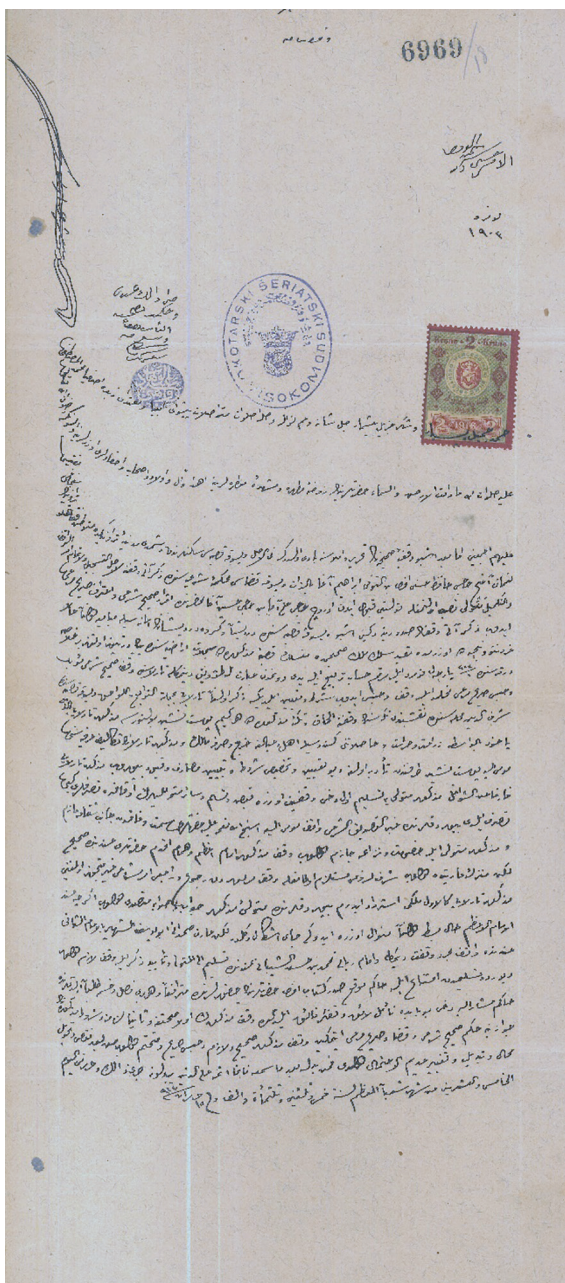
Vakufnâme hadži Abdulah-age Oruča, sina hadži Husejina (Arhiv GHB, Sidžil vakufnâme II, str. 55, red. br. 386)

Prilog br. 3

Vakufnama Ali-age Oruča, sina hadži Husejina
(Arhiv GHB, Sidžil vakufnama II, str. 56, red. br. 388)

Prilog br. 4

Vakufnama hadži hafza Husni-efendije Numanagića, sina Ibrahim-age (II)
(Arhiv GHB, A-4867 V-233)

The waqf of Naqshibandī tekke in Visoko

Summary

The paper presents the waqfiyes related to the waqf of the Naqshibandī tekke in Visoko, founded by the muftī, mudarris and sheikh of Travnik, hajji hafiz Husni-effendi Numanagić, known as hajj-effendi. Following the traces of the waqfs stored in the archive of Gazi Husrev-bey's Library, a detailed insight into the former state of the waqf of this tekke was offered. In order to provide adequate information related to tekke's waqf, four waqfiyes written in the Ottoman Turkish language and one gift contract in Bosnian were presented. Furthermore, an integral translation of two waqfiyes was offered. In addition to the translation, among the general characteristics of the waqfs, data on the fate and current state of the processed endowments are offered.

Key words: waqf, waqfiye, tekke, Visoko, Numanagić, Oruč

Bibliografija radova prof.dr. Fehima Nametka (Povodom 80 godina života)

Osman Lavić i Izudina Zukorlić

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu

osman.lavic@ghb.ba; izudina.zukorlic@ghb.ba

Uvod

Bibliografija radova prof. dr. Fehima Nametka urađena je povodom 80 godina njegovog života i 57 godina od kada je, kao mlad asistent-turkolog, na Orijentalnom institutu počeo stjecati svoja prva iskustva u izučavanju književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima, a kasnije i raditi na izvornoj rukopisnoj građi.

Drugi, važniji razlog zbog kojeg je trebalo sakupiti radove prof. dr. Nametka jeste njihova obimnost, tematska raznorodnost i značaj za daljnje istraživanje bosanskohercegovačke historiografije. Sigurni smo da će posebno biti obradovani studenti, postdiplomci i drugi istraživači naše kulturne baštine, s obzirom na to da će na jednom mjestu imati veoma široku lepezu popisa knjiga, radova i prikaza nezaobilaznih u daljnjem radu i usavršavanju.

Ovom prilikom smatramo potrebnim navesti osnovne podatke iz biografije prof. dr. Fehima Nametka, ne upuštajući se dublje u analizu njegovog naučno-istraživačkog rada, uvjereni da je njegov naučni opus veoma dobro poznat našoj i široj javnosti.¹

¹ Veoma lijep prikaz naučno-istraživačkog i znanstvenog opusa dr. Fehima Nametka dao je dr. Amir Ljubović: "Književno-znanstvena misao Fehima Nametka" u knjizi *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, Priredili Enes Duraković i Fahrudin Rizvanbegović, Knj. VI, Sarajevo, Alef, 1988, 641-645.

Fehim Nametak potječe iz ulemanske porodice. Otac Alija je bio poznati i veoma nadareni književnik i publicista, a djed po majčinoj lozi, Fehim Spaho, po kome je i dobio ime, bio je istaknuti naučni i kulturni djelatnik, saradnik *Behara* i u predvečerje Drugog svjetskog rata reisul-ulema Islamske zajednice.

Fehim Nametak je rođen 6. 3. 1943. godine u Sarajevu. U rodnom gradu je završio osnovnu školu, Klasičnu gimnaziju i Filozofski fakultet - Odsjek za orijentalistiku. Postdiplomski studij završio je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu 1973. godine gdje je uspješno odbranio magistarski rad na temu *Tursko društvo u ranim romanima Nurija Güntekina*. Akademsku titulu doktora književnih nauka stekao je 1979. godine kada je na istom univerzitetu odbranio disertaciju pod naslovom *Fadil-paša Šerifović - pjesnik i epigrafičar Bosne*.

Svoj radni i naučno-istraživački vijek Fehim Nametak je započeo na Orijentalnom institutu u Sarajevu gdje je, u klasi zvučnih imena bosanskohercegovačke orijentalistike, kao što su Nedim Filipović, Sulejman Grozdanić, Muhamed Mujić, Omer Mušić, Hazim Šabanović i dr., prošao kroz sva zvanja: asistent-turkolog: 1966, asistent - istraživač- turkolog: 1977, viši naučni saradnik: 1988. i naučni savjetnik 1985. godine. U periodu 1994-1998. godine bio je direktor Orijentalnog instituta.

U periodu 1984-1990. godine Nametak je honorarno radio kao profesor na predmetu *Turska književnost* na Katedri za turkologiju Filozofskog fakulteta u Skoplju, a nakon 1990. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, najprije u svojstvu honorarnog, a od 1995. do 2013. godine i redovnog profesora. Uporedo s tim, od 1995. godine bio je gostujući profesor na predmetu *Turska književnost* i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1996. do 2013. godine predavao je predmete *Historija turskog jezika* i *Historija turske književnosti* na kolegijima za postdiplomski studij lingvistike i književnosti. Od 2013. godine izabran je u zvanje *profesora emeritusa* na Univerzitetu u Sarajevu.

Dobitnik je više nagrada među kojima se ističu nagrade za životno djelo (Orden zasluga za Republiku Tursku) koju mu je u Ankari 2014. godine uručio tadašnji predsjednik Turske Abdullah Gül, te nagrada za Doprinos turskom svijetu (TÜRKSAY) za 2009. godinu. Za rad u oblasti

islamskih rukopisa i njihovog katalogiziranja 2002. godine dobio je nagradu Fondacije za islamsko naslijeđe *Al-Furqān* (Al-Furqān Islamic Heritage Foundation) iz Londona.

Dr. Fehim Nametak je u dosadašnjem naučno-istraživačkom i znanstvenom radu ostvario zapažene rezultate na tri područja i to:

- istraživanje osmanske turske književnosti
- istraživanje književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima, posebno na turskom jeziku
- rad na izvornoj rukopisnoj književnoj i književno-historijskoj građi.

Bibliografija radova prof. dr. Fehima Nametka za period 1967-2001. godina urađena je povodom 60 godina njegovog života i 37 godina naučno-istraživačkog rada. Značajan dio posla u prikupljanju i sređivanju građe na ovoj bibliografiji uradila je Zilha Muminović. Bibliografija je objavljena u *Analima Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*.²

Za ovu priliku dopunili smo navedenu bibliografiju knjigama i radovima objavljenim nakon 2001. godine. Bibliografija koju nudimo našim čitaocima sadrži 313 bibliografskih jedinica, originalnih naučnih i stručnih radova, prijevoda, prikaza ili priređenih izdanja. Bibliografske jedinice nisu poredane samo hronološki, kako je to bilo u prethodnoj bibliografiji. Ovdje su razvrstane u pet kategorija: knjige, članci, prijevodi, prikazi i bibliografske jedinice gdje je dr. Nametak bio priređivač određenog naslova. Enciklopedijske i leksikografske natuknice uvrstili smo u originalne članke, kao i intervjuje koje je davao pojedinim listovima. Kratka pojašnjenja nekih bibliografskih jedinica označili smo zvjezdicom (*).

KNJIGE

1. *Jugoslaven u Turskoj, Turistički vodič*, vlastito izdanje, Sarajevo, 1969, 60 str.
2. *Fadil-Paša Šerifović: pjesnik i epigrafičar Bosne*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1980, 282 str.

² Osman Lavić Zilha Muminović, "Bibliografija radova prof. dr. Fehima Nametka za period 1967-2001. godina: povodom 60 godina života", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. XXI-XXII, 2003, 311-331.

3. Šerifović, Fadil, *Divan*, Svjetlost, 1981, 207. str. [uvod, prijevod, bilješke i rječnik sastavio: Fehim Nametak; prepjev "Divana" Melika Salihbegović]
4. Pručak, Hasan Kafija, *Izabrani Spisi*, [uvod, prevod i bilješke Amir Ljubović, Fehim Nametak], Sarajevo - "Veselin Masleša," 1983, 189. str.
5. *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, Starješinstvo Islamske zajednice, Sarajevo, 1989, 267 str.
6. *Divanska poezija XVI i XVII stoljeća u Bosni i Hercegovini*, Institut za književnost i Svjetlost, Sarajevo, 1991, 216 str.
7. Novljanin, Omer, Hadžinesimović, Ahmed, *Odbrana Bosne: 1736-1739 : (dvije bosanske kronike) / Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović*, preveli i priredili Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 1994, 140 str.
8. *Divanska književnost Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu i Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1997, 200 str.
9. *Sarajevo (fotomonografija)*, Svjetlost, Sarajevo, 1997, 263 str.
*U koautorstvu s: E. Imamović, B. Zlatar, E. Pelidija, N. Kurto, V. Žujo.
10. *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, sv. 1, Bošnjački institut, Zürich, 1997, 579 str.
*U koautorstvu sa Salihom Trakom.
11. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, sv. 4, Gazi Husrev-begova biblioteka i al-Furqan Islamic Heritage Foundation, Sarajevo - London, 1998, XVIII+534+19 str.
12. Hadžihuseinović, Salih Sidki Muvekkit, *Povijest Bosne*, [prevodioci Abdullah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak, Salih Trako, index pripremili Mustafa Prljača, Aida Mujezin], Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, El-Kalem i Gazi Husrev-begova biblioteka, 1999, 2 sv.
13. Ljubović, Amir, Nametak, Fehim, *Hasan Kafija Pručak*, Sarajevo-Publishing, 1999, 279 str.
14. Alajbegović, Ibrahim Pečevi, *Historija*: prijevod, uvod i bilješke Fehim Nametak, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, El-Kalem i Orijentalni institut, 2000, 2 sv.
15. Bošnjak, Mehmed Halifa, *Ljetopis: 1650. – 1665*, Orijentalni institut, 2002, 254 str.
16. *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, sv. 2, Bošnjački institut, Sarajevo - Zürich, 2003, str. 521.
*U koautorstvu sa Salihom Trakom.
17. Šerifović, Fadil, *Divan*, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Matični odbor, 2005, 230 str.

18. *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 269 str.
19. Novljanin, Omer, et al. *Historija Bosne u vrijeme Hekim-oglu Ali-paše / Omer Novljanin. Hronika događaja / Ahmed Hadžinesimović*. Putopis s hadža 1615. godine / Jusuf Livnjak [priredili Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović; prijevod s osmanskog turskog Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović, Mehmed Mujezinović], BZK Preporod, Sarajevo, 2010, 236 str.
20. *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2013, 528 str.

ČLANCI

21. “Crnački muslimani u Africi”, *Preporod* (Sarajevo), I/7, 1970, 6.
22. “Uz stogodišnjicu dr Safvetbega Bašagića (1870-1934)”, *Preporod*, II/14, 1971, 7. *Potpisano inicijalima M.K. (/Fehi/M. /Nameta/K.)
23. “In memoriam. Dr Hazimu Šabanoviću”, *Preporod*, II/14, 1971, 7.
24. “Islam u Evropi - Sicilija i Malta”, *Preporod*, II/16, 1971, 4.
25. “Islam se brzo širi svijetom”, *Preporod*, II/18, 1971, 4.
26. “Gostovanje Državnog pozorišta iz Ankare. S konja na ...bicikl”, *Preporod*, II/20, 1971, 9.
*Nepotpisano.
27. „Prevodilački rad Fehima Spahe”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* (Sarajevo), I/1, 1972, 119–123.
28. “Birinci Türkoloji Kongresinden”, *Çevren* (Priština), I/1, 1973, 27-128.
29. “Mevlana Dželaluddin Rumi: u povodu 700-godišnjice njegove smrti”, *Preporod*, IV/23 (78), 1973, 5.
30. „Traktat o izrazu “čelebi” Hasana Kafi Prušaka i kasnija upotreba te riječi“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, II/2–3, 1974, 33–40.
31. “Uvodni stihovi Kaimijina Divana”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, II/2–3, 1974, 71–79.
32. “Reşat Nuri Güntekin’in İlk Romanlarında Sosyal Konular”, *Çevren*, II/2, 1974, 23-30.
33. “Türk Müziğinin Kökeni”, *Çevren*, II/3, 1974, 104-107.
34. “XVII yy Bosna Divan Şairi Hasan Kaimi”, *Çevren*, III/7, 1975, 42-47.
35. “Turcizmi i vokalna harmonija”, *Odjek* (Sarajevo), XXVIII/3, 1975, 26.
36. “Sırp Dilinde Türkçe Sözlük ile Onların Söylenişi”, *Sesler* (Skopje), XI/93, 1975, 610-613.

37. "Bosna'da XIX yy Divan Şairi Fadil Paşa Şerifović", *Çevren*, IV/11, 1976, 41-46.
38. "Razvoj religije kod Turaka", *Takvim* (Sarajevo), 1976, 208-211.
39. "In memoriam. Omer Mušić 1903-1972", *Prilozi za orijentalnu filologiju* (Sarajevo), 25/1975, 1976, 5-6.
40. "Tursko društvo u ranim romanima Rešada Nurija Güntekina", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 25/1975, 1976, 301-335.
*Skraćena verzija magistarskog rada.
41. "Fadil-Paša Bošnjak Šerifović - divanski pjesnik XIX stoljeća", *Život (Sarajevo)*, XXVI/2, 1977, 219-225.
42. "Književnost bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku", *Radio-Sarajevo - Treći program*, VII/19, 1978, 547-586.
43. "Religiozna poezija iz Divana Fadil-paše Šerifovića", *Takvim 1399/1979*, 1978, 242-253.
44. "Posljednji divanski pjesnik - poezija Muhameda Fadil-paše Šerifovića", *Odjek*, XXXII/20, 1979, 16.
*Tekst o Fadil-paši i prevod pjesama Fehim Nametak, prepjev Melika Salihbegović.
45. "Fadil-paša Šerifović - sarajevski pjesnik XIX stoljeća", *Radio-Sarajevo - Treći program*, VIII/24, 1979, 525-537.
46. "Sentence iz Divana Fadil-paše Šerifovića", *Šebi-arus* (Sarajevo), 1979, 8-10.
47. "Fadil-pašina kasida kao odgovor na Zija-pašinu Zafernamu", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29/1978-79, 1980, 67-78.
48. "Ziya Paşa'nın Zafernemesine Cevap olan Fadil-Paşa'nın Kasidesi", *Çevren*, VII/1, 1980, 23-39.
49. "Yaşam öykücüsü olarak Hasan Kafi Pruşçak (Akhisari)", *Çevren*, VII/4, 1980, 35-49.
50. "Predanost historiji. Uz pedesetu obljetnicu smrti Muhameda Enveri Kadića", *Odjek*, XXXIX/20, 1981, 16-22.
51. "Bajezidagić, Derviš-paša", *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1981, 421.
52. "Kadićev zbornik kao izvor za proučavanje književne građe", *Radio-Sarajevo - Treći program*, XI/38, 1982, 438-477.
53. "Književnost bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku do XVII stoljeća" *Godišnjak Instituta za književnost*, XI, 1982, 119-149.
54. "Rukopisi Divana Fadil-paše Šerifovića", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, V/7-8, 1982, 35-39.
55. "Šejhulislam Jahja i njegovi gazeli", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, V/7-8, 1982, 135-154.

56. "Folklorne zabilješke u Ljetopisu Mula Mustafe Firakije", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ* (Sarajevo), XLV/6, 1982, 712-715.
57. "Prof. dr. hadži Adurahman Nametak", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLV/6, 1982, 753-754.
58. "Pionirski posao Mehmed-bega Ljubušaka i njegovo djelo", *Odjek*, XXXVI/4, 1983, 24.
59. "Vrste i oblici u našoj književnosti na orijentalnim jezicima", *Život*, XXXII/9-10, 1983, 234-244.
60. "Muhamed Nerkesija Sarajlija (u povodu 400. godišnjice rođenja)", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLVII/2, 1984, 225-230.
61. "Opsada Zvornika 1717. u pjesmi na turskom jeziku", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 32-33/1982-83, 1984, 109-114.
62. "Doğu Dillerde Yugoslav Yazın Yaratıcılığının Tür ve Biçimleri", *Çevren (1974-1984)*, Özel sayı, 1984, 21-34.
63. "Književna tradicija Muslimana na orijentalnim jezicima", *Enciklopedija Jugoslavije*, II, 1984, 341-342.
64. "Dervišpašić, Ahmed-beg Sabuhi", *Enciklopedija Jugoslavije*, III, 1984, 428.
65. "Džabić, Ali Fehmi", *Enciklopedija Jugoslavije*, III, 1984, 715.
66. "Bosna-Hersek Yazın Tarihinde bir Dev Araştıracı Lyubuşak", *Çevren*, XII/48, 1985, 49-56.
67. "Kapetanović'in Şarkiyat Çalışmaları Üstüne", *Sesler*, XXI/197, 1985, 113-120.
*U koautorstvu sa Lamijom Hadžiosmanović.
68. "Nepoznati Bašeskija", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLVIII/3, 1985, 231-238.
69. "Nekoliko novih podataka o književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 34/1984, 1985, 79-84.
70. "Folklorna građa u neobjavljenom djelu Bašeskijina Ljetopisa", *Zbornik radova XXXII Kongresa Saveza Udruženja folklorista Jugoslavije*. I. Sombor, 1985, 373-376.
71. "O savremenoj turskoj pripovijesti", *Mogućnosti* (Split), XXXII/10-12, 1985, 1055-1062.
72. "Nasuh Matrakčija i njegov topografski atlas Anadolije", *Islamska misao*, VII/82, 1985, 43.
73. "Rukopisna zbirka Habibe Mehmedbašić iz Stoca", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, VII/11-12, 1985, 181-200.
74. "Dragocjena građa - Skopski rukopisi bosansko-hercegovačke književne tradicije na orijentalnim jezicima", *Odjek*, XXXIX/1, 1986, 21.
75. "Šerifović i Kafija", *Odjek*, XXXIX/7, 1986, 25.

- *Odgovor na tekst Nenada Filipovića: Šerifović, Šerifizade ili Šerifija.
76. "O prezimenima i mahlasima ponovo", *Odjek*, XXXIX/12, 1986, 24.
 77. "Jedna sarajevska medžmua iz Bašeskijina vremena", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLIX/2, 1986, 157-163.
 78. "Muhamed Tevfik Bošnjak (1785-1866). (U povodu 120. godišnjice smrti) mutesavvif i pisac", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLIX/5, 1986, 580-583.
 79. "Varvari Ali-paša", *Enciklopedija Jugoslavije*, ćirilčko izdanje, 1986.
 80. "Divanska književnost kod nas", *Islamska misao*, IX/100, 1987, 33-35; IX/101-102, 1987, 21-28.
 81. „Važniji legati u rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, VIII/13-14, 1987, 7-14.
 82. "Mehmed-bey Kapetanović, Ljubušak'in Eseri", *Sesler*, XXIV/221, 1987, 98-102.
 83. "Kadi Ahmed Čelebi Tuzlak", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, (Novi Sad), 1987, 18.
 84. "Kadić, Muhamed Enveri", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, 1987.
*U koautorstvu sa Dejanom Uriškovićem.
 85. "Kaimi baba, Šejh Hasan", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, 1987, 21.
 86. "Kantamirija, Abdulah", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, 1987, 43.
 87. "Karahodža, Ahmed-efendi", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, 1987, 72.
 88. "Latić, Džemaludin", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, 1987, 590.
 89. "Ljubović Atif", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, 1987, 720.
 90. "Grozđanić, Sulejman", *Enciklopedija Jugoslavije*, IV, 1987, 617.
 91. "Isević, Muhamed Emin", *Enciklopedija Jugoslavije*, V, 1988, 609.
 92. "O sudbini "prevedenog" Kaimije, još jednom. Ili kako slučaj Jasne Šamić vide recenzenti", *Lica* (Sarajevo), NS, 3, 1988, 50-51.
 93. "Lubušak'in Şarkiyat dalından Çalışmaları", *Çevren*, XV/65, 1988, 19-30.
*U koautorstvu sa Lamijom Hadžiosmanović.
 94. "Izučavanje književne baštine na turskom", *Odjek*, XLII/5, 1989, 8.
 95. "Arif Hikmet Rizvanbegović Stočević", *Slovo Gorčina* (Stolac), XVII/1989, 32-34.
 96. "Bosna-Hersek'te Türkce Yaratılan Kimi Eserler", *Sesler*, XXV/1989, 32-34.
 97. "Kronika Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, 1989, 125-151.
* U koautorstvu sa Lamijom Hadžiosmanović.
 98. "Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX/15-16, 1990, 27-58.

- * Rad je štampan i u: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici. Knj. 1, Starija književnost*, 1998, 481–536.
99. “Kadić, Muhamed Enveri”, *Enciklopedija Jugoslavije*, VI, 1990, 634.
 100. “Kaimi-baba, Hasan”, *Enciklopedija Jugoslavije*, VI, 1990, 636.
 101. “Pred našom orijentalistikom je težak posao”, *Islamska misao*, XII/135, 1990, 31-33.
 102. “Pjesnik Bosne i Sarajeva, Mehmed Mejlija Guranija: Izabrane pjesme”, *Islamska misao*, XII/138, 1990, 58.
 103. “Statistika u iskrivljenom ogledalu”, *Oslobođenje Nedjelja* (Sarajevo), I/1990, 14, 43.
 104. “Türkçe yazılmış Bosna Edebiyatı Mirasını araştırma”, *Çevren*, XVII/75, 1990, 61-67.
 105. “Dosadašnje izučavanje bosansko-hercegovačke književne baštine na turskom jeziku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 39/1989, 1990, 69–83.
 106. “Etude sur l’heritage de la litterature bosniaque d’expression turque”, *Migrations litteraire* (Paris), No 13-14, 1990, 160-167.
 107. “Bošnjaci i bosanski jezik u orijentalnim rukopisima”, *Bosna i bošnjaštvo*, Izd. Karantanija, Ljubljana, Sarajevo, 1990, 160-167.
 108. “Bosna Hersek’te İslam Kültürünün Bir İfadesi Olarak Divan Şiiri”, *Çevren*, XVIII/81-82, 1991, 83-88.
 109. “Bosna Hersek’te Tarih boyunca Mevlud”, *Çevren*, XVIII/85-86, 1991, 45-51.
 110. “Uz osnivanje Matice bošnjačke. Svoji na svome”, *Bosanski pogledi* (Sarajevo), I/4, 1991, 24.
 111. “Pjesnik, derviš i buntovnik. Obljetnice: trista godina od smrti Hasana Kaimije” *Bosanski pogledi*, I/8, 1991, 21.
 112. “Ramazanija Sabita Užičanina”, *Preporod*, XXII/8 (495), 1991, 11.
 113. “Kulturni razvoj Konjica za vrijeme osmanske vlasti”, *Islamska misao*, XIII/147-148, 1991, 61-66; XIII/149, 1991, 66-71.
 114. “Mevlud kroz historiju u Bosni i Hercegovini - tradicija, poezija”, *Islamska misao*, XIII/153, 1991, 14-18.
 115. “Bibliografija listova Vatan i Rehber”, u: *Bibliografija književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine I*, Institut za književnost (Sarajevo), 1991, 625-643.
 116. “Društveno-historijska uslovljenost divanske književnosti u Bosni i Hercegovini”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 41/1991, 1991, 311–318.
 117. “Potrebne promjene u sistemu obrazovanja”, *Preporod*, XXIII/2 (513), 1992, 23.
 118. “Lektorsko-korektorska sloboda”, *Preporod*, XXIII/3 (514), 1992, 23.

119. "Jedna alhamijado pjesma iz XVII stoljeća", *Preporod*, XXIII/4 (515), 1992, 19. *Rad je štampan i u: *Muallim* (Sarajevo), 34-35, 1995, 20.
120. "Nismo na pijaci", *Preporod*, XXIII/7 (518), 1992, 19.
121. "Institut može ponovo stati na noge", *Preporod*, XXV/12 (571), 1994, 11.
*Autor intervjuja: S. Smajlović.
122. "Handžić kao književni historičar", *Preporod*, XXV/12 (571), 1994, 17.
123. "Pjesništvo Bošnjaka na turskom jeziku u interpretaciji Safvet-bega Bašagića", *Zbornik radova naučnog skupa "Safvet-beg Bašagić" - bošnjačka intelektualna strategija*, Zenica, 1994, 83-85.
124. "Pjesnik ruševina i pobjeda." *Ljiljan* (Sarajevo), 14.12.1994, 56.
*O Sabitu Užičaninu.
125. "Znameniti Bošnjaci u vrijeme osmanske vlasti", *Muallim*, 1994, br. 21, 10; br. 22, 16; br. 23, 16; br. 24-25, 16.
126. "Bošnjačka književnost u gimnazijskim čitankama", *Muallim*, 27, 1994, 16-17.
127. "Znameniti Bošnjaci - dio naše historije", *Istina o BiH* (Sarajevo), I, 1994, br. 9, 24-25; br. 10, 24-25, br. 11, 24-25.
*S prijevodom na turski Amine Kupusović i Fazilete Hafizović.
128. "Oriental Institute in Sarajevo", *Why* (Sarajevo), 5, 1994, 29-30.
129. "Ima li Orijentalni institut svoju budućnosti?", *Ljiljan*, 15.4.1994, 30.
130. "Türkçe Yazılmış Bosna Edebiyat Mirasını Araştırmak", *Yedi İklim* (Istanbul), VIII/55, 1994, 41-47.
131. "Nepoznati velikani", *Oslobođenje*, 5.6.1994, 9.
132. "Kronika, ljetopis i putopis kod Bošnjaka osmanskog perioda", *Znak Bosne* (Zenica), I/3, 1995, 32-34.
133. "Sabitova Ramazanija", *Muallim*, 28, 1995, 19.
134. "Naši merhumi. Dr. Ismet Kasumović 1948.-1995", *Muallim*, 28, 1995, 22.
135. "Raskršća Hamze Hume", *Muallim*, 29-30, 1995, 15.
136. "Naši velikani. Abdullah Bošnjak : pomiritelj ortodoksnog i sufijskog u islamu?", *Muallim*, 32-33, 1995, 17.
137. "Jedna alhamijado pjesma iz XVII stoljeća", *Muallim*, 34-35, 1995, 20.
138. "U Sigetvaru. Zijaret Ali-Dedi Bošnjaku", *Muallim*, 39, 1995, 15.
139. "Riznica visovačkih dokumenata", *Domovina* (Sarajevo), lipanj, 1995, 17.
140. "Ljekovitost pčelinje ljubice", *Vjesnik franjevačke provincije presvetog otкупitelja* (Split), XLIV/4, 1995, 154-155.
141. "Otvorena katedra turkologije", *Hrvatska riječ* (Sarajevo), 22.4.1995, 7.
142. "Divanski pjesnik Sabit Alauddin Užičanin", *Odjek*, XLVII/4, 1995, 13-14.
143. "Školski programi i gimnazijske čitanke", *Bosansko-hercegovački školski glasnik* (Sarajevo), I/2, 1995, 31-33.

144. "Početi ispočetka", *Večernje novine* (Sarajevo), XXXII/9048, 1995, 14.
*Autor intervjuja: Sandra Kasalo.
145. "Ko im je Bašeskija", *Večernje novine*, XXXII/9050, 1995, 3.
146. "Obećanja (ne) pišu knjigu", *Oslobođenje*, 2.1.1995, 12.
*Autor intervjuja: Nagorka Idrizović.
147. "Hasan Kafi Pruščak. His Life and Work", *Dialogue* (Sarajevo), 1-2, 1995, 153-157.
148. "Hasan Kafija Pruščak. Život i djelo", *Dijalog* (Sarajevo), 1-2, 1995, 199-203.
149. "In memoriam. Fehim Dž. Spaho (1943-1993)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 42-43/1992-93, 1995, 9-11.
150. "Književni stvaraoci porijeklom iz Sandžaka za vrijeme osmanske vlasti", *Društveni i državno-pravni kontinuitet Sandžaka, Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 22. i 23. aprila 1995. g. u Sarajevu*, Sarajevo, 1996, 149-152.
151. "Institucija Nekibu-l-ešrafa u Bosni i Hercegovini", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, X/17-18, 1996, 253-258.
152. "Handžićev rad na proučavanju književnosti Bošnjaka", *Zbornik radova sa znanstvenih skupova o Hadži Mehmedu Handžiću*, Sarajevo, 1996, 38-44.
153. "In memoriam. Mr. Ešref Kovačević", *Muallim*, 42, 1996, 23.
154. "Dva tariha o obnovi mevlvijske tekije", *Muallim*, 50, 1996, 16-17.
155. "In memoriam. Mr. Ešref Kovačević (1924-1996)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994-95, 1996, 9-11.
156. "Sa Vratnika Fata", *Muallim*, 44-45, 1996, 23.
157. "Mi nismo narod bez korijena", *Kabes* (Mostar), II/9, 1996, 36-38.
* Autor intervjuja: Salko Čevra.
158. "Tradicija mevluda u Bosni i Hercegovini", *Kabes*, II/12, 1996, 50-53.
159. "Radio je najteži posao", *Oslobođenje*, 10.11.1996, 13.
*Uspomena na Mehmeda Mujezinovića.
160. "Rukopisno blago Bošnjačkog instituta", *Takvim za 1997 (1417-18 h.g.)*, 1996, 251-261.
161. "Stradanje Orijentalnog instituta u Sarajevu - primjer kulturocidu", *Zora Cankarjeva* (Sarajevo), IV/12, 1996, 8.
162. "Mejljina kasida o Bajramu." *Muallim*, 52, 1997, 6.
163. "Sarajevo poslije Savojskog", *Muallim*, 1997, br. 53, 25-27; br. 54, 26-28.
164. "Književnost u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu", *Blagaj* (Sarajevo), I/1, 1997, 49-51.

165. "Turski dokumenti Visovačkog samostana: Visovački zbornik", *Zbornik radova simpozija u prigodi 550. obljetnice franjevačke nazočnosti na Visovcu 1445-1995*, Visovac, 1997, 293-298.
166. "Humanitarna uloga malih vakufa u osmanskome periodu. Humanitarni aspekti djelovanja dobrotvornih društava u ratnim uvjetima", *Zbornik radova*, Merhamet Sarajevo, Sarajevo, 1997, 141-144.
167. "Sarajlije u epigrafici 18. i 19. stoljeća", *Prilozi historiji Sarajeva*, Institut za historiju i Orijentalni institut, 1997, 151-156.
168. "Opijačeva pjesma na turskom posvećena Šejh Juji", *Hercegovina*, IX, 1997, 175-181.
169. "Maglajlić, Munib", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 22.
170. "Matrakči, Nasuh", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 258.
171. "Medžazi, Šani", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 287.
172. "Mehmed, Rešid", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 288.
173. "Muftić, Teufik", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 580.
174. "Muhlisi, hadži Mustafa Bošnjak", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 580.
175. "Mulić, Hamdija", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 582.
176. "Mulić, Malik I", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 582-583.
177. "Nerkesi, Muhamed", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 677-678.
178. "Nihadi, Muhamed Karamusa-zade", *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IX, 1997, 686.
179. "Književnost Bošnjaka na turskom jeziku", *Bošnjačka književnost u književnoj kritici. Knj. 1, Starija književnost*, 1998, 421-463.
180. "Društvena uvjetovanost divanske književnosti", *Bošnjačka književnost u književnoj kritici. Knj. 1, Starija književnost*, 1998, 464-480.
181. "Hronika, ljetopis i putopis kod Bošnjaka osmanskog perioda", *Bošnjačka književnost u književnoj kritici. Knj. 1, Starija književnost*, 1998, 552-59.
182. "Arapska književnost u književnoj kritici Esada Durakovića", *Bošnjačka književnost u književnoj kritici. Knj. 4, Novija književnost - Proza*, Sarajevo, 1998, 736-739.
183. "Počitelj u pjesmi na turskom jeziku", *Kabes*, IV/30, 1998, 19-20.
184. "Porodica Sikirića u rukopisima Bosnjačkog instituta u Cirihu", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 47-48/1997-98, 1999, 169-179.
185. "Znanstveno upoznavanje sa našom historijom (Uz izdanje "Opširnog popisa Bosanskog sandžaka iz 1604. godine" kojeg su objavili Orijentalni institut Sarajevo i Bošnjački institut Cirih - odjel Sarajevo)" *Oslobođenje*, 21.5.2000, 6.

186. "Književna baština Bošnjaka na turskom jeziku", *Oslobođenje*, 22.10.2000, 4.
187. "Kronostihovi mostarskog pjesnika Hasana Zijaije", *Trava od srca: hrvatske Indije II*, 2000, 191–229.
188. "Utjecaj perzijsko-islamske kulture na književnost Bošnjaka u osmanskom periodu", *Beharistan (Sarajevo)*, 1, 2001, 12-19.
189. "Neki izvori inspiracije Andrićeve djela", *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, LXIII/1-2, 2001, 51-56.
190. "Anadolu ve Boşnak Mutasavvıflar Arasında 19. Yüzyıldaki Karşılıklı Etkileşim", *Avrupa'ya ilk adım*, Uluslararası Sempozyum, İstanbul, 2001, 99-204.
191. "Hasan Zijaija - pjesnikovi zapisi o sebi i svome gradu", *Beharistan*, 2, 2001, 12-24.
192. "Ko o čemu, velikosrpski ideolozi o 'ugroženosti srpstva': ('Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena' - Referati sa Međunarodnog naučnog skupa 13-15. decembra 1994., Istorijski institut SANU, Beograd/Pravoslavna reč, Novi Sad, Beograd 1995., 470 str.)", *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture "Preporod"*, god. 1, 2001, 287–290.
193. "Bošnjački institut", *Sezam plus (Sarajevo)*, I/2001, 1.10.2001, 3.
194. "Abdulhak Hamid Tarhan", *Leksikon stranih pisaca (Zagreb)*, 2001, 2.
195. "Adivar Halide Edib", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 6-7.
196. "Ahmet Haşım", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 12-13.
197. "Baki Mahmud", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 77-78.
198. "Evlija Čelebi", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 326.
199. "Fatma Aliye Hanım", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 331.
200. "Güntekin Reşat Nuri", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 422.
201. "Hikmet Nazım Ran", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 459.
202. "Karaosmanoğlu, Yakup Kadri", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 540.
203. "Kemal, Yaşar", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 553.
204. "Muhlisi, Mustafa Bošnjak", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 743.
205. "Namik, Kemal", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 755-756.
206. "Nerkesi Muhamed Sarajlija", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 762.
207. "Osmanzade Taip", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 794.
208. "Yunus, Emre", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 1167.
209. "Zijai, Hasan Mostarac", *Leksikon stranih pisaca*, 2001, 1175.
210. "Adil-beg Zulfikarpašić i ideja bošnjaštva", *Bošnjačka Ideja / Filandra, Šaćir; Karić, Enes, Nakladni zavod Globus*, 2002, 373-377.
211. "Fadil-pasha's Qaşıda as an Answer to Ziya-pasha's Zafernama", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 50/2000, 2002, 191–202.

212. "Šejh Jujo u biografskoj literaturi i beletristici", *Mudrost rađa toleranciju*, Naučni skup povodom 350 godina od rođenja Mustafe Ejubovića, Šejh-Juje i 400 godina predavanja Mesnevice u Mostaru, Mostar, 2002, 69-75.
213. "Mostar at the Time the Old Bridge was Built - Mostar zur Zeit dererrichtung der alten Brücke", *The bridge of Mostar - Die Brücke von Mostar*, Vienna/Wien, 2003, 38-41.
214. "In Memoriam. Dr. Muhamed Ždralović (1944-2007)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 57/2007, 2008, 11-13.
215. "In memoriam. Prof. Salih Trako (1924-2010)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 59/2009, 2010, 7-10.
216. "Termini iz klasične turske muzike u Divanu Ahmeda Hatema Bjelopoljačka", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 61/2011, 2012, 237-254.
*U koautorstvu sa Alenom Čatović.
217. "In Memoriam. Ahmed S. Aličić (1934-2014)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 63/2013, 2014, 7-9.

PRIJEVODI

218. "Perzijske minijature (Papagaj, Putnik i štap, Vrtlar i četvorica)", *El-Emel* (Beograd), 10, 1967, 16.
*S perzijskog.
219. Dr Necati Öner: "Kratok pregled naučne aktivnosti u islamskom svijetu do XIX stoljeća", *Preporod*, I/4, 1970, 9.
*S turskog.
220. Reşat Nuri Güntekin: "Restoran s baščom (pripovijetka)", *Preporod*, II/26, 1971, 8.
*S turskog.
221. Taha Husein: "Iznenadna nesreća (pripovijetka)", *Preporod*, III/48, 1972, 13.
*S arapskog.
222. Bursali Sulejman, Čelebi: *Mevlud*, [Preveo, uvod i komentar napisao], Sarajevo, vlastito izdanje, 1973.
223. Jusuf Hurani: "Otac (pripovijest)", *Takvim*, 1973, 149-153.
*S arapskog.
224. "U vrtu slavuja, uz knjigu Bulbulistan Fevzija Mostarca", *Odjek*, XXVI/15-16, 1973, 20.
225. Jašar Kemal: "Lovac (Prijevod i napomena o piscu)", *Život*, XXIV/5, 1975.

226. "Epska pjesma na turskom jeziku o prilikama u Bosni", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 22–23/1272-73, 1976, 383–394.
227. Šerifović, Fadil-paša: "Nat-i Šerif", *Takvim 1400*, 1979, 261-262.
*S turskog.
228. Orhan Veli Kanık: "Zora, Ne mogu objasniti, Pjesma osamljenosti"; Oktay Rifat Horozcu: "Časa"; Fazıl Hüsni Dağlarca: "Bajka", *Odjek*, XXIX/10, 1976, 13.
*S turskog, poezija.
229. Jašar Kemal: "Žega", *Odjek*, XXXVI/11, 1983, 28.
*S turskog.
230. Muhamed Nerkesija Sarajlija, „Odlomak iz petoknjižja (hamse)", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLVII/2, 1984, 231-235.
*S turskog.
231. Dr Fuad Köprülü: "Historija turske književnosti", *Islamska misao*, VII/1985, br. 75, 21-28; br. 76, 22-23; br. 77, 27-31; br. 78-79, 23-27; br. 80, 30-35; br. 81, 25-31; br. 82, 31-33; br. 83, 28- 32; br. 84, 26-28; VIII/1986, br. 85-86, 24-28; br. 87, 22-23; br. 88-89, 24-26; br. 90-91, 19-21; br. 92, 17-18; br. 93, 20-22; br. 95, 25-26; br. 96, 24- 27; IX/1987, br. 97-98, 26-28; br. 99, 21-24; br. 100, 30-32; br. 101-102, 29- 31; br. 103, 29-30; br. 104, 31-32; br. 105-106, 29-31; br. 107-108, 28- 30; X/1988, br. 109-110, 29-31; br. 111-112, 29-31; br. 113-114, 28-30; br. 115, 31-32; br. 116, 45-46.
*S turskog: Nametak Fehim i Fazileta Cviko.
232. "Vakuf-nama Aiše, kćeri hadži Ahmeda iz Mostara", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44–45/1994-95, 1996, 363-366.
*Rad je štampan i u: *Kabes*, II/14, 1996, 28.
233. "Vakuf-nama Salih-age, sina Mehmed-agina iz Bihaća", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44–45/1994-95, 1996, 377–382.
234. "Dragocjeni izvor znanja o slavnoj bošnjačkoj historiji (Prijevod odlomka iz *Historije Ibrahima Alajbegovića Pečevije*)", *Ljiljan*, 18.4.1998, 30-31.
235. "Gazi Husrev-begove pobjede (Prijevod odlomka iz *Historije Ibrahima Alajbegovića Pečevije*)", *Ljiljan*, 22.4,1998, 30-31.
236. "Zapis o životu na ogledalu vremena (Prijevod odlomka iz *Historije Ibrahima Alajbegovića Pečevije*)", *Ljiljan*, 29.4.1998, 30-31.
237. Hafiz, Nimetullah, „Jezik i književnost. IV. Književnost muslimanskih naroda u Evropi u periodu Osmanskog carstva“, u: *Historija Osmanske države i civilizacije, II*, Orijentalni institut u Sarajevu i IRCICA, Sarajevo, 2008, 280-294.
*S turskog.

238. Okay, Orhan, “Jezik i književnost. III. Turska književnost perioda evropeizacije”, u: *Historija Osmanske države i civilizacije, II*, Orijentalni institut u Sarajevu i IRCICA, Sarajevo, 2008, 241-279 + [16].
*S turskog.
239. Kut, Günay, Jezik i književnost. II. Turska književnost u Anadoliji“, u: *Historija Osmanske države i civilizacije, II*, Orijentalni institut u Sarajevu i IRCICA, Sarajevo, 2008, 172-240 + [20] str. s tablama: ilustr.
*S turskog.

PRIKAZI

240. “Kasim Dobrača: *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*”, *El-Emel*, 10, 1967, 34.
241. “*Anthologie de la poesie turque (XIII-XX siecle)*. Textes choisis, presentes et traduits par Nimet Arzik. Izdanje Gallimard, Paris-Mesnil-Ivry, 1968, 166 str”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17/1966-67, 1970, 396-398.
242. “Cengiz Orhonlu: *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*. Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 1209. Istanbul 1967. str. XXI-II+ 175”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17/1966-67, 1970, 410-412.
243. “Prof. dr. Fuad Köprülü: *Edebiyat Araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu, VII seri, sayı 47, Ankara, 1966. pp. 472”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17/1966-67, 1970, 384-391.
244. “Mezhebi i tarikati. Enver Behnan Şapolyo: *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*”, *Preporod*, II/12, 1971, 6.
245. “Necati Lugal Armağanı. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII seri sa. 50. Ankara 1968. str. XVI+727+28 lista fotografija”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 18-19/1968-69, 1973, 386-389.
246. “Müslüman Edebiyatının İncelemesine Yeni Katkı”, *Çevren*, II/2, 1974, 98-100. *Prikaz djela: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*.
247. “Taşa Yazılan sqz”, *Çevren*, III/4, 1975, 99-101.
*Prikaz knjige: Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika BiH*.
248. “Filipović, Nedim. *Princ Musa i Šejh Bedreddin*, “Svetlost”, Sarajevo, 1971. str. 767”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 25/1975, 1976, 351-356.
249. “Ogledalo duha i mudrosti. *Narodni humor i mudrost Muslimana*, odabrao i priredio Nasko Frndić, Stvarnost, Zagreb, 1972”, *Takvim*, 1974, 129 - 130.

250. "Smail Balić, *Kultura Bošnjaka - Muslimanska komponenta*, vlastito izdanje, Wien 1973, str. 247 + ilustracije (table XIII)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 25/1975, 1976, 366-369.
251. "Fevzi Mostarac, *Bulbulistan*. Preveo, uvod i komentar napisao Džemal Čehajić, „Svjetlost”, Sarajevo, 1973, str. 142“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 25/1975, 1976, 373-374.
252. "Ešref Kovačević, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, "Svjetlost", Sarajevo, 1973, str. 325+2 geografske karte", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 25/1975, 1976, 374-376.
253. "Ahmet Kabaklı: *Türk Edebiyatı*. Türkiye Yayınevi, cilt I, XVI+640, Istanbul, 1967, cilt II, XIII+752, Istanbul, 1968. i cilt III, VIII+735, Istanbul, 1969", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 26/1976, 1978, 331-332.
254. "*The Muslim East, Studies in Honour of Julius Germanus*. Edited by Gy. Kaldy-Nagy. Lorand Eötvös University. Budapest, 1974, pp. 264+XIII tab", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 26/1976, 1978, 332-334.
255. "Dr Bećir Džaka, *Naša narodna epika i Firdusijeva Šahnama*, "Svjetlost" Sarajevo, 1976, str. 260", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 26/1976, 1978, 334-336.
256. "Bosna-Hersek Müslümanların Kültür Sentezi Üstüne", *Çevren*, VI/17, 1978, 191-194.
*Prikaz knjige Smaila Balića.
257. "Ljubinka Rajković, *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*. Serija: Monografije XIX. Izd. Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Beograd, 1968, str. 157", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 27/1977, 1979, 297-299.
258. "Spomenici i natpisi - Mehmed Mujezinović: *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine II*, Sarajevo, 1977", *Odjek*, XXXII/1, 1979, 20.
259. "Suzanne Kakuk, *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècle. Les elements osmanlis de la langue hongroise*. Akademia Kiado, Budapest, 1973, 660. str", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29/1978-79, 1980, 481-483.
260. "M. Kaya Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*. Birinci cild, İkinci Baskı. Atatürk Üniversitesi Yayınları No 550. Edebiyat Fakültesi Yayınları 93, Araştırma Serisi 80. Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, str. I-VIII + 1-499", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29/1978-79, 1980, 496-497.
261. "Hivzija Hasandedić: *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Biblioteka "Kulturno nasljeđe" IRO Veselin Masleša, Sarajevo, 1980. str. 229", *Hercegovina*, I, 1981, 333-335.

262. "Yeni Kitaplar. Bisera Nurudinović: *Yugoslav Şarkiyat Bibliyografyası 1961-1965*. Şarkiyat Enstitüsü", *Çevren*, VIII/31, 1981, 113-115.
263. "Bisera Nurudinović. *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1961-1965*. Orijentalni institut, Sarajevo, 1981", *Islamska misao*, III/30, 1981, 42.
264. "Vrijedan doprinos poznavanju Sudijevog djela. Nazif M. Hoca, *Sudi Hayati, Eserleri ve Ili Risalesi'nin Metni*. Istanbul, 1980. Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayinlari No. 2722. Sarkiyat Enstitusu", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLIV/5-6, 1981, 610-612.
265. "J. Németh, *Die türkische Sprache in Ungarn im siebzehnten Jahrhundert*, Verlag B. R. Grüner, Amsterdam, 1970, str. 281", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 31//1981, 237-238.
266. "Djelo izuzetne vrijednosti - Dr Ekrem Hakki Ayverdi. *Avrupa'da Osmanli Mimari Eserleri - Yugoslavya*, Istanbul, 1981. str. 567", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLV/1, 1982, 97-101.
267. "Neprevedene knjige - P. Xavier Jacob, *L'enseignement religieux dans la Turquie moderne*. Klaus Schwarz Verlag — Berlin, 1982, pp 566", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, XLVI/4, 1983, 612-615.
268. "Dr Ekrem Hakki Ayverdi, *Avrupa'da Osmanli Mimari Eserleri - Yugoslavya*", *Naše starine* (Sarajevo), XVI/1984, 227-229.
269. "Ömer Sejfettin, *Glas iz neba*", *Mogućnosti*, XXXII/10-12, 1985, 1051-1054.
270. "Bekir Yıldız, *Krijumčar Šaban*", *Mogućnosti*, XXXII/10-12, 1985, 1028-1033.
271. "Osmanlıcanın Öğrenilmesine Bir Katkı, (J. Nemeth: *Die türkische Sprache in siebzehnten Jahrhundert*)", *Sesler*, XXI/194, 1985, 107-110.
272. "Iz riznice Orijenta, Usama ibn Munkiz: *Knjiga pouke*, Prevod, predgovor i objašnjenje: Darko Tanasković." Beograd, SKZ, 1984", *Odjek*, XXXVIII/8, 1985, 24.
273. "Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*. Izdanje: Veselin Masleša, Sarajevo, 1983", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 35/1985, 1986, 238-240.
274. "Poetika muslimanske balade, Munib Maglajlić: *Muslimanska usmena balada*." Sarajevo, "Veselin Masleša", 1985", *Politika* (Beograd), LXXXI-II/26271, 1986, 12.
275. "Drugo izdanje Bašagićevih Bošnjaka (dr Safvet-beg Bašagić: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* Svjetlost, Sarajevo", *Islamska misao*, 1986, VIII/92, 1986, 31.
276. "Studija o Alhamijado književnosti. Muhamed Huković, *Alhamijado književnost i njeni stvaraoci*, Biblioteka "Kulturno naslijeđe", Svjetlost", Sarajevo, 1986", *Islamska misao*, VIII/95, 1986, 33.

277. "Sevim Piličkova, *Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde yaşayan Türklerin Manileri (Maninjata kaj Turcite od SR Makedonija)*, Makedonska knjiga, Skopje, 1986, 141. pp", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 37/1987, 1988, 297-298.
278. "Dr Andrija Nikić, *Franjevački arhiv*, Izd. Franjevačka knjižnica u Mostaru. Mostar, 1984, 204. str", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 37/1987, 1988, 312- 313.
279. "Dr Şerif Aktaş, *Refik Halid Karay*, Ankara, 1986, str. 150", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, 1989, 270-271.
280. "Dr Irfan Morina, *Prištineli Mesihi (Hayati, Sanati ve Eserleri)*, Tan Yayinevi, Priština, 1987. pp 304", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, 1989, 281-282.
281. "Pjesnik Bosne i Sarajeva. *Izbor iz poezije*, prijevod Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako, Kulturno nasljeđe, Svjetlost, Sarajevo, 1989", *Islamska misao*, XII/138, 1990, 58.
282. "Znalac, štovalac knjige i slikar - Mehmed Mejlija Guraniya: *Izbor iz poezije*, Sarajevo, Svjetlost, 1989", *Oslobođenje*, 18.8.1990, 9.
283. "Ilhamijina poezija - Muhamed Hadžijamaković: *Ilhamija - život i djelo*, Sarajevo, El-Kalem, 1991", *Bosanski pogledi*, I/15, 1991, 25.
284. "Djelo o prošlosti i o nama - Ismet Kasumović, *Ali-Dede Bošnjak i njegova filozofsko-sufijska misao*, El-Kalem, Sarajevo, 1994", *Muallim*, 23, 1994, 22.
285. "Islam, povjest, kultura", *Kabes*, I/3, 1996, 19.
*In memoriam dr. Ismetu Kaumoviću.
286. "Krupan doprinos turkologiji - Dr. Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*", *Oslobođenje*, 7.7.1996, 9.
*Prikaz je štampan i u: *Muallim*, 46, 1996, 17.
287. "Acta Turcica Franjevačkog samostana Visovac kod Šibenika", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994/95, 1996, 383-389.
288. "Dr. Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No 37. Sivas, 1991, 633 pp", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994/95, 1996, 471-474.
289. "Dr. Erdoğan Erol, *Sükkeri - Hayati, Edebi Kişiliği ve Divanı*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - sayı: 89 „Divanlar Dizisi: 2“, Ankara, 1994. 300 pp“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1994-95, 1996, 474-475.
290. "Fahri Kaya, *Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi*. Yapı Kredi Kültür-Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A. Ş. İstanbul, 1997., pp 323", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 47-48/1997-98 (1999), 258-260.

291. "Jedno izuzetno bibliofilsko izdanje, (*Fototipsko izdanje rukopisa Plemeni-ta loza Božijeg poslanika Muhameda a.s.*, Bošnjački institut, Cirihi)", *Preporod*, XXXI/18 (691), 2000, 37.
292. "Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena - Međuna-rodni naučni skup 13-15 decembar 1994", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, 2000, 366-370.
293. "Müberra Gürgendereli, *Hasan Ziyā'ī Hayatı-Eserleri - Sanatı ve Divanı* (Inceleme-Metin), Ankara, 2002, 395 str", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 54/2004, 2005, 250-251.
294. "*Mostarlı Ziya'ī Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, Hazırlayan Müberra Gürgendere-li, Istanbul, 2007, 231 pp", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 56/2006 (2007), 218-220.
295. "İsmail Parlatir-György Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmalar Kataloğu*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Sayı 13. Ankara 2007., XXX+530 pp. + 12 tab", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 57/2007, 2008, 313-315.
296. "Perzijsko-bosanski rječnik", *Znakovi vremena*, 13/50, 2010, 272-274.

PRIREĐIVAČ

297. Abdurahman Nametak, *Bir Aşkın Efsanesi*, Mostar, 1970.
*Siže drame "Legenda o jednoj ljubavi" preveden na turski i štampan pred gostovanje mostarskog Narodnog pozorišta u Turskoj.
298. Hammer, Joseph von, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, "Nerkez Smailagić," sv. 3, 1979, (IX, 536; 553; 571, 2 presavijena lista s geogr. kar-tama, prijevod Nerkez Smailagić; transliteracija Fehim Nametak.
299. Bašeskija, Mula Mustafa, *Ljetopis: (1746-1804)*, "Veselin Masleša," 1987, 472 str.
300. *Istočno blago* / sabrao i preveo Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, Sv. 2, Svjetlost, 1987; 1988, 429 str, priredili Lamija Hadžiosmanović i Fehim Nametak.
301. Nametak, Alija, *Za obraz i druge pripovijetke*, Svjetlost, 1995, 122 str.
302. Nametak, Alija, *Sarajevske uspomene*, Hrvatska sveučilišna naklada, 1997, 180 str.
303. *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Knj. 1, Starija Književnost*, Alef, 1998, 974 str, priredili Enes i Esad Duraković, Fehim Nametak.

304. (Grupa autora) *Bošnjaci i islam*, Sarajevo 1998, 141 str, priredio i predgovor napisao F. Nametak.
305. Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Istočno blago*, I, Sarajevo, 1988, priredio, bilješke i pogovor napisao Fehim Nametak.
306. Rešat Nuri Güntekin, *Grmuša*, S turskog preveo Fehim Spaho, BH MOST, Sarajevo, 1999, 403 str, priredio i predgovor napisao Fehim Nametak.
307. Yaşar, Kemal, *Pobunjenik sa Torosa*, BH most, 1999, 431 str, priredio i bilješku o piscu napisao Fehim Nametak.
308. Hivzija Hasandedić, u knjizi: *Tragom bošnjačke baštine* - Hivzija Hasandedić, Mostar, 2000, 58.
309. *Izložba dr. Mehmed Spaho (1883-1939): dokumenti, fotografije, slike, štampa, lični predmeti*, Bošnjački institut Sarajevo, od 14.11. do 1.12.2001. godine, Bošnjački institut Fondacija Adil Zulfikarpašić, 2001, 16 str, autor izložbe Fehim Nametak.
310. Muhamed Hevai Uskufi, *Maqbul-i arif (Potur Šahidija)*, priredio i predgovor napisao Fehim Nametak, Tuzla, 2001, str. 45 + faksimili originala.
311. Bašeskija, Mula Mustafa, *Ljetopis: (Izbor)*, Bh most, 2007, 131 str.
312. *Istočno Blago. Sv. 1, Turske, arapske i perzijske poslovice i mudre rečenice: iz svake bašče po jedan cvijet = Her bakčeden birer çiçek*. Specijalno izd., al-Babtin, 2010, 479 str, sabrao i preveo Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, priredio Fehim Nametak.
313. *İstanbul Türküsü: antologija sodobne turške književnosti*, Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana 2011, izbrala in uredila Alena Čatović in Fehim Nametak.